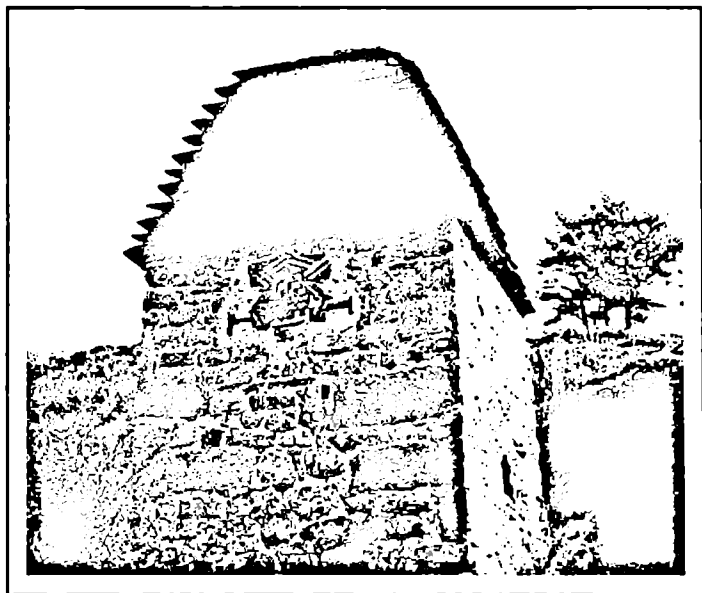

კავკასიის ხალხთა ფოლკლორი
ФОЛЬКЛОР НАРОДОВ КАВКАЗА

ინგუზური ფოლკლორი

ИНГУШСКИЙ ФОЛЬКЛОР

„კავკასიური სახლი“

„КАВКАЗСКИЙ ДОМ“

თბილისი * Тбилиси

2001

შემდგენელი როსტომ ჯარეულიძე
მთავარი რედაქტორი ნაირა გელაშვილი
პასუხისმგებელი მდივანი თამარ უჯუხუ

ფილოლოგიური თარგმანი ქართულად როსტომ ჯარეულიძისა, აწკარედული თარგმანი ინგუშურიდან რუსულად აბუქარ თანქიევისა, მაია გაიდაროვასი და როსტომ ჯარეულიძისა, ფილოლოგიური თარგმანი რუსულად მაია გაიდაროვასი და აბუქარ თანქიევისა.

Составитель РОСТОМ ПАРЕУЛИДЗЕ

Главный редактор НАИРА ГЕЛАШВИЛИ

Ответственный секретарь ТАМАРА УДЖУХУ

Филологический перевод с ингушского языка на грузинский **Ростома Парелидзе**. Подстрочный перевод с ингушского языка на русский **Абукара Танкиева, Майи Гайдаровой и Ростома Парелидзе**. Филологический перевод с ингушского языка на русский **Майи Гайдаровой и Абукара Танкиева**.

წინათქმა

ინგუშეთის რესპუბლიკა ჩრდილო კავკასიის ცენტრალურ ნაწილში მდებარეობს. მისი ტერიტორიის სამხრეთი მთაგორიანია, ჩრდილოეთი კი ვაკეს წარმოადგენს.

ინგუშეთს დასავლეთითა და ჩრდილოეთით ოსეთის რესპუბლიკა ესაზღვრება, აღმოსავლეთით — ჩეჩნეთი, სამხრეთით — საქართველო. ინგუშეთი ჩეჩნეთს 1992 წლის 4 ივნისს გამოეყო, ამ ორ რესპუბლიკას შორის საზღვარი დემარკირებული არ არის.

ინგუშები, ჩეჩნებთან ერთად, ჩრდილო კავკასიის აბორიგენი მოსახლეობაა და დღევანდელი განსახლების ადგილებში უხსოვარი დროიდან ცხოვრობენ. ქვეყნის დედაქალაქია ნაზრანი. რამდენიმე წელიწადია, რაც შენდება ახალი დედაქალაქი — მაგასი.

რესპუბლიკა იყოფა ოთხ რაიონად: ნაზრანის, მალგობეკის, სუნჟისა და ჯაირახისა. ფართობი დაახლოებით ოთხი ათასი კვ. კილომეტრია. 1989 წლის მოსახლეობის აღწერით ყოფილ საბჭოთა კავშირის ტერიტორიაზე 237 ათასი ინგუში ცხოვრობდა, აქედან 164 ათასი — ასევე ყოფილ ჩეჩნეთ-ინგუშეთის ასსრ-ში. იმავე აღწერის მიხედვით მთელი მოსახლეობის 97% მშობლიურ ენად ინგუშურს თვლიდა.

ათასობით ინგუში, რუსების მიერ შამილის დატყვევების შემდეგ, XIX საუკუნის 60-იან წლებში გადასახლდა ახლო აღმოსავლეთის ქვეყნებში, აქედან კი — ევროპასა და ამერიკაში.

1944 წელს ინგუშები, ჩეჩნებთან ერთად, გადაასახლეს ყაზახეთსა და შუა აზიის რესპუბლიკებში. კომუნისტური რეჟიმის მიერ ჩადენილმა, ამ უპრეცედენტო აქტმა ინგუში (და ჩეჩენი) მოსახლე-

ობის ერთი მესამედი (ზოგი მონაცემით — ნახევარი) შეიწირა. ამ გადასახლების შედეგია ინგუშური (და ჩეჩნური) დიასპორები ყოფილ საბჭოთა კავშირში, განსაკუთრებით კი — ყაზახეთში.

1957 წელს ჩეჩნეთ-ინგუშეთის ასსრ აღადგინეს, მაგრამ ინგუშეთის ტერიტორიის ნაწილი ოსეთის იურისდიქციის ქვეშ დარჩა. ინგუშეთსა და ოსეთს შორის ტერიტორიულმა დავამ ასობით ადამიანის სიცოცხლე შეიწირა.

ინგუშური ენა იბერიულ-კავკასიურ ენათა ოჯახის ნახურ ჯგუფს განეკუთვნება. ჩეჩნურ და ინგუშურ ენებს შორის განსხვავება დიალექტურ ჩარჩოებს არ სცილდება, ჩეჩნებისა და ინგუშების სალაპარაკო ენა ერთია. ამ ფონზე უცნაურია ჩეჩნური და ინგუშური სალიტერატურო ენების არსებობა. ორი სალიტერატურო ენის ჩამოყალიბების საფუძველი პოლიტიკური ვითარება გახდა, კერძოდ, რუსეთის ექსპანსია. სალიტერატურო ენათა გაერთიანების ცდებს წარმატება არ მოჰყოლია, ასეთი ცდები კი არაერთი იყო XX საუკუნის 20-30-იან წლებში, როცა ყალიბდებოდა ჩეჩნური და ინგუშური სამწერლობო ენები. მანამდე არსებული დამწერლობა, რომელიც არაბულ გრაფიკაზე იყო დამყარებული, XX საუკუნის 20-იან წლებში შეცვალეს. ინგუშები და ჩეჩნები ერთი ხალხია, რუსეთის ექსპანსიის შედეგად ორად გახლეჩილი. ისინი საკუთარ თავს და ღ და ა -ს (მრ. რ-ში და ღ და ა ა ი) უწოდებენ. ქართველი მთიელი მეზობლები (მოხევეები და ხევსურები) ინგუშებს ქიშტს, ქისტს, ღლიღველს, ღიღლოელს ან კიდევ ინგუშს, ჩეჩენს ეძახიან.

საქართველო-ინგუშეთის ურთიერთობას შორეულ წარსულში აქვს ფესვი გადგმული. ფაქტია, რომ XI-XII საუკუნეებში ქრისტიანობა საქართველოდან გაერცვლდა ინგუშეთში (ამჟამად ინგუშები მაჰმადიანური აღმსარებლობისანი არიან), რასაც ინგუშეთის მთებში არსებული საკულტო დანიშნულების ქრისტიანული ძეგლები მოწმობს.

დიდი სიმპათიითა დახატული ინგუშთა (და ჩეჩენთა) სახეები ქართული ლიტერატურის კლასიკოსის ალ. ყაზბეგის შემოქმედებაში. 1944 წლის გაზაფხულზე ინგუშთა დაცარიელებული სოფლები მოინახულა პოეტმა გაბრიელ ჯაბუშანურმა. ნანახმა შეძრა პოეტი, რაც აისახა კიდევ მის პოეზიაში, იგი „ინგუშეთის დაცარიელებული აულების მოზარე“ (ამირან არაბული) გახდა.

* * *

ზემოთ ითქვა, რომ ინგუშები და ჩეჩენები ერთი წარმოშობის ხალხია. ერთი აქვთ ტრადიციები, ცხოვრების წესი, რელიგია, ენა, ისტორია, ფოლკლორი. ამიტომ იყო, რომ „კავკასიურ სახლს“ განზრახული ჰქონდა ჩეჩენურ-ინგუშური ფოლკლორის ერთად გამოცემა. მაშინ, 1996 წლის გაზაფხულზე, ეს ვერ მოხერხდა. უკვე დაბეჭდილი „ჩეჩენური ფოლკლორი“ და წარმოდგენილი კრებული — „ინგუშური ფოლკლორი“ — თანაბრად ეკუთვნით ჩეჩენებსაც და ინგუშებსაც. კრებულთა განსხვავებული სახელწოდებები ფოლკლორის განსხვავებულობას არ ნიშნავს.

* * *

ჩეჩენები და ინგუშები თავიანთ თავს ვაინახებს უწოდებენ. ხალხური გადმოცემებით, მათი ეთნარქები — ნოხჩუო და ღალღაა — ძმები იყვნენ. ვაინახების ერთიანობაზე მეტყველებს არა მარტო ენათა ნათესაობა, არამედ კულტურის ერთგვარობაც, რომელსაც საფუძვლად უდევს ერთიანი მსოფლმხედველობა. ამან გამოხატულება ჰპოვა მდიდარ ფოლკლორულ შემოქმედებაში, რომელსაც მნიშვნელოვანი ადგილი უჭირავს ვაინახების სულიერ ფასეულობათა შორის.

XVIII საუკუნის ბოლოსა და XIX საუკუნის დასაწყისიდან მოყოლებული რუსეთის მეცნიერებათა აკადემია ინტენსიურად სწავ-

ლობდა კავკასიელ მთიელთა ენებს, ისტორიასა და ეთნოგრაფიას. ამ დროიდან იწყება ვაინახური ფოლკლორის შეკრება და პუბლიკაცია, რაშიც თავისი წვლილი შეიტანა იობ ცისკარიშვილმაც.

ამ კრებულში წარმოდგენილია მცირე ნაწილი ინგუშთა ზეპირსიტყვიერებისა, რომელიც თემატიკისა და ჟანრების მრავალფეროვნებით ხასიათდება. ინგუშთა ფოლკლორული მემკვიდრეობის ჩამოყალიბების პროცესი იზოლირებულად არ წარმართულა. მათ ურთიერთობა აქონდათ მეზობელ ხალხებთან, რაც აისახა კიდევ ხალხურ შემოქმედებაში.

უნივერსალური მოტივებისა და ტიპოლოგიური პარალელების არსებობის მიუხედავად, ინგუშების ფოლკლორი უპირატესად მათი თვითმყოფადობის გამომხატველია და სწორედ ამით არის ფასეული. ზეპირსიტყვიერებაში ასახეს მათ თავიანთი მისწრაფებანი და იდეალები, წრფელი სიყვარულის სასწაულებრივი ძალის რწმენა, რომელსაც სიკვდილიც კი ვერ ანადგურებს. გადმოცემებსა და თქმულებებში აღბეჭდეს რეალური თუ პოეტიზირებული ისტორიის მომენტები და ამ სახით უანდერძეს მომავალ თაობებს.

ინგუშთა ზეპირგადმოცემებში მოთხრობილია მათი წინაპრების ურთიერთობა მეზობელ ხალხებთან. ქართველებთან მეგობრობის სულისკვეთებას გამოხატავს გადმოცემა ერეკლე მეფეზე, რომელსაც ინგუშები გიერგალ მეფეს უწოდებდნენ.

ხალხური სიბრძნეა გაცხადებული იმ გადმოცემებში, რომელთა მთავარი თემაა ღირსების დაცვა და პატიოსნება. მთიელი კაცისთვის ღირსება უფრო ფასეულია, ვიდრე შურისძიება. კაცთმოყვარეობისა და ურთიერთდანილობის იდეით არის გამსჭვალული მოთხრობა ჯაჭვის პერანგის ოსტატზე. მან უარი თქვა ხელობაზე, როცა იხილა, რომ მის ნახელავს უბედურება მოჰქონდა ადამიანებისთვის.

ინგუშური ფოლკლორის თავისებურებასა და მხატვრულ გამომსახველობას მნიშვნელოვნად განაპირობებდა მითოსურ-რელიგიურ წარმოდგენათა სისტემა, რომელიც ინგუშმა ხალხმა საუკუნეების მანძილზე ჩამოაყალიბა. დროთა განმავლობაში, რელიგიური ფუნქციის დაკარგვის გამო, ეს სისტემა დაირღვა და ბევრი რამ დაიწყებას მიეცა, მაგრამ ფოლკლორისათვის დამახასიათებელი მემკვიდრეობითობისა და ტრადიციულობის წყალობით ძველი წარმოდგენების ნაწილი მაინც შემორჩა პოეტური სახეების, ფრაგმენტებისა თუ რუდიმენტების სახით.

ყველაზე უფრო სიცოცხლისუნარიანი აღმოჩნდა სამეურნეო საქმიანობასთან დაკავშირებული მაგიური ტექსტები, რომლებსაც ბოლო დრომდე ასრულებდნენ ხენა-თესვისა და მოსავლის აღების დროს. საკულტო-საწესჩვეულებო პოეზიამ შემოინახა წარმართულ დეტალებთან სახელები, რომლებსაც ინგუშები მიმართავდნენ ლოცვა-ვედრებით. მთავარი საზრუნავი უხვმოსავლიანობა იყო. შელოცვის ტიპის ტექსტებში შემორჩენილია ადამიანის არქაული ცნობიერების რელიქტები, სიტყვის მაგიური ძალის რწმენა. როცა ინგუში წარმოსთქვამდა: „თესვისას გერდებით რომ აწყეს, მკისას ურმებით გამოსაზიდი გახდესო“, სჯეროდა, რომ ამით ხელს უწყობდა მიწის ბარაქიანობას. რასაკვირველია, ამის გამო ის გულხელდაკრეფილი არ ელოდა მზამზარეულ მოსავალს. იგი თავგამოდებით შრომობდა და თავად ქმნიდა საარსებო გარემოს, მაგრამ ეგონა, რომ რიტუალისა და მაგიური სიტყვების გარეშე მისი შრომა უნაყოფო იქნებოდა. ამ თვალსაზრისით, ინგუშური წეს-ჩვეულებები და მაგიური პოეზია არ განსხვავდება სხვა ხალხთა საკულტო სიტყვიერებისაგან.

საგაზაფხულო და საზაფხულო წეს-ჩვეულებებში მნიშვნელოვანი ადგილი ეჭირა წვიმის გამოთხოვნის რიტუალს, რომელსაც, როგორც ფორმით, ისე სამღერო ტექსტების შინაარ-

სით თითქმის ერთნაირად ასრულებდნენ კავკასიაში მოსახლე ხალხები. ამდენად, იგი საერთოკავკასიურ მოვლენად უნდა ჩაითვალოს.

გვალვის დროს ინგუშები ასრულებდნენ „მისტაგუტარგის“ სახელით ცნობილ რიტუალს. მოზარდები მწვანე ტოტებით რთავდნენ ერთ-ერთ მონაწილეს, ჯგუფურად დადიოდნენ კარდაკარ და „პაი, პალა, პალას“ სიმღერით სთხოვდნენ ღვთაებებს წვიმასა და უხვმოსავლიანობას. საკულტო ტექსტები იმითაც არის მნიშვნელოვანი, რომ მათში ნახსენებია ინგუშთა ძველი პანთეონის ისეთი ღვთაებებიც, რომელთა შესახებ გადმოცემები აღარ შემორჩა ხალხის მეხსიერებას.

დროთა განმავლობაში ამ რიტუალებმა სახალხო გართობათამაშობების სახე მიიღო. მაგიური ფორმულები და პერსონაჟები ორგანულად შეერწყა ფოლკლორის სხვა ჟანრებს და გავლენა მოახდინა ინგუშთა სიტყვიერი ხელოვნების ფორმირებაზე.

კრებულში შესულ მითოლოგიურ გადმოცემებს აღარ გააჩნიათ რელიგიური ფუნქცია და მხოლოდ ესთეტიკური დატვირთვა აქვთ მიღებული. მნათობთა წარმომობის მოთხრობაში პოეტურად გარდაისახა ინგუშთა არქაული კოსმოგონიური წარმოდგენები.

ბარაქიანობის მომტანი ჩიტის ამბავიც რეალისტურ შეფერილობას იძენს. მიუხედავად იმისა, რომ აქ იგრძნობა ირანული მითოლოგიის გამოძახილი, იგი საკუთრივ ინგუშთა წიაღშია ჩამოყალიბებული და იმით გამოირჩევა, რომ აღამიანს აკისრებს პასუხისმგებლობას ზღაპრული ფრინველის გაუჩინარების გამო. ეს გადმოცემა დაკარგული „ოქროს საუკუნის“ ინგუშურ ანარეკლად შეიძლება ჩაითვალოს.

მოხერხებული მონადირისა და ალმასის შეზვედრის ამბავს ანალოგიები მოეპოვება როგორც ჩრდილოეთ კავკასიურ და ქართულ ფოლკლორში, ისე ბერძნულ ეპოსში. ღემონური პერსონაჟი

აღმასი კი, თავისი გარეგნობითა და თვისებებით, საერთოკავკასიურ ფოლკლორულ სახეს წარმოადგენს.

ძველი მითიური და ეპიკური გმირების სუნთქვა იგრძნობა ინგუშურ საგმირო პოეზიაში, რომლის აზრობრივი სიღრმე დახვეწილი პოეტური მეტყველებითაა გადმოცემული. საომრად შეყრილი ვაჟკაცები ლაღად მიეშურებიან სიკვდილთან შესახვედრად. ამქვეყნად სახელის მოხვეჭა განსაზღვრავს მათი სიცოცხლის ღირებულებას, თორემ „ლურჯი ზეცა... ნაბდად ვინ მოისხა და ვინ გაცვითა, ანდა ვინ გაცვეთს? შავი მიწა, ფეხქვეშ რომ ეხედეთ, წულის ძირით ვინ გაცვითა, ანდა ვინ გაცვეთს? ასეთი გმირები საღ კლდეზე ხედნიან კვიცებს, მათი ცხენზე ამხედრება ქუხილს ჰგავს, მათ შენატრიან ინგუში ქალები და სალაშქროდ მიმავალთ გზას ულოცავენ. სიმღერები თაობიდან თაობას გადასცემს უშიშარი სოსის, გმირი მოჩაყასა და ხარაჩოელი ზელიმხანის სახელებს, რათა იცოდნენ ჭაბუკებმა, რომ კეთილშობილ წინაპართა შთამომავლები არიან.

გმირულ სულისკვეთებას არც მაშინ მიუტოვებია ინგუშები, როცა მშობლიურ მიწას მოწყვეტეს და უცხო მხარეში გადაასახლეს. ბუდიდან ამოყრილი ბარტყებოვით მოფართხალენი, მიუსაფარი ობლებოვით საწანწალოდ განწირულნი ერთმანეთს ასე მოუწოდებდნენ: „სულით არ დაეცეთ, მამაცო ვაჟკაცებო! სვედამ არ დაგიმონოთ, კეთილშობილნო ქალწულნო!“

სატრფიალო ლირიკა თავისი რომანტიკული განწყობილებით, ქალ-ვაჟის სახუმარო პაექრობა, უსიყვარულოდ გათხოვილი ქალის ჩივილი, დატირება თუ სხვა ხასიათის ლექსები ინგუშური ფოლკლორის შემოქმედებით მრავალფეროვნებას წარმოაჩენს, მაგრამ უნდა აღინიშნოს, რომ პოეტური ხელოვნებისა და მხატვრული გამომსახველობის თვალსაზრისით, საგმირო პოეზია აშკარად ჩრდილავს სხვა ჟანრის ნიმუშებს.

დედის სიყვარული, შვილისადმი დამოკიდებულება, შვილის დაკარგვით გამოწვეული დარდი ის უნივერსალური ფენომენია, რომელიც ეროვნული ნიშნებით არ შემოიფარგლება. ამიტომ არ არის გასაკვირი, რომ ინგუშური ლექსი „დას დაუაიწყდები“ მკითხველს გაახსენებს ქართული ხალხური ლექსის სტრიქონებს:

„თუმც ნათესავნი, და-ძმანი

ადარ აისხმენ დილებსა...

სულ ყველას დაუაიწყდები,

ყველას სხვა დაათირებსა,

მე დედის გულში ვიქნები,

ძილსაც ვერ დაიძინებსა.“

ინგუშურ ფოლკლორში მნიშვნელოვანი ადგილი უკავია ცხოველთა ზღაპრებსა და ხალხურ ნოელებს, რომლებშიც აზრის სიღრმე და მსუბუქი იუმორი ბუნებრივად ერწყმის ერთმანეთს.

ეს პატარა კრებული მცირე ნაწილია ინგუშური ფოლკლორისა, მაგრამ ქართულ მკითხველს „არწოთა საბუდარის“ სურნელებას მაინც აგრძნობინებს და წარმოდგენას შეუქმნის მეზობელი ხალხის სულიერ კულტურაზე.

ქეთევან სიხარულიძე
როსტომ ფარეულიძე

ПРЕДИСЛОВИЕ

Ингушская республика находится в центральной части Северного Кавказа. Ее южная часть – гористо-холмистая, северная же – равнинная.

На западе и на севере Ингушетия граничит с Республикой Осетия, на востоке – с Чечней, на юге – с Грузией. Ингушетия отделилась от Чечни 4 июня 1992 г., но граница между ними официально не установлена.

Ингуши вместе с чеченцами являются аборигенами Северного Кавказа и в местах сегодняшнего расселения проживают с незапамятных времен. Столица страны – Назрань. Но уже несколько лет строится новая столица Магас.

Республика состоит из четырех районов: Назранского, Малгобекского, Сунженского и Джайрахского. Площадь ее приблизительно 4 тыс. кв.км. По данным переписи населения 1989 г., на территории бывшего Советского Союза проживали 277 тыс. ингушей, из них 164 тыс. – на территории бывшей Чечено-Ингушской АССР. По этой же переписи, 97% ингушей считали родным языком ингушский. Тысячи ингушей после пленения Шамиля Россией, в 60-х годах XIX века переселились в страны Ближнего Востока, оттуда же – в Европу и Америку.

В 1944 г. ингушей вместе с чеченцами полностью переселили в Казахстан и республики Средней Азии. В итоге этой беспрецедентной акции Советской власти общее количество ингушей (и чеченцев) уменьшилось на одну треть (по некоторым данным – наполовину). В результате этого переселения ингуши (и чеченцы) образовали новые диаспоры на территории бывшего Советского Союза, преимущественно в Казахстане.

В 1957 г. Чечено-Ингушская АССР была восстановлена, но территория Ингушетии, присоединенная в 1944 г. к Осетии, осталась под ее юрисдикцией. Территориальный спор между Ингушетией и Осетией унес уже сотни жизней, а конца ему не видно.

Ингушский язык принадлежит к нахской группе иберийско-

кавказских языков. Различия между чеченским и ингушским языками не выходят за рамки диалектов. Разговорный язык у чеченцев и ингушей один. На этом фоне странным кажется существование отдельных литературных чеченского и ингушского языков. Основанием для существования двух литературных языков стало политическое положение, в частности, экспансия России. Но попытки объединения литературных языков ингушей и чеченцев успеха не имели. Такие попытки предпринимались не один раз в 20-30-х годах XX в., когда утверждались ингушский и чеченский письменные языки. Существовавшая до того письменность, которая опиралась на арабскую графику, была уничтожена в 20-х годах XX в.

Ингуши и чеченцы – народ одного происхождения, разделенный надвое в результате российской экспансии. Они называют себя галгами (во множ.числе – галгай). Соседние горцы-грузины (мохевцы, хевсуры) называют ингушей кишты, кисты, глигвелы, гилгоэлы, а также ингуши и чеченцы.

Грузино-ингушские взаимосвязи прослеживаются в далеком прошлом. Факт, что в XII-XIII вв. христианство из Грузии распространилось в Ингушетию (в настоящее время религией ингушей является мусульманство), о чем свидетельствуют существующие в горах Ингушетии христианские памятники культового назначения.

С большой симпатией изображены ингуши и чеченцы в творчестве классика грузинской литературы Ал.Казбеги. Весной 1944 г. свидетелем запустения ингушских аулов стал грузинский поэт Габриел Джабушанури. Увиденное потрясло поэта, что отразилось в его поэзии, он стал "плакальщиком запустевших ингушских аулов" (Амиран Арабули).

* * *

Выше было сказано, что ингуши и чеченцы – народ одного происхождения. Они не отличаются друг от друга ни традициями, ни обычаями, ни языком, ни религией, ни историей. У них один фольклор. Именно поэтому Кавказский Дом намеревался выпустить сборник чечено-ингушского фольклора. Тогда, весной 1996 года это не получилось по объективным причинам. Уже напечатанный "Чеченский

фольклор" и представляемый сейчас сборник "Ингушский фольклор" в одинаковой мере принадлежат и чеченцам, и ингушам. Неодинаковые названия сборников не означают неодинаковости фольклора.

* * *

Чеченцы и ингуши называют себя вайнахами. По народным преданиям, их прародители – Нохчо и Галга – были братьями. О единстве вайнахов свидетельствует не столько родство языков, сколько единство культур, в основе которого лежит единое мировоззрение. Это нашло выражение в богатом фольклорном творчестве, которое занимает внушительное место в духовных ценностях вайнахов.

С конца XVIII-начала XIX вв. Российская Академия наук начала интенсивно изучать языки народов Кавказа, их историю и этнографию. С этого времени начинается сбор и публикация вайнахского фольклора, во что, в числе других, внес свою лепту и И.Цискаришвили.

В предлагаемом сборнике представлена лишь малая часть устного творчества ингушей, которое характеризуется многообразием тематики и жанров. Процесс формирования фольклорного наследия ингушей не был изолированным. Ингуши имели взаимосвязи с соседними народами, что также отразилось в народном творчестве. В частности, их стремление к дружбе с грузинами показывает народное предание о царе Ираклии, которого ингуши называли Гергал-царь.

Несмотря на универсальную мотивацию типологических параллелей, фольклор ингушей выражает преимущественно их самобытность, и этим он ценен. В устном творчестве они описали свои устремления и идеалы, веру в чудесную силу искренней любви, которую не разрушит даже смерть. В преданиях и сказаниях отражены реальные или поэтизированные моменты истории и в этом виде завещаны будущим поколениям.

Народная мудрость выражена в тех преданиях, главная тема которых – защита чести и достоинства. Для мужчины-горца честь имеет большую ценность, чем месть. Идеей человеколюбия пронизан рассказ о кольчужном мастере. Он отказался от своего ремесла, когда увидел, что его кольчуги приносят людям несчастье.

Самобытность и художественную выразительность ингушского фольклора обусловила система мифо-религиозных представлений,

которые ингушский народ установил на протяжении веков. С течением времени, из-за потери религиозной функции эта система нарушилась, и многое было предано забвению. Но с помощью характерных для фольклора наследственности и традиционности часть старинных представлений сохранилась в виде образов поэтических героев, отдельных фрагментов и рудиментов.

Самую большую жизнеспособность проявили магические тексты, связанные с хозяйственной деятельностью, которые до сих пор применяются во время пахоты, посева и уборки урожая. Культово-обрядовая поэзия сохранила имена языческих божеств, к которым ингуши обращались с просьбами и заклинаниями. Главной их заботой был урожай, который обеспечивал благосостояние и благополучие людей. Тексты типичных заклинаний сохранены в реликтах архаических заклинаний, где еще сохранились представления древних людей, их вера в магическую силу слова. Когда ингуш произносил: "То, что во время сева мерится гердами, во время уборки пусть вернется повозками", он верил, что этим увеличивает плодородность земли, обилие урожая. Конечно, это не значит, что он сложив руки ожидал этого обилия, он усердно трудился и сам создавал условия для своего безбедного существования, но верил, что без соблюдения ритуалов и произнесения магических слов его труд будет безуспешным. С этой точки зрения, ингушские обычаи и магическая поэзия не отличаются от культового устного творчества других народов.

В весенне-летних обрядах значительное место отводилось ритуалу вызывания (и прекращения) дождя, который как по форме, так и по содержанию текстов почти одинаково исполнялся народами, населяющими Кавказ. Потому это можно считать общекавказским явлением. Во время засухи ингуши исполняли обряд, известный под названием "мистагугарги". Подростки украшали зелеными веточками одного из участников, группами ходили от дома к дому и с песней "Хай, хала, хала" просили у божеств дождя и урожая. Культовые тексты важны и тем, что в них упоминаются те божества древнего ингушского пантеона, о которых в народной памяти не осталось преданий. С течением времени эти ритуалы приняли вид народных развлечений и игрищ. Магические формулы и персонажи органично сочетались с другими фольклорными

жанрами и оказали влияние на формирование устного творчества ингушей.

Помещенные в сборник мифологические предания, очевидно, более поздние, так как они не имеют религиозных функций, а несут только эстетическую нагрузку. В повествовании о происхождении светила поэтически переосмыслены ингушские архаические космогонические представления. Сказание о птичке, приносящей богатство, приобретает реалистичную окраску. Несмотря на то, что здесь чувствуются отзвуки иранской мифологии, оно основано на ингушских представлениях и отличается тем, что возлагает ответственность за исчезновение сказочной птицы на человека. Это предание может считаться ингушским вариантом потерянного "золотого века".

У сказания о встрече охотника и Алмаса находятся аналоги как в северокавказском и грузинском фольклоре, так и в греческом эпосе. Демонический же персонаж Алмас по своей внешности и поведению представляет персонаж общекавказского фольклора.

Дыхание мифических эпических героев чувствуется в ингушской героической поэзии, глубина мышления которых проецируется в устных народных преданиях. Созванные на битву мужчины спокойно направляются на встречу со смертью. Их ценности в жизни определяет приобретение доброго имени бесстрашного бойца.

То синее небо, как бурку, кто износил, кто износит? Ту черную землю, как подошвы чувяк, кто истер, кто изотрет?

Такие герои седлают жеребцов на крутых скалах, когда они садятся на коней, гром раздается, их благословляют ингушские женщины, заклинаят их путь, ведущий к битве.

В песнях передаются от поколения к поколению имена бесстрашного Соси, героя Мочака и харачойского Зелимхана, чтобы знали юноши, потомками каких благородных предков они являются. Героические порывы не оставляют ингушей даже тогда, когда их оторвали от родной земли и переселили в чужие края. Как выброшенные из гнезда барахтающиеся птенцы, несчастные сироты, обреченные на бродяжничество, они так обращались друг к другу: "Духом не падайте, отважные парни, пусть тоска вас не одолеет, благородные девушки!".

Любовная лирика своим романтическим настроением, шуточной

перепалкой юноши и девушки, жалобой насильно выданной замуж девушки и стихами другого характера говорит о многоликости ингушского фольклора. Но надо заметить, что с точки зрения художественного изображения ингушская героическая поэзия явно затмевает другие жанры фольклора. Материнская любовь, отношение к ребенку, горе, вызванное потерей ребенка – это универсальный феномен, который не ограничивается национальными знаками. Поэтому неудивительно, что ингушское стихотворение "Меня забудет сестра" напомнит читателю строки грузинского народного стиха:

"Если родственники, брат, сестра
Не расстегивали пуговиц,
Вообще забудут меня все,
Всех другие оплачут,
Я буду в материнском сердце,
И не сможет она заснуть"

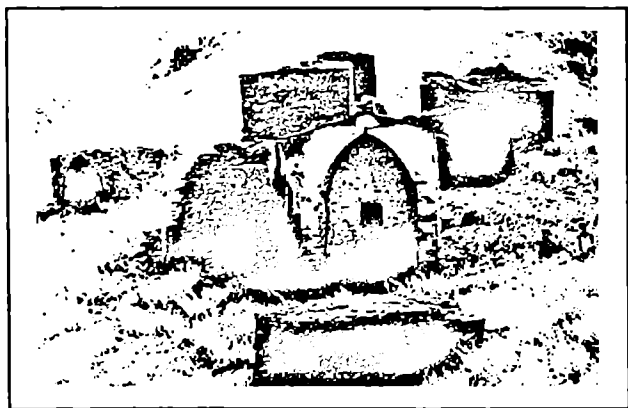
В ингушском фольклоре значительное место занимают сказки о животных и новеллы, в которых глубина мысли и меткий юмор естественно сочетаются друг с другом.

Этот маленький сборник – только малая часть ингушского фольклора, но он даст почувствовать читателю этого сборника аромат орлиного гнезда этого народа и создаст представление о его духовной культуре.

Кетеван Сихарулидзе
Ростом Пареулидзе

პ თ ე ზ ი ა

ჰაი, ჰალა, ჰალა

ჰაი, ჰალა, ჰალა!

წვიმა მოგვეც, დეელა!¹

ყანები ახარე, სიელა!²

კატის კუდისხელა თაეთაეი მოასხმეეინე!

მარცვალი ირმის კუდისხელა გახადე!

ჰაი, ჰალოა, ჰალოა!

ჰაი, ჰალოა, ჰალოა!

ჰაი, ჰალა, ჰალა!

თესვისას...

თესვისას გერდებით³ რომ აწყეს,

მკისას ურმებით გამოსაზიდი გახდეს,

გერდზე ურუმი მოუიღეს,

კვალს კვალი გაჰყვეს,

ურუმს ურუმი მიჰყვეს,

ჯალაბი ოჯახში სიამტკბილობაში იყოს!

კველი ინგუზური სიმღერა

იმ ვერან ქვეყანაში, დამტირებელი დედა სადაც არა გყავს,

იმ მტრების ქვეყანაში, მოზარე და სადაც არა გყავს,

განა დამტირებელი დედა არ არის მშვიერი მგელი,

განა მოზარე და არ არის შავი ყორანი?

სადაც დაუღამდება, ლურჯი ფრინველი იქ იღებს ბინას,

სადაც მრისხანე ომია, შენც უმალ იქ ჩნდება ხოლმე,

ლომგულო ვაჟო!

ლურჯი ზეცა, თავზე რომ გვადგას,
ნაბდად ვინ მოისხა და ვინ გაცვითა, ანდა ვინ გაცვეთს?
შავი მიწა, ფეხქვეშ რომ ვხედავთ,
წულის ძირივით ვინ გაცვითა, ანდა ვინ გაცვეთს?

ჩვენ თუ არ ვიმღერეთ, თავი თუ არ შევიქციეთ,
ვიწრო სამარეში, გვერდსაც რომ ვერ მოინაცვლებს,
სიმღერა ვინ თქვა, ანდა ვინ იმღერებს?
ჩვენ თუ არ ვიმღერეთ, თავი თუ არ შევიქციეთ,
სიელა-სათა მისრეთის ნემსით არას დაკემსავს,
ჩვენ თუ არ ვიმღერეთ, თავი თუ არ შევიქციეთ,
მოციქულთა გუთანი კვალს ვერ გაიჭანს,
ხარირემი ყვირილით ფურირემს უხმობს,
შეგარდენი ყვილით სოლსას მტრედებს უხმობს,
ეს ხარირემი როდი ყოფილა,
ეს შეგარდენი როდი ყოფილა,
ესენი საომრად შეყრილი ლომგული ბიჭები იყვნენ.

სიმღერა მორჩაყაზე

მოჯარდით, დებო,
სიმღერა ვთქვათ.
ვისაც მკერდში გული უდევს,
გული რომ შეუძრას, ისე ვიმღეროთ.
ვისაც გულში ნაღველი აქვს,
ნაღველი რომ გაუფანტოს, ისე ვიმღეროთ.
ზემთ მზე ანათებს,
ქვემთ მიწას აწვიმს
ორ მთას შორის ხეობას.
მზეს მიფიცხებული
გოროზი ირმებოვით

მზის გულზე შეყრილხართ,
სალხენად შეყრილხართ,
ყმაწვილკაცებო.
ყური დაუგდეთ, ვაჟებო,
სიმღერას, რომელსაც მღერიან.
კეთილშობილ წინაპართა
შთამომავალი ხარ,
დიდებულო მოჩაყა.

მშვიდობით გველოს,
საწადელი აგსრულებოდეს,
რაც შენს გულს მოესურვოს,
სულს მისცემოდეს.
ნუ შეგშურდება, მოჩაყა,
ამ ხალხის სიმრავლე,
განა ღორები
მრავლად არ არიან?
შენი ბედაურის ნალები
ოქროსი იყოს,
ნალის ყაირი⁴
ვერცხლისა იყოს.
შენ რომ გაღმა გახვედი
ლურჯთვალა თურგზე,
ნეტავ, ძალა მომცა და
მუხის ხიდი გამადებინა.
მაგრამ განა მუხის ხიდი არ არის
ბედაური, შენ რომ აჭენებ?
განა ხიდის ბოძები არ არის
მაგ ცხენის ფეხები?
სადაც შენ ისვენებ,
იმ ტრიალ მინდორზე,
ნეტავ, შემადლებინა და
ბამბის ლოგინი დამაგებინა.

უშიშარი სოსი

ფლოქეი მგლის თათზე პატარა რომ აქვს,
იმ გაუხედნავი კეიცის
სალ კლდეზე გამხედნავი
უშიშარი სოსი.
ჩიტი ფრთას რომ ვერ გაშლის
ამ შოუხალის ტყეში —
უბელო ცხენს ათამაშებს
უშიშარი სოსი!
ჭუნებით მაგალ მხედართა ჯგუფში
სიარულზე იცნობა შენი ქურანი ცხენი,
მჭიდროდ შეკრულ ქვეითთა ჯგუფში
თამაშით იცნობა შენი ლომებრი მხრები.
მდინარის ფონებში, მამაცნი რომ გადიოდნენ,
უშენოდ ვერ ბედავენ გასვლას,
სადაც ხენას იწყებენ,
იმ ვაკე ადგილებში,
კაცები ვერ თანხმდებიან საქმეზე,
შენ წინ თუ არ გაუძღვები.
ილდარ¹-ქალაქის ქვემოთა სანახებს
ომით აზანზარებ, უშიშარო სოსი,
ილდარ-ქალაქის ზემოთა სანახებს
ნადავლით ანებიერებ, უშიშარო სოსი,
ნადავლს რომ ფხიზლად დარაჯობ,
მდევარს რომ ყურადღებას არ აქცევ,
სატრფოს გახსენებაზე ცხენს მათრახს შემოჰკრაე,
ამხანაგის გახსენებაზე იარაღს ხელს ჰკიდებ,
დედიკო მოუკვდეს შენს მწველ თვალებს,
იდი² მოუკვდეს შენს სარო ტანს.

ხარაჩოელი ზელიმხანი

სალამი შენდა,
ხარაჩოელო⁷ ზელიმხან⁸!
საკუთარ ოჯახზე მეტად
ჩვენს ოჯახებსაც რომ პატრონობდი.

* * *

ზელიმხანის მხედრები აღსდგნენო, ამბობენ,
ყოველი კუთხით აღსდგნენო, ამბობენ,
ბარში, ლელქაშში გამოჩნდნენო, ამბობენ,
მაგრამ ლელქაში მოჭრესო, ამბობენ,
კარგი ცხენის პატრონი მოვიდესო, ამბობენ,
კარგი იარაღის პატრონი მოვიდესო, ამბობენ,
ცხენზე ამხედრება ქუხილს რომ უგავს,
ცხენიდან ჩამოსვლისას მიწას რომ აზანზარებს,
მწვანე მდელოზე ნაბადს რომ გაშლის
და მასზე ფულს ანაწილებს,
მათრახის ტარით სარჩოს რომ ანაწილებს,
უნაგირზე ტკბილად რომ სძინავს,
ის ზელიმხანი მოდისო, ამბობენ.

კველეზური დალოცვის სიმღერა

დაე, ის მთა სპილენძად იქცეს,
მთიდან მოჩუხჩუხე წყალი ვერცხლად იქცეს,
ქვიშა იმ წყალში ოქროდ იქცეს,
შენი ცხენის ნალები ვერცხლისა იყოს,
ნაღის ყაირი ოქროსი იყოს,
შენი მოსასხმელი ნაბადი ანდიური⁹ იყოს,
შენი ბაშლიყი ბუმბულისა იყოს,
შენი გზა-საყალი ოქროსი იყოს.

გადასახლები სიონი დროინდელი სიმღერა

ჩვენი უბედურება რომ იცოდეს
ციურმა მნათობმა,
ჩვენი ცოდვით დამწვარი
ხომ ჩაქრებოდა!
ბადრი მთვარე
ჩვენი ცოდვით დამწვარი
ხომ გაილეოდა!
ჩვენი უბედურება რომ გაიგოს
ცის ლურჯმა გუმბათმა,
ჩვენი ცოდვით დამწვარი
ხომ ჩამოიქცეოდა!
დედამიწის გარშემო
მბრუნავო მზეო,
ბადრო მთვარეო,
მზისკენ რომ ისწრაფვი,
მოციმციმე ნათელო,
ციურნო ვარსკვლავნო,
მიუსაფარი ობლებივით
რისთვის დაეწანწალებთ?
ბუდიდან ამოყრილი
ბარტყებივით
რატომ გვაფართხალებთ?
თვალთაგან რომ ცრემლის
ღვარი გვდის
უძირო ზღვად ხომ გადაიქცეოდა?
დაჭრილი გულიდან ამოხეთქილი
სისხლით ლურჯი წყლის სივრცე
ხომ წითლად შეიღებებოდა!
სასიკვდილოდ დაჭრილმა მგელმა
კენესა არ იცის,

ასე რომ არ იყოს,
მგელი კი არა, ძაღლი იქნებოდა.
დედა-შვილის განშორების
ამ შავ დღეს,
როცა ქალწული უბედურებად იქცევა,
ზოლო ვაჟიშვილი — ტყვედ,
სულით არ დაეცეთ,
მამაცო ვაჟკაცებო!
სევდამ არ დაგიმონოთ,
კეთილშობილნო ქალწულნო!

დის ღატირება ძმაზე

ღვიძლი და მოგიკვდეს,
შენს დანატოვარ საწყალ ობლებს
რა უნდა ვუყო?!
ღვიძლი და მოგიკვდეს!
ტრიალ მინდორზე დავრჩით,
რა გზას უნდა დავადგეთ.
ღვიძლი და მოგიკვდეს,
ვინ იზრუნებს ჩვენზე,
ვინ შეგვინახავს,
ღვიძლო ძმაო.
ღმერთო, გაამრავლე,
აბედნიერე მისი დანატოვარი, ღმერთო,
ეზო-კარს მოვწყდით,
ღმერთო,
რატომ გამოგვაკლდი,
ღვიძლო ძმაო!

დას დაკავიწყდები

დას დავეიწყდები,
საკუთარი შვილები რომ წამოეზრდებიან,
ძმას დავეიწყდები,
თანატოლებს რომ გადააწყდება,
მშობელ დედას კი
არასოდეს დავეიწყდები,
მწარედ იტირებს
სიცოცხლის ბოლომდე.

-

კალით გათხოვილი ქალის სიმღერა

ამბობენ, ყინულს დაუფარავს ლურჯი თურგიო,
ამბობენ, ჭირხლი დასდებია ბაშლამის¹⁰ მთასაო,
ჭირხლს ქარი გაფანტავს,
ყინულს მზე დაადნობს,
ჩემს თავზე დაფენილ ჭირხლს კი ვილა გაფანტავს,
ჩემს გაყინულ გულს ვილა გააღლობს?
უსიყვარულოდ მათხოვებენ, მოგიკვდეთ ნოვრალაზი,¹¹
უსიყვარულოდ მათხოვებენ, მოგიკვდეთ ნოვრალაზი.

ჭირხლით დაიფარაო

ჭირხლით დაიფარაო,
ამბობენ,
ბაშლამის წვერი,
ღმერთო, მომკალი,
ჩემს თავზე
ჩამოწოლილ

ჭირხლზე მძიმე, ნეტა,
თუ არის?
ყინულით დაიფარაო,
ამბობენ,
თურგის ტალღები,
ღმერთო, მომკალი,
გულს რომ მიყინავს,
იმ ყინულზე
ცოვი, ნეტა,
თუ არის?

ქმართან გაყრილი ქალის სიმღერა

ქალწული როცა წყაროზე მიდის,
იქ უმაღ ვაჟი გაჩნდება ზოლმე,
ქალ-ვაჟის აღერსის მხილველი,
წყალი კისკასით გარბის.
ნეტა, წყაროს თავზე ახლა იდგე
და იმ წყაროსკენ მოვდიოდე,
ნეტა, დღეს მეფიცებოდე სიყვარულს,
დღეს, როცა ბვერი რამ გავიგე.
— იმ შხეს ვფიცავარ, — მეტყევი შენ,
მე ჩემთვის: — ნუთუ არ გრცხვენია?
მორჩა, გათავდა, შენი არ მჯერა,
ჩვენი შეხვედრა არ ჰგავს პირვანდელს.
ყინული მიდევს მკერდის ცალ მხარეს,
მეორე მხარეს ცეცხლი გიზგიზებს,
შენი მიზეზით, ინგუშო ბიჭო,
დაჭრილ გულიდან სისხლი ჩუხჩუხებს.
არ დავიჯერე მამის ნათქვამი,
ყურად არ ვიღე დედიკოს რჩევა,

შენ ხარ მიზეზი, ინგუშო ბიჭო,
საკუთარ გულს რომ სენი შეეყარე.
ახლა აღარ დგახარ შენ წყაროს თავზე,
სულ დაგაეიწყდა ჩემი გზა-კვალი,
ჩემს სილამაზეს ჭკნობა რომ დაეტყო,
მაშინვე მიმატოვე.
ნეტავი შეიძლებოდეს
წარსულის ახლად დაწყება,
როგორც დღეს, ისე მცოდნოდა
ცრუ სიყვარულის ბოლო.

ქალწულის ნამღერი ვაჟისთვის

შორ გზაზე
ქართული ქამარი
არ გაგიწყდეს, მეშინია,
მწუანე მდელოზე
აბრეშუმის მანდილი
არ დაგრჩეს, მეშინია.
მაღალი მთა
რომ ვერ გადმოლახოს
და ცხენი დაგივარდეს, მეშინია,
ჩემს წასაყვანად
ძალა რომ არ გეყოს
და ვერ მოადწიო, მეშინია.

ნუ დარდობ, ვაჟკაციო

დამტირებელი და რომ არ ჰყავდა
მტრის ქვეყანაში,
მოზარე დედა რომ არ ჰყავდა
მტრის ქვეყანაში,
რამდენი ისეთი ვაჟკაცი დარჩა
მტრის ქვეყანაში.
დამტირებელი და არ არის განა
ის ლურჯი ფრინველი?
მოზარე დედა არ არის განა
ის შავი ყორანი?
ნუ დარდობ, ვაჟკაციო,
შენს მარტობას,
გულს ნუ გაუტეხ დას, რომელსაც ძმა აღარა ჰყავს,
გულს ნუ აუტირებ ქალწულს, რომელსაც დედა აღარა ჰყავს.

სიმღერა სატრფოვნ

შავ ქუდს ნუ აწვალე,
მიწას სვედიანად ნუ დაჰყურებ,
ნუ ნადვლობ, ძვირფასო, ასე ძალიან,
შემოდგომაზე შენს საწადელს მიაღწევ.
შავი ქუდი გვერდზე მოიგდე,
რუხი ჩოხა კოხტად მოირგე,
იფიქრე, ძვირფასო, ხვალინდელ დღეზე,
ჩვენ ხომ ერთად უნდა ვიცხოვროთ.
შენი მოსვლით მზე ამოდის,
შენი წასვლით მზე ჩადის,
მოგიკედეს შენი შეყვარებული,
შენ ხომ ნათელი დაგდევს.

დილას ამშვენებს შენი სილამაზე,
სალამოს ალამაზებს შენი მშვენება,
როგორც მწვანე მდელი წითელმა ყაყაჩომ,
ქვეყანა დაამშენა შენმა სილამაზემ.
მომავალს რომ დაგინახავ, მიხარია,
მიმავალს რომ დაგინახავ, მიხარია,
შენს ღიმილს რომ დაგინახავ, მიხარია,
რა შეუძლის ხელს ჩვენს სიყვარულს?

მერცხლების, ბელურების

მერცხლების, ბელურების
ბუღობის დროა,
ახლა შემოდგომაა,
შემოდგომის ჟამია,
თუ ერთ სალამოს
ჩვენთან გამოივლი,
მზად ვარ, სიკვდილამდე
თქვენთან გადმოუსახლდე.

სალამოს ბინდივით

სალამოს ბინდივით
მოუთმენელო ბიჭო,
უხვ შემოდგომასავეით
მოხდენილო ბიჭო,
ყვავილოვანი გაზაფხულივით
საყვარელო ბიჭო,
თუ წაყვანას აპირებ,
წაიყვანე ქერივის ქალწული.

მთვარე რომ ილევა

მთვარე რომ ილევა,
სინათლეს ხომ კარგავს,
თხუთმეტი წელი თუ შემისრულდა,
ჩემი დროც ხომ გადის,
შენი ლამაზი თვალები
გულს მიტირებენ ხოლმე.
წამალი არაა, დედას ბიჭო,
შენს გარდა ჩემთვის,
წამალი არაა, დედას ბიჭო,
შენს გარდა ჩემთვის.

მეზობლის ბაღიდან

მეზობლის ბაღიდან
მოთმინებადაკარგული,
ჩვენს ფანჯარას შესცქერის
ჩემი შეყვარებული.
მე რომ გავიდე,
ფაიტონზე თუ დამსვა,
გაჩერებას არ ფიქრობს
ჩემი შეყვარებული.
რა სკამს დაეწებე,
ბებერო მამაჩემო,
რა ძლიერ გვიშლი ხელს
კერიის პირას,
განზრახვას მიმიხვდი, ვითომ და
შინიდან აღარ გადიხარ.
სიყვარული, მამაჩემო,
შენც გამოგიცდია,
როგორ გქწყინებოდა,

დათქმულ დროს
შეყვარებული რომ არ მოვიდეს
და მოტყუებული დარჩე,
რამდენად მძიმე იქნებოდა?
გარეთ გადი, მამაჩემო,
გზას ნუ გამიმრუდებ,
ამ საღამოს თუ ვერ წავალ,
ხვალ ხომ უნდა წავიდე?

მზის ამოსვლას

მზის ამოსვლას შენზე ფიქრით ვეგებები,
მზის ჩასვლას შენზე ფიქრით ვეთხოვები,
შენს ლოდინში გულს ვასკდები,
დამავიწყდა ცხოვრების სხვა სიტკბო.
შენ შორიდან უთვალთვალე ჩემს ეზო-კარს,
შენ შორიდან თვალთ ზომავ ჩემს ნაბიჯებს,
ჩემთან მოდი, საყვარელო,
ჩვენები სიყვარულს ვერ შეგვატყობენ.
ენა გაუხმეს, ვინც ჩვენზე
ჭორი დაყაროს, საყვარელო.
ჩემთან მოდი, საყვარელო,
ჩვენები შენზე არ იეჭვიანებენ.
ვიცი, ძალიან გიყვარვარ,
მე უფრო ძლიერ მიყვარხარ,
ჩემთან მოდი, საყვარელო,
ერთმანეთს გული გადავუშალოთ.
წყაროზე წავალ ალიონზე,
წყაროზე წავალ შებინდებისას,
მოდი, მოდი, საყვარელო,
ერთმანეთს გული გადავუშალოთ.

თეთრ კაბას ჩაიცვამ

თეთრ კაბას ჩაიცვამ,
გავეშხადები,
ფერ-უმარულს წავისვამ,
გავლამაზდები,
აბრეშუმის თაესაფარს
ავაფრიალებ,
ვინმე ყმაწვილკაცს
გულით შევიყვარებ.
მწვანე მოლზე კარავს გავშლით —
ერთად ვიცხოვრებთ,
ჩვენი მთების ეხებს
ერთად დავლაზავთ,
რაც დრო გადის,
ახლოს მოდის აღსასრული,
რაც დრო გადის,
ილევა ახალგაზრდობა.

ლურჯ ცაზე გუგუნით

ლურჯ ცაზე გუგუნით
თეთრი თვითმფრინავი მოფრინავს,
შავი მიწის ზანზარით
მატარებელი მოდის,
გარეთ გამოდი, ბიჭო,
შენი შეყვარებული მოდის,
გარეთ გამოდი, ბიჭო,
შენი პატარძალი მოდის.

ცაზე რომ მიფრინავს

ცაზე რომ მიფრინავს,
განა თეთრი თვითმფრინავი არ არის?
მიწაზე რომ მიირწევა,
განა მატარებელი არ არის?
ზვრებში რომ მუშაობს,
განა ჩემი სატრფო არ არის?
ჩემს ყურს რომ ესმის,
განა მისი ხმა არის?

დედამიწას რომ არტყია

დედამიწას რომ არტყია
ლურჯ ზღვასავით,
ჩემი გული შეუბოჭავთ
მძიმე დარდებს.
კალოს შესეული
თოლიებივით,
გულს შემომაწვა
მძიმე ნაღველი.
მშობლების გარიგებით
შემდგარი ჯვრისწერა,
ღმერთო, გვაშორე,
ღმერთო, შეისმინე.
ჩვენით რომ გადაწყვეტთ
ჩვენს შორის სიყვარულს,
ღმერთმა აგვისრულოს,
ღმერთო, გვისმინე!

შენი მოსკლის მოლოდინში

როცა შენზე მეტყვიან, მოდისო,
პირზე ნერწყვი მადგება,
როცა შენზე მეტყვიან, არ მოდისო,
ცრემლად ვიღვრები.
თვლებში რომ მიყურებ,
გული მიდნება,
ჩემს სატანჯველად გაჩენილხარ,
დედამკვდარო.
ჩემი საიქეთო გზა ოქროსი არისო, — ამბობდი,
ჩემი სააქეთო გზა ვერცხლისა არისო, — ამბობდი,
ჩემი ოჯახი სინათლეს აფრქვევსო, — ამბობდი,
ამით მომატყუე, დედამკვდარო.

ძლიერ ქარში

ძლიერ ქარში
ყაბალახის ფრიალით,
თოვლსა და თქეშში
ცხენის თამაშით,
გაყინული ხელების
სრესით
მოვა ახმედი,
მე თუ ვუყვარვარ.
მის მოლოდინში
ფანჯარას მივაკვდი,
აბრეშუმის თავსაფარი
ძონძად მექცა,
მის მოლოდინში
ეზოში სირბილით

უძიროები
გამიცვდა.
არ ჩანხარ, არ ჩანხარ,
შენ, ახმედ,
გელოდები, გელოდები,
შენ, ახმედ!

გაზაფხულის თბილმა

გაზაფხულის თბილმა
ნიაჟმა როცა დაბერა,
მდელოზე ნაზი ყვაეილები
როცა ალივლივდნენ,
ჩემს გულის სწორს
დრო დაუთქვი, დედა,
დათქმული დრო
ახლოდება და
ჭიშკართან გასელა
მინდა, დედა,
ჩემი შეყვარებული
დათქმულ დროს მოვა.

სატრფოს

ბუნების მშვენებას —
მაღალ მთებს —
ჭრელ-ჭრელი ფრინველი
ხომ ამშვენებს?
წვეულებაზე,
დიდ ქორწილში

ქალწულთა ჯგუფს
ჩემი სატრფო ხომ ამშვენებს?
ჩუმად შემოპარულ
წყნარ ღამეში
ტბაში მოლივლივე
მთვარის ათინათივით
შენი სახე თან დამდევს
ყველგან — აქაც, იქაც,
მზის სხივად გარდასახულო
ჩემო გულის სწორო.
ყვაილებით დამშვენებული
ღამაში გაზაფხულივით
სიყვარულმა ჩემს გულს
შენი სიტკბო შეჰყარა.
როგორც ზაფხულის ხვატს
ჟუჟუნა წვიმა სჭირდება,
სიყვარულით დამთვრალს
შენი თავი მჭირდება.

ღამის მნათობივით

როგორც ღამის მნათობი
ამშვენებს ქვეყანას,
ისე გამშვენებს იარაღი,
წელზე რომ გარტყია.

მთის ჭიუხებში გაზრდილი
მგლის ლეკვივით
ბუროს¹² საპყრობილეებში
გაზრდილო მშვენიერო ჭაბუკო!

ხნიერი მამა

ხნიერი მამა
აუჩქარო,
მინდა,
არ გამჩენოდიო,
ღედამ რომ თქვას,
მინდა,
ღვიძლი ძმა
მიწას დასცქეროდეს,
მინდა,
მონუცებმა ხელჯოხებით
მიწა ჩიჩქონონ,
მინდა,
ტოლ-სწორებმა რომ თქვან,
შეყვარებულს
ჩუმად გაჰყვაო,
მინდა.

ფუნია საკატარძლოს სიმღერა

უცხოური საქონელი
შენ არა გაქვს,
მაღაზიის ტკბილეული
შენ არა გაქვს,
ჩემი შესანახი
ფულიც კი
არა გაქვს,
მე რომ მიმიყვანო,
ეზო-კარიც
არ გაგაჩნია,

ხელი რომ დამატყო,
ისეთი ვაჟკაციც
არა ჩანხარ,
ასე რომ, ჯობია,
თავი დამანებო.

მამახლობა

მგელივით მამაცს,
დათვივით ძლიერს,
მაშინ რომ გაჩნდა,
როცა მგელი ყრიდა ლეკვებს,
სუსხიან დილას
სახელი რომ დაარქვეს,
მონაუარდუ მგლის
მეგობარი რომ არის,
შენს მშობლებს
შვილად რომ შექფერის,
ფოლადის ფერისა,
რკინის გულიანი,
ნამის წყლით გაზრდილი
ერთი მგლის ლეკვია
ეს ჩვენი ომარი.
მაშ, ამ ბიჭს
სწუნობ?
სილამაზისა და სათნოების
გარდა, აბა, რა გაბადია?
ეს კი გასართობად
გამოსული ლომივით
მტერს აფრთხობს.
მერე ასეთ ბიჭს

უარს ეუბნები?
ომარი
შენი ცოლობით
არც გაამაყდება,
ომარი
შენი უარით
არც თავს ჩაქინდრავს
და მაინც
ასეთ ბიჭს უარს ეუბნები?

ქალ-ვაჟის პაექრობა

- წითელი ძროხის თეთრ რძეს
ყვითელ ოქროდ რომ აქცევს, იმ დედის შვილი ვარ.
- წითელი ძროხის თეთრ რძეს
ყვითელ ოქროდ რომ აქცევს, თუ იმ დედის შვილი ხარ,
მე კიდევ თეთრი სომხური აბრეშუმის მბეჭველი
მამის შვილი ვარ.
- შენ რომ თეთრი სომხური აბრეშუმის მბეჭველი
მამის შვილი იყო,
მე ლურჯ მტრედად ვიქცეოდი და ცაში აფრინდებოდი.
- შენ თუ ლურჯ მტრედად იქცეოდი და ცაში აფრინდებოდი,
მე მეწამულ ღრუბლად ვიქცეოდი და ჩაგებევოდი.
- შენ თუ მეწამულ ღრუბლად იქცეოდი და ჩამებევოდი,
მე თბილ წვიმად ვიქცეოდი და მიწაზე ჩამოვიდოდი.
- შენ თუ თბილ წვიმად იქცეოდი და მიწაზე ჩამოხვეილოდი,
მე ბალახის ფესვად ვიქცეოდი და დაგიდარაჯდებოდი.
- შენ თუ ბალახის ფესვად იქცეოდი და დამიდარაჯდებოდი,
მე ფეტვის მარცვლად ვიქცეოდი და დავიფანტებოდი.
- შენ თუ ფეტვის მარცვლად იქცეოდი და დაიფანტებოდი,

მე კრუხ-წიწილად ვიქცეოდი და აგჰენკავდი.
— შენ თუ კრუხ-წიწილად იქცეოდი და ამჰენკავდი,
მე გული გამისკდებოდა და მოკვდებოდი.
— შენ თუ გული გაგისკდებოდა და მოკვდებოდი,
მე მუხის ფიცრად ვიქცეოდი და გადაგეფარებოდი.
— შენ თუ მუხის ფიცრად იქცეოდი და გადაგეფარებოდი,
მე წითელ მელად ვიქცეოდი და გავიქცეოდი.
— შენ თუ წითელ მელად იქცეოდი და გაიქცეოდი,
მე მწვერად ვიქცეოდი, გამოგეკიდებოდი და დაგიჭერდი.

სალამ-ქალამი

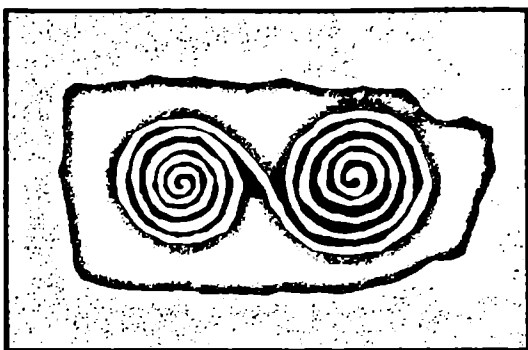
ნელი ნიავეით
ნაზი რომ არის,
ალიონივით
ლამაზი რომ არის,
ამომავალი ოქროს შხესავეით
ნათელი რომ არის,
თარქელთა¹³ მარილივით
მძიმე რომ არის,
ქართული კამეჩი რომ ვერ დაძრავს,
კამეჩის ტყაუის თასმა
რომ ვერ დაიჭერს —
ასეთი სალამ-ქალამი
გაუგზავნა ისრაფილმა¹⁴ დუეშას.¹⁵
დუეშამ პასუხად გაუგზავნა
სამი ხინკალი და
შემწვარი ქათმის ბარკალი.

სახუმარო სიმღერა

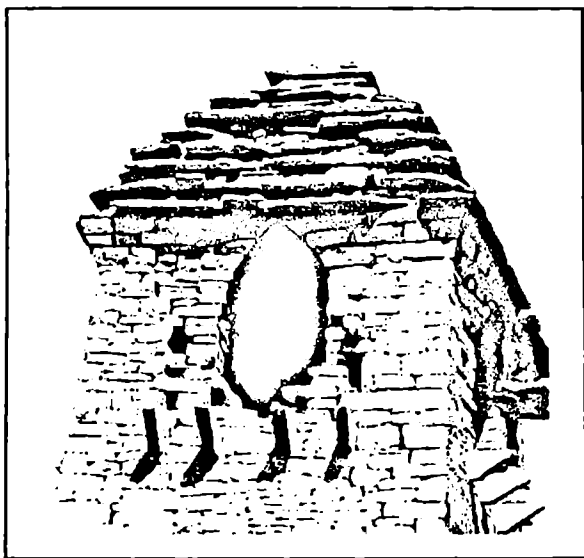
ჩვენი მტერი გახდეს
მოლას ცოლი —
მუდამ ლოცვაში მყოფს
ალერსის დრო არ ექნება.
ჩვენი მტერი გახდეს
მოლას შეგირდის ცოლი —
სწავლის სიძნელეზე წუწუნში
ალერსის თავი არ ექნება.
ჩვენი მოყვარე მისთხოვდეს
ქვრივის ვაჟიშვილს,
მზე მთას რომ მიეფარება,
უმაღ ლოგინისაკენ გაიწვეს.

ძალწულის სახუმარო სიმღერა

საქართველოდან მომავალი
გრძელი გზა ოქროთი მოფინე,
მე თუ გიყვარვარ,
კვირის თავზე ცხენებს
რომ იცვლიან, იმ მხედრებივით,
ყოველი თვის ბოლოს დუქნები იცვალე,
მე თუ გიყვარვარ.
მეფის დაბეჭდილი
ბერი თეთრი ფული
ჩემს ძმებს დაურიგე,
მე თუ გიყვარვარ.
რუსების დუქნებიდან
თხელი თეთრი აბრეშუმი
ჩემს დებს დაურიგე,
მე თუ გიყვარვარ.

ପରାମର୍ଶ

როგორ ბაჩნდნენ მზე, მთვარე და ვარსკვლავები

ეს მართალი არ არის. მაგრამ მაინც, აი, რას ყვებიან იმაზე, რაც ძველისძველად მოხდა. იყო ერთი ჭაბუკი, კალმით დახატული იყო ლამაზი, სახელგანთქმული ოსტატი-მჭედელი. ამბობენ, როცა ის მუშაობდა, მის სამჭედლოში მოგუგუნე ცეცხლი მთელ ქვეყნიერებას ანათებდაო. მის მიერ მოქმედი უროსაგან ელვა კრებოდა, ხოლო ქუხილისაგან ქვეყნიერება ზანზარებდაო.

იმავ დროში ერთი ქალწული ცხოვრობდა მაღალ კოშკში. კოშკს ფანჯარა არ ჰქონდა. ქალწული კოშკიდან არასოდეს გამოდიოდა, მაგრამ ისეთი ლამაზი ყოფილა, ისეთი, რომ მისი ბრწყინვალეობა შორიდანაც კარგად ჩანდა.

— მე ვითხოვ იმას, — გულში მტკიცედ გადაწყვიტა ჭაბუკმა და მაჭანკლები გაგზავნა ქალწულთან. ჭაბუკმა არ იცოდა, რომ ქალწული მისი და იყო, ქალწულს კი ამის თქმის უფლება არ ჰქონდა.

— მისი ცეცხლისა და ნაცრისაგან ჩემი შუქი ჩაქრება და სახე დაჭკნება. არ გაუყვები იმას ცოლადო!

ასეთმა პასუხმა დაანადგლიანა ჭაბუკი. მან გააუარვარა ოქროს კომბალი, რომელიც მთელი კვირა ცეცხლზე ედო, აიღო იგი და ბნელ ღამეში ქალწულთან წაეიდა. ეს რომ დაინახა, ძმასთან შეხვედრის შიშით ქალწულმა გაქცევა სცადა. ჭაბუკი გამოეკიდა, მაგრამ ვერაფრით ვერ დაეწია. ასე ირბინეს, სანამ არ დაიხოცნენ.

ნაპერწკლები, რომლებიც ცვიოდა გაუარვარებული კომბლიდან, ვარსკვლავებად იქცნენ, ქალწულისაგან კი დარჩა კაშკაშა ნათება (ბადრი სახე). კაცი იქცა მზედ, ქალწული — მთვარედ. ამბობენ, რომ ჭაბუკი ახლაც წრეს წრეზე აკეთებს, რომ ქალწულს დაეწიოსო.

მზე და მთვარე

მზესა და მთვარეს დედები ჰყავთ. მზის დედას აზოი ჰქვია, მთვარისას — ქინჩი. მზე დილით ზღვიდან ამოდის და საღამოს

ისეუ ზღვაში იძირება. როცა მზე პორიზონტზე ამალდება, მას შავი რაღაცა გამოეყოფა. ამბობენ, ეს რაღაცა ზღვის ქაფი არისო. სწორედ ამ დროს შეიძლება მზისთვის თვალის გასწორება — ცივ ზღვაში ნაბანაეები მზე ჯერ კიდევ გახურებული არ არის.

ზაფხულსა და ზამთარში, მზის ბუნობის დროს, მზე სტუმრად მიდის თავის დედასთან. ზამთარში იგი სტუმრადაა სამი დღით, ზაფხულში — სამი კვირით. შინიდან გამოსული მზე ექვსი თვე მოგზაურობს, მერე შინ ბრუნდება და ისევ გაემართება ექვსთვიან მოგზაურობაში. მზე და მთვარე ძმები არიან. მათი და ავი ქალია, მას ჰქვია მუოფი. მუოჟმა ცაში მობინადრე ყველა თავისი ნათესავი შეჭამა და ახლა მუდმივად დასაჭერად დასდევს მზეს და მთვარეს. როცა იგი დაეწევა მათ და გადაეფარება, მზისა და მთვარის დაბნელება ხდება.

დაბნელებისას მთვარეზე ძაფისმაგვარი რაღაცა ჩანს. ამბობენ, რომ იგი ყარაულის თოფია. ყარაული მთვარეს იცავს დის მიხტომისაგან. მთვარის შუაგულში შავი ლაქა ცხენია, რომელსაც მთვარე ზურგით ატარებს. თუ ცხენმა პირი ფართოდ გააღო, ზაფხული მოკლე და ზამთარი ხანგრძლივი იქნება, პირის მოკუმვისას და ცხენის გამუქებისას კი ზაფხული ხანგრძლივი და წვიმიანი, ზამთარი კი ხანმოკლე იქნება.

ალმასი და მონადირე მეთივიტო

ტყეში წასული ერთი მონადირე ალმასს¹⁶ გადაეყარა. ალმასს მკერდზე ამოზრდილი ბასრპირიანი ცული ჰქონდა. ალმასი მონადირეს თვალს არ აშორებდა, დამით მისი მოკვლა ჰქონდა გადაწყვეტილი. მონადირე მიხვდა მის ჩანაფიქრს და საგონებელში ჩავარდა, ვერ გადაეწყვიტა, როგორ დაედწია თავი ალმასისაგან. ბოლოს ალმასს უთხრა, წყალი მწყურიაო.

— აქ ახლოს წყაროა, წადი და დალიეო, — თქვა ალმასმა.

— არა, ვერ წაუღალ, მეშინია და არც ვიცი, წყარო სად არის,

— უპასუხა მონადირემ.

— კარგი, — თქვა ალმასმა, — წყალს მე მოგიტან, ოღონდ შენი სახელი მითხარი, იქნება დაძახება დამჭირდესო.

— მეთვითონ მქვიაო, — უპასუხა მონადირემ.

ალმასი რომ წავიდა, მონადირემ ხის კუნძს, იქვე რომ იდო, ნაბადი გადააფარა, ცალ მხარეს კი ჯირკი მიუჩოჩა, ვითომ ბალიში არისო. ამის შემდეგ ხეზე ავიდა და ლოდინი დაიწყო. ალმასი წყაროდან მობრუნდა, კუნძთან მივიდა და თქვა: კარგად მოქცეულა, სიკვდილისათვის წინასწარ მომზადებულიაო. გახარებული ალმასი ისე ძლიერად დაეტაკა კუნძს, რომ ცული კუნძში ღრმად ჩაერჭო. სანამ იგი ცულის ამოღებას ცდილობდა, მონადირემ თოფი დაუმიზნა და ესროლა. ალმასმა საზარელი ღრიალი მორთო. მის ყვირილზე ყველამ და ყველაფერმა (მხეცებმა, ფრინველებმა, მცენარეებმა) მის გარშემო მოიყარა თავი. ჰკითხეს, ვინ დაგჭრაო. მეთვითონო, — უპასუხა მათ ალმასმა. შენ თუ თვითონ მოიკალი თავი, ჩვენ ვერაფრით გიმველითო, თქვეს მათ და დაიშალნენ. ალმასი კი მოკვდა.

ბარაქის მომტანი ჩიტი

მეცხალის მიდამოებში ძველად ბუდე აიშენა ერთმა ბარაქის მომტანმა ჩიტუნამ. ამიტომ იქ მოსავალიც არ იღუპებოდა: მდინარე არმზის¹⁷ ორივე მხარეზე მიწები უხემოსავლიანი იყო და მცხოვრებნი საქონელსაც აბალახებდნენ.

ერთხელ ადამიანებმა, არაფერს რომ არ თაკილობდნენ, დაანგრიეს ბარაქის მომტანი ჩიტის ბუდე. იგი იმ მიდამოებიდან გაფრინდა. გზად ბარაქის მომტანი ჩიტი ფრთით შეეხო ლიანხოელთა¹⁸ მიწასა და ბალთის¹⁹ კომკებს.

ეს ადგილები დღემდე ბარაქიანია. ბარაქის მომტანმა ჩიტმა ღამე ლარსში²⁰ გაათენა და ბუდე საქართველოში აიშენა.

როგორ გაჩნდა სოფელი მრზი

ხეობაში, სადაც არმხი მიედინება და ახლა ტყით დაფარული მთებია, ძველად სახნავეები და სათიბები ყოფილა. ტყეებში ახლაც ჩანს მიტოვებული სახნავე-სათესი ადგილების კვალი. არმხის საპირისპიროდ აღმართული მთა უსიერი ტყით ყოფილა დაფარული. ახლა რომ ერზია, მის ზემოთ მდებარე ნასოფლარი კირბიტი ძველად ხალხმრავალი იყო. ეს სოფელი მიუდგომელ ადგილზე იყო გაშენებული.

ზოვრამ, რომელმაც ახალ გვარს სათავე დაუდო, გადაწყვიტა, უკეთეს ადგილზე გადასახლებულიყო. მან კირბიტიდან დააგორა დიდი, მრგვალი ქვა: სადაც გაჩერდება, იქ დაესახლდებიო. ფერდობზე დაგორებული ქვა ქვემოთ ტყეში შევარდა და გაჩერდა. სწორედ იქ, სადაც ლოდი გაჩერდა, ახლა ყველაზე მაღალი კოშკი დგას. მაშინ ეს ადგილი ტყიანი იყო და ხეთა კენწეროებზე არწივები ბუდობდნენ, ამიტომ დაერქვა ამ სოფელს ერზი²¹.

ჭაბუკი ბორღა და ქალიშვილი სუვი

ეს იყო დიდი ხნის წინათ. ნესარში იმ დროს ორსთხოვლები ცხოვრობდნენ. გარეშე და შინაურ მტრებთან ხშირი ომები ჰქონდათ ორსთხოვლებს. იმ დროში ორსთხოვლებს შორის იყო ერთი სახელგანთქმული გულადი ყმაწვილკაცი ბორღა. იგი მტრებს იტაცებდა და ბარის ბინადარ თავის თვისტომებში ჰყიდდა. ბორღა ყოველთვის წინ უძღვოდა ხოლმე ლაშქარს გარეშე მტრებთან ბრძოლებში.

ერთ ასეთ ბრძოლაში ბორღა დაიღუპა. მისი დამარხვისას ნესარში უამრავმა ხალხმა მოიყარა თავი. ამ ხალხს დიდი უბედურება დაატყდა თავს. სილამაზით განთქმულ ქალწულ სუვის ძალიან ჰყვარებია ბორღა, ბორღასაც ასევე ჰყვარებია იგი. ბორღას დაღუპვა რომ გაიგო, შეყვარებულმა გულში დანა ჩაიცა და თავი მოიკლა.

ნათესაებმა მათი საფლავები ორ მოპირდაპირე ბორცვზე გათხარეს და დაკრძალეს.

ფპილიეეონგი-იურთის განაპირას ახლაც არის ბორღას საფლავი. სოფელ ღეზექოესა და სოფელ იანდარიეს შორის საფლავის ბორცვის მსგავსი დიდი ყორღანია, სადაც მარხია სუვი. მას სუვის ყორღანს ეძახიან. სუვის ყორღანის ძირში წყაროა. ამბობენ, თავის დროზე სუვის პატიესაცემად გაჭრეს ეს წყარო, რომ ორსთხოელ მეომრებს წყალი ესვათო. მას სუვის წყარო ჰქვია. წყაროს წყალი ახლაც მოჩუხჩუხებს.

ორი საფლავი

იყო ერთი ქალ-ვაჟი. მართალია, ერთმანეთის ნათესაეები არ იყვნენ, მაგრამ გვერდი-გვერდ ცხოვრობდნენ. მათი ეზო-კარი მდინარის ღრმა ხევიტ იყო გაყოფილი. ქალ-ვაჟის ნათესაეებს შორის შუღლი ჩამოვარდნილიყო და მტრობდნენ. ხევის ერთი ნაპირიდან მეორეზე თვალეებით დაეძებდა ქალ-ვაჟი ერთმანეთს, ზოგჯერ კი ძახილიტ გულის ნადებსაც აცნობდნენ.

ვაჟმა თავის ახლობლებს უთხრა, ის ქალი მიყვარს, თუ არა იმას, სხვას არავის შევირთავო.

— ამ სიტყვებს თუ კიდევ გაიმეორებ, შენი სახელი „სიკედილი“ იქნებაო, — დაემუქრნენ ვაჟს.

ერთხელ ქალის მშობლებს უცხო ხალხი ესტუმრა — შვილი მოგვათხოვეთო. იმატ არ იცოდნენ, რომ ქალი შეყვარებული იყო და სიტყვა მისცეს მთხოვნელებს. ქალი ავად გახდა და ლოგინად ჩავარდა. ერთი კვირის შემდეგ დედას დაუძახა და უთხრა:

— როცა მოეკედები, გთხოვო, ხევის პირას, კლდესთან დამმარხოთო.

— რას ამბობ, შვილო, სიკედილს შენთან რა ხელი აქვს, მალე კარგად გახდებიო, — დაუყვავა დეამ და აქეთური, იქითური უამბო, გაამხნევა.

დედა რომ გავიდა, ქალმა დანა ჩაიცა და სული უფალს ჩაა-

ბარა. ანდერძი შეუსრულეს — კლდის პირას გაუთხარეს საფლავი და დამარხეს.

ეს ამბავი რომ გაიგო, მწარედ დაღონდა ვაჟი. ბინდთან ერთად საფლავთან გაჩნდებოდა ხოლმე და დილამდე მწუხარედ იჯდა. არც სვამდა, არც ჭამდა, გახდა, გაშედა, სიკვდილის პირამდე მივიდა. ბოლოს დაიბარა, ხევის პირას დამმარხეთო და სული განუტევა.

ორი საფლავი თითქოს ერთმანეთს უყურებდა, მათ მხოლოდ ხევი და მდინარე ყოფდა. ხევის ორივე მხარეს გლოვა გრძელდებოდა.

ერთხელ წყალი აიმღვრა, აღიდდა და ქალის საფლავს ძირი გამოუთხარა. წყალმა რომ დაიწია, საფლავის შესაკეთებლად მივიდნენ, თავი რომ ახადეს, საფლავი ცარიელი იყო. გოცებულებმა მისანს ჰკითხეს. ვაჟის საფლავი გათხარეთო, — ურჩია მათ მისანმა. ვაჟის ახლობლებს უფლება გამოსთხოვეს, გათხარეს საფლავი. ქალ-ვაჟი ერთმანეთს ჩახუტებული იწვა, სრულებით არ შეცვლილიყვნენ, ახლახან დამარხულებს ჰგავდნენ.

საფლავი ამოავსეს, ორი ქვა დაადგეს. ამას იქით ჩვენს შორის ნათესაობა იყოსო, შერიგდნენ მტრები.

ამბობენ, იმ საფლავზე ორი ქვა ახლაცა დგასო.

გიერგალ მევე

ძველად ქართველების მეფე გიერგალი²² ყოფილა. მას ბევრი ბრძოლები გადაუტანია. ამ მეფის ჯარში ერთი ინგუში ყოფილა. ყველა ბრძოლაში ინგუში მეწინავეებში იყო და მტერს მუსრს აულებდა, თვითონ კი ყოველთვის უვნებელი გამოდიოდა ბრძოლებიდან. ასე იყო ყოველთვის.

ერთხელ გიერგალ მეფე ყაზბეგში მოვიდა და ინგუშებიც იქ მიიწვია. მეფემ იქ წვეულება გამართა და ინგუშებთან მეგო-

ბრობა დაამყარა, ზოგს კი თავადობის სიგელები გადასცა.

გიერგალ მეფემ და ჩვენმა ხალხმა გადაწყვიტეს: ომის დროს ინგუშები ქართველებს დაეხმარებიან, ქართველები კი — ინგუშებსო.

ვაჟკაცობისა და ზრდილობის, პატიოსნებისა და მამაცობის, ერთგულებისა და სანდობის გამო გიერგალ მეფე ჩვენს ხალხს ძალიან აფასებდა.

შამილმა თქვა

ერთ ოჯახში სუფრასთან იჯდა შამილი. ერთმა თანამესუფრემ მას ჰკითხა:

— შამილ, ისეთი არაფერი ჩაგიდენია, სანანებლად რომ დაგრჩენოდაო?

— არა, — თქვა შამილმა, — სანანებელი არაფერი მაქვს, თუნდაც ახლავე სული ამომხდეს. ერთი რამ კია, რასაც ვნანობ და სიკედლილამდე არ დამაჟიწყდება.

ახალგაზრდობაში ერთი კალმით ნახატი ქალი შემეყვარდა. იმასაც ვუყვარდი. იმ ქალს სამი ძმა ჰყავდა. რაც არ უნდა მეღონა, ისინი თავიანთ დას არ მომათხოვებდნენ. რა უნდა მექნა — მოვიტაცე ის ქალი. ო, მის ძებნაში რა დღეში ჩაცვიფდნენ ძმები! ძმებს რომ არ მიეგნოთ, შორეულ ტყეში გადავმალე ქალი. როცა სამალაჟში მეორედ მივედი, იგი ვერ ვიპოვე. იმ ტყეში მცხოვრებ გველეშაპს წაეყვანა ქალი. ბევრი ვეცადე, მაგრამ მის გზა-კვალს ვერ მივაგენი. ეს ამბავი რომ გამახსენდება, სინანული უფრო და უფრო მემატება, — თქვა შამილმა.

ღირსება

ეს მოხდა დიდი ხნის წინათ. ერთ მშვენიერ დილას ერთმანეთს შეხედნენ წყალი, ქარი, ცეცხლი და ღირსება. ქვეყნიერების დასათვალისწინებლად ერთად წავიდეთო, დათქვეს და წავიდნენ.

ყველგან, სადაც კი წყალი მივიდოდა, ნაირნაირი ყვავილი და ბალახი ცოცხლდებოდა, ჩნდებოდა ნამი, მდინარეები იწყებდნენ დენას.

ყველგან, სადაც კი ცეცხლი მივიდოდა, წყვდიადი იფანტებოდა, გაყინული ტბები თბებოდნენ და ყინულისაგან თავისუფლდებოდნენ.

ყველგან, სადაც კი ქარი მიაღწევდა, ლელქაშის ღეროები თავს ხრიდნენ, თითქოს ერთმანეთს სალამს აძლევდნენ, ხოლო სათიბებსა და ველ-მინდვრებში ბალახები აბრეშუმის თავს-აბურავის ფოჩებივით ლივლივებდნენ.

ცეცხლი, ქარი და წყალი აქეთ-იქით დანაუარდობდნენ, თამაშ-თამაშით მირბი-მორბოდნენ, თავაწეული ღირსება კი მათსავით წინ და უკან არ დარბოდა, არამედ ამაყად მიაბიჯებდა წინ.

ქვეყნის მცველი ბუმბერაზები ღირსების დანახვაზე აღფრთოვანებას ვერ ძალავდნენ.

მეგობრები — წყალი, ქარი, ცეცხლი და ღირსება — ბოლოს ჩვენს ქვეყნის, ინგუშეთის, ერთ უდაბურ მთასაც მიაღწენენ.

ქარმა მთის შემოვლა დაიწყო, თან პატარ-პატარა კენჭებს აქეთ-იქით ისროდა, მათთან თამაშით ერთობოდა.

წყალი ნაკადულს შეუერთდა, მთიდან რომ მოჩქეფდა.

ცეცხლმა იმ ცეცხლთან გააბა მასლაათი, მთის ქვეშ, მიწაში რომ გიზგიზებდა.

— მეგობრებო, — თქვა მოუსვენარმა ქარმა, — გახედეთ ჩვენს წინ გადაშლილ თვალუწვდენელ ველ-მინდვრებს. ძალიან მინდა, გასართობად გაუინაგარდოო.

მდინარე დაეთანხმა, მოიწონა ნათქვამი. ცეცხლმაც დაუდასტურა, ღირსებას ხმა არ ამოუღია.

— კარგი იქნებოდა შევთანხმებულიყავით, თუ სად იქნება თითოეული ჩვენგანი, — თქვა ცეცხლმა.

— კარგიო, — თქვეს დანარჩენებმა.

— თუ სადმე დაინახავთ, რომ სახლი ან თივის ბულული იწვის, იცოდეთ, რომ მე იქა ვარ, — თქვა ცეცხლმა.

— თუ შუა მინდორში ლელქაშს დაინახავთ, იცოდეთ, რომ მე

იქა ვარ, — თქვა წყალმა.

— ფოთოლთა შრიალი, გზაზე ამოვარდნილი მტკერი ჩემს თავს გაპოვინებთო, — თქვა ქარმა.

ღირსება მათ საუბარს ყურს უგდებდა და ჩუმად იდგა.

— ღირსებაჲ, რატომ დგახარ ჩუმად? — ჰკითხა ქარმა, — შენ როგორ უნდა მოგნახოთ?

— მომიტყვეთ, მეგობრებო, — უხალისოდ თქვა ღირსებამ, — ჩვენ ერთმანეთს უნდა დაეცილდეთ. ვინც მე წამითაც კი დაძტოვებს, მას ჩემთან მობრუნების ნება არასოდეს აღარა აქვსო...

ყველაზე ძნელი

ეს იყო დიდი ხნის წინათ. ოთხი მოხუცი ჩამომჯდარიყო და ბაასობდა. იქვე ყმაწვილკაცები ირეოდნენ, ყველა მზად იყო მოხუცთა მოსამსახურებლად. ერთ-ერთმა ყმაწვილმა მოხუცებს უთხრა:

— გვითხარით ისეთი რამ, ცხოვრებაში რომ გამოგვადგესო. ერთმა მოხუცმა თქვა:

— კაცს რომ საცოლეს წაართმევენ, რომელიც ძალიან უყვარს, ამაზე უარესი არაფერი იქნებაო.

მეორემ თქვა:

— ბოსლიდან ბედაურს რომ მოგპარავენ, ამაზე უარესი რა უნდა იყოსო.

მესამე მოხუცმა თქვა:

— უდანაშაულო კაცის მოკვლაზე უარესი არაფერიაო.

ბოლოს მეოთხე მოხუცმა თქვა:

— რაც თქვენ ჩამოთვალეთ, თქმა არ უნდა, ძნელი რამეებია, მაგრამ ისიც მართალია, რომ მათ გამო შურისძიება შეიძლება. აი, შურსაც რომ ვერ იძიებ, ვერაფერსაც რომ ვერ გააწყობ, მაშინ მოხდება, თუ უღირსი შთამომავალი გეყოლება. ამისაგან ღმერთმა დაგიფაროთო.

ღირსება თუ შურისძიება

ერთ მთიელს კაცი შემოაკვდა და შურისძიების შიშით ქვეყნიდან გადაიხვეწა. მღევრებმა იქაც მიაგნეს ამ კაცს, მაგრამ ისევ გაექცათ, ისევ მიაგნეს, ისევ გაექცათ... აღარ იცოდა ამ კაცმა, სად დამალულიყო. ბოლოს თურქეთში დასახლდა. ერთხელ მკვლელმა თავის ცოლს უთხრა:

— წადი, წყალი შემოიტანე, ხელ-პირი დამაბანინეო.

— გეყოფა, კაცო, — უთხრა ცოლმა ქმარს, — ახლა დასამალი არაფერი გაქვს, შორეულ თურქეთში ვინ მოუა და ვინ დაგიწყებს თვალთვალსო.

— რაც არ იცი, იმას ნუ ლაპარაკობ, — თქვა ქმარმა, — შენ რომ გგონია, ისეთი ხალხი კი არ არის, ქვესკნელშიც მომძებნიანო.

შურისმაძიებლები თურმე მკვლელის კარის უკან იყვნენ ჩასაფრებული. ამის გაგონებაზე საფარიდან გამოვიდნენ და თქვეს:

— რადგან ასეთ ღირსეულ ხალხად გვთვლი, დანაშაული გვიპატიებიაო!

შურისმაძიებლებმა მკვლელს თავი გადაპარსეს და დანაშაული აპატიეს.

ჩა და ჩერბაჟი

სოფელ ერზიში ცხოვრობდა ორი ძმა — ჩა და ჩერბაჟი. ერთხელ ძმები ორცხიო-ჭოყაის ხეობაში სანადიროდ წავიდნენ. შუადღემდე იარეს და ძლივს ერთი კურდღელი მოკლეს. უფროსმა ძმამ უმცროსს უთხრა, კურდღელი შეწვი, მანამდე მე გავივლი, იქნება ნადირს გადავეყაროო.

ჩერბაჟმა ცეცხლი დაანთო, კურდღელი შეწვა და შეჭამა, შემდეგ წამოწვა და ძილი მოერია. სიზმარში ნახა, ერთი მოხუცი კაცი ტყიდან გამოვიდა და თავს წაადგა. კაცი თოვლივით თეთრ სამოსელში იყო, წარმოსადგვი შესახედაობისა. მან ჯოხით შეანჯღრია ჩერბაჟი და უთხრა:

— ხალხს რომ იტაცებენ, ის ყაჩაღები მოდიან, იარაღი მოამზადეთო.

ჩერბაჟი წამოხტა, მიმოიხედა, ირგვლოვ არავინ ჩანდა. ეშმაკი თუ იყო, ჰაერში თოფი ისროლა და ისევ წამოწვა. ამასობაში ისევ ჩაეძინა. ძილში მოხუცი კაცი ისევ გამოეცხადა, ჯოხის წვერით ზურგზე უჩხვლიტა ჩერბაჟს და კვლავ უთხრა: ნუ წვეხარ! ყაჩაღთა ჯგუფი მოდის, ხალხს რომ იტაცებს, თოფ-იარაღი აისხითო.

— საკვირველიაო, — თქვა მან და წამოჯდა. ახლომახლო ისევ არავინ იყო. — ღმერთი გაუწყრეს ეშმაკის საქმესო, — თოფი ისევ გაისროლა და კვლავ დაწვა. ყმაწვილ კაცს ისევ დაეძინა. მესამედაც მოვიდა მოხუცი, ჯოხით შეანჯღრია ჩერბაჟი და უთხრა:

— თქვენთვის სიკეთე მინდა და ის მალაპარაკებს. ადამიანებს რომ იპარავენ, იმ ყაჩაღებთან საბრძოლველად გაემზადეთო, — ამის თქმა და მოხუცის გაქრობა ერთი იყო.

უმცროს ძმას ძილი გაუკრთა — ნეტა რას ნიშნავს ეს ყველაფერიო. სწორედ ამ დროს ტყიდან გამოვიდა მისი უფროსი ძმა, მხარზე მოკლული ჯიხვი ეკიდა.

— თოფს რატომ ისროდი, ხომ არაფერი მოხდაო, — იკითხა მან.

ასე და ასე იყო, რაც სიზმარში ნახა და რაც მოხუცმა კაცმა უთხრა, ყველაფერი უამბო უმცროსმა ძმამ უფროსს.

— ახლოს მოიწიე, — უთხრა მან ჩერბაჟს და პერანგი აუწია. ჩერბაჟს ზურგზე სამი ლაქა აჩნდა.

ძმებმა ჯიხვის მწვადები შეჭამეს, კარგად დაისვენეს და წაიღნენ. საღამო ხანი იყო, თურგის ხეობიდან მომავალი ყაჩაღები რომ დაინახეს. ძმები ხეობის ვიწრობაში შორიშორს ჩასაფრდნენ, ყაჩაღებს შეუტიეს და დახოცეს. მხოლოდ ერთი კაცი დატოვეს ცოცხალი, რომელსაც ქუდი წართვეს და უთხრეს:

— არ დაგავიწყდეს, რატომ გიშვებთ ცოცხალს. ჩვენ რომ ყაჩაღები დაეხოცეთ, ყველას უნდა უამბო, თუ არა და შენს ქუდს ყველას ვაჩვენებთ და შეგარცხვენთო.

ეს ამბავი ყაჩაღმა ყველას უამბო, ბოლოს კი ხელმწიფემდეც

მივიდა. ხელმწიფე ყაჩაღებისგან ძლიერ შეწუხებული იყო, აღარ იცოდა, რა ექნა. ამიტომ ჩა და ჩერბაჟი თავისთან მიიწვია.

— რასაც ინებებთ, თქვენი სურვილი შესრულდება, გვითხართო, — თავაზიანად ეუბნებოდნენ ნაზირ-ვეზირები ძმებს. — გინდათ დროშა, რომელზეც დამოწმებული იქნება, რომ თქვენს შთამომავლებში კაცები — ვაჟკაცები და ქალები — ცეცხლოვანები არიანო.

ძმებმა თქვეს:

— ჩვენ არაფერი გვინდა. თავადობაც არ გვინდა, რადგან მონები არასოდეს ვყოფილვართ. თუ ჩვენი დასაჩუქრება გინდათ, მამული გვაჩუქეთო.

ხელმწიფემ ძმებს მამული აჩუქა, სწორედ ის, ახლა რომ გელთი²³ არის. ძმები თავიანთი ნათესაეებით ამ მიწაზე დასახლდნენ.

მზე და მთვარე ვერ გაიყვეს

იყო და არა იყო რა. იყო ორი ძმა. ერთხელ, უსაქმოდ რომ ისხდნენ, ძმები წაიჩხუბნენ:

— მზე ჩემია, მთვარე — შენისო, — იტყოდა ხოლმე ერთი მათგანი.

— არა! მზე შენი არ არის! მთვარეა შენი, მზე ჩემიაო, — ამბობდა თურმე მეორე.

ბევრი იდავეს, მაგრამ ვერას გახდნენ. კარგო, თქვეს ბოლოს, გავიდეთ ქვეყნად, გავიკითხოთ, გამოვიკითხოთ და ჩვენი დაუა გადავჭრათო. თქვეს და შინიდან გავიდნენ. იარეს, დიდხანს იარეს და დაიღალნენ. ერთი წიფლის ხის ქვეშ დასასვენებლად დასხდნენ. სწორედ ამ დროს ხიდან უზარმაზარი მცურავი ჩამოვარდა. იგი მაშინვე უფროს ძმას ტანზე შემოეხვია და მისი მოგუდვა დააპირა. იხრჩობოდა ბიჭი. მაშინ უმცროსმა ძმამ ყელში წაუჭირა მცურავს და განზე გასწია. მცურავი ახლა მას შემოეჭდო. უფროსმა ძმამ კი ხმლით აჩეხა მცურავი, მაგრამ შემთხვევით უმცროსი ძმაც ყელში დაჭრა. კვდებოდა უმცროსი ძმა. უფროსი ძმა გაშტერებული იდგა, არ იცოდა, რა ექნა, რითი ეშველა

ძმისთვის. სიკვდილი მაინც გავუადვილო, იფიქრა, ძმას ტანიდან ურჩხული მოაშორა და შორიახლოს მდებარე ჭაობში ჩააგდო. ჭაობის წყალს რომ შეეხო, მცურავი მაშინვე გაცოცხლდა და გაიქცა. გაცოცხდა უფროსი ძმა. უცბად მარცხენა ხელის ნეკი მოიტეხა და წყალში ჩაყო. ნეკი იმ წამსვე გამთულდა. შემდეგ წაიღო წყალი და თავის ძმას დააპკურა. მომაკვდავი მაშინვე გაცოცხლდა. მიხვდნენ ძმები, რა ჭაობიც იყო.

— რომ ვიცოდეთ, ჩვენთვის ოქროს ტბად გადაიქცევა ეს ჭაობი, — უთხრა უმცროსმა უფროსს.

— რა უნდა ექნათ? — იკითხა უფროსმა.

— შენ მკურნალი იქნები. მომაკვდავს აცოცხლებსო, სახელი გაგივარდება. მე წყლის ზიდვას დავიწყებ. სამკურნალო არის-თქო და ასხურე წყალი. ეს საქმე ყველას გამოგვადგება.

ასეც მოიქცნენ. უკეთესი მკურნალი დუნიაზე არ არის, მკვდარსაც კი აცოცხლებსო, სახელი გაუვარდა უფროს ძმას. უმცროსი ძმა კი მუდმივად მისთვის წყლის ზიდვაში იყო.

ერთხელ, როცა უმცროსი წავიდა წყლის მოსატანად, ჭაობიდან გველეშაპმა ამოპყო თავი და უთხრა:

— ოჯახიდან ჩემი გაგდება გინდა? რას უშვრები ამ წყალს, ძალიან ბევრს კი ეზიდები!

შეშინებული უმცროსი ძმა გაიქცა.

— შეჩერდი, — იყვირა გველეშაპმა, — კიდევ ერთი ნაბიჯი თუ გადადგი, გადაგვლაპავ. მოდი ახლოს და რასაც შეგეკითხები, მიპასუხე.

ვაჟი მივიდა და მოყოლა დაიწყო: როგორ ჩამოვარდა ხიდან მცურავი, როგორ მოკლა იგი უფროსმა ძმამ, თავისი სიკვდილის შესახებაც უამბო, მოუყვა მცურავის გაცოცხლების შესახებ, თუ როგორ გააცოცხლა იგი ძმამ, იმ წყლით კი როგორ მკურნალობდნენ მომაკვდავებს. გველეშაპმა თქვა:

— შენს გამო არ დამშრალა ეს ჭაობი. ადამიანები თუ არ დაიხოცებიან, ეს წყალი დაშრება. ამ ჭაობიდან წყალი თუ დაშრა, ქვეყანაც დაიღუპება. აბა, მამის სული დაიფიცე, რომ შენს ძმასთან ერთად ჩემთან მოხვალ.

— მე უფლება არა მაქვს, რომ დავიფიცო, — უპასუხა უმ-

ცროსმა ძმამ, — ძმის მაგიერ ვერაფერს გეტყვი, ის ჩემზე უფროსია და ჩემი ნათქვამი იქნებ არც შეისმინოს. უნდა წავიდეთ-მეთქი, ამას კი ვეტყვი, სიტყვას გაძლევ, რომ ჩემდათვად ხვალ შენთან მოვალო.

— მართალი ხარ, — თქვა გველეშაპმა, — ხვალ შენს ძმასთან ერთად ჩემთან მოდიო.

გველეშაპი წყალში გაუჩინარდა. უმცროსი ძმა უფროს ძმასთან წავიდა და გველეშაპთან თავისი შეხვედრის ამბავი უამბო. უთხრა, უნდა წავიდეთო.

— მე შენსავე სულელი არა ვარ, გველეშაპთან საკუთარი ფეხით მივიდე. თუ არ დაიშლი, შენ თვითონ წადი.

ძმასთან, რომ ვერას გახდა, უმცროსი მარტო წავიდა გველეშაპთან.

— სადაა შენი უფროსი ძმა? — ჰკითხა მას გველეშაპმა.

— არ წამოვიდა, — უპასუხა მან.

— ისიც რომ მოსულიყო, აქედან მშვიდობით გაგიშვებდით, მომაკვდავთა მკურნალობასაც თავიდან აგაცილებდით. სახლიდან იმიტომ გამოხვედით, რომ მზე და მთვარე ვერ გაიყავით. თქვენს საქმეს მე განვსჯიდი. შენ პატიოსანი კაცი ხარ, ამიტომ მზეს შენ გაკუთვნებ. დღეის შემდეგ შენ შევარდნად გადაიქცევი, შორსმჭვრეტელი და პატიოსანცემი იქნები, დღისით ინაჯარდებ. შენი ძმა უღირსებო კაცია. მთვარე მაგისია. დღეის შემდეგ ახლომხედველ ბუდ გადაიქცევა და მხოლოდ ღამე გამოვა სანადიროდ.

ასეც მოხდა. გველეშაპმა შელოცვა რომ დაიწყო, უმცროსი ძმა ღირსებიან შევარდნად იქცა. უმცროსი ძმა კი ახლომხედველ ბუდ, ბავშვებიც კი ქვებით რომ დასდევდნენ.

თუ დღისით შევარდნმა ბუ დაინახა, მისკენ საჩხუბრად გაიწეეს ხოლმე, ეს იმიტომ, რომ უმცროსი ძმა გაბრაზებულია უფროს ძმაზე. უფროსი ძმა ნაწყენია, მზე რომ წაართვეს. ამის გახსენებაზე ზის და თავისთვის ბუზღუნებს.

მეფეს მეფე რად უნდა?

მედი ღონიერი კაცი იყო. მას ჰქონდა გრძელი ულვაშები, განიერი მხრები, სრული ტანი. რადგან ძალ-ღონე ერჩოდა, ცოროელებს, ღულოელებს, გალაშქელებს ბაეშეებს ართმევდა. ბაეშეის ფასი კი ერთი ფუთი პური და ახალი მარხილი იყო. ახლა მერყოელებთან წავალო, თქვა მედიმ, გაუდგა გზას და მერყოელთა თავშესაყარს მიადგა. იქ ნაბადი მოიხსნა და თქვა: დაუძახეთ ყველას, მეფე თქვენც გჭირდებათ, მეფედ მე უნდა ამირჩიოთო. მე თქვენს მხარეზე დადგები, თქვენ კი ბაეშეებს მომცემთო.

ამ დროს მერყოელთა მეთაური შინ არ ყოფილა. მას მოსვლისთანავე უამბეს ეს ამბავი. მეთაურს ესირცხვილებოდა მედისთან მისვლა, მიუსვლელიობაც არ იქნებოდა — ზოგი ამბობდა, მეფე გვინდაო. მეთაურმა ვირს უნაგირი დაადგა, ცხენს — ვირის ქოჭი, ვირზე შეჯდა და საფიხვნოსაკენ გასწია. იქ ბევრი ხალხი შეგროვილიყო. ვირზე შემჯდარი მეთაური რომ დაინახა, გაოცებულმა ხალხმა იყვირა:

- რას შერები, რატომ ირცხვენ თავს და ჩვენც გვარცხვენო.
- ვირს უნაგირი უხდება? — იკითხა მეთაურმა.
- არა, — უპასუხეს მათ.
- ცხენს უხდება ქოჭი?
- არ უხდება, — ისევ უპასუხეს შეკრებილებმა.
- მე ვირზე ჯდომა მიხდება?
- ეგ როგორ შეიძლებაო, — თქვეს მათ.
- სწორედ ასე მოგვიხდება მეფე, — თქვა მეთაურმა. მერე მივიდა მედისთან, რომელიც მეფესავით იჯდა:
- მე თვითონა ვარ მეფე, სხვა მეფე არ მჭირდებაო, — უთხრა, სტაცა ხელი ნაბდიან მედის და უფსკრულში გადააგლო. მედის მეფობა იქვე დამთავრდა.

ჯაჭვის პერანგს აღარ მოვქსოვ

სოფელ ნელხიში ერთი კაცი ცხოვრობდა. ამ კაცს მერში ერქვა. იგი ცნობილი ოსტატი ყოფილა. იმ დროს ხელმწიფე ციმბირში იყო. ინგუშები ჯორებითა და ცხენებით საქართველოდან ეზიდებოდნენ ფარჩას, რკინას და დანარჩენ ყველაფერს. მერშის საქართველოდან რკინა ჩამოჰქონდა ხოლმე. რკინისაგან იგი მათუღს ამზადებდა, მათუღისაგან კი — ჯაჭვის პერანგებს. მერშის ნახელავი ძალიან ლამაზი იყო და ინგუშეთში კარგ ფასადაც იყიდებოდა. მყიდველი მოდიოდა ჩეჩნეთიდან, ხეცსურეთიდან. მერში თანდათან გამდიდრდა — დიდი ქონება შეიძინა. ერთხელ იფიქრა: — მოდი, ერთი გავიგო, რაში იყენებენ ჩემს ჯაჭვის პერანგებსო.

მერში ჩუმად გაჰყვა იმ მყიდველებს, მისგან ახლახან რამდენიმე ჯაჭვის პერანგი რომ იყიდეს. მყიდველები აინუნშიაც არ იყენენ, მერში კი მათ უთვალთვალებდა. და რა დაინახა: მყიდველებმა ყაჩაღობა დაიწყეს — ერთგან კაცი ტყვედ წაიყვანეს, მეორეგან ოჯახი გაძარცვეს, მის ჯაჭვის პერანგს კი ისარი და ხმალ-ხანჯალი ვერაფერს აკლებდა — ისეთი მაგარი იყო.

— ყაჩაღები ჩემი ჯაჭვის პერანგით გათამამებულან და მრავალ ბოროტებას სჩადიან. ჯაჭვის პერანგს მეტად აღარ მოვქსოვო, — თქვა მერშიმ და მას შემდეგ ჯაჭვის პერანგი აღარ მოუქსოვია.

ვინ დასახლდა პირველად ნესარ-ქერთში

ახლანდელი ნესარ-ქერთის დასავლეთით ერთ-ერთ ბორცვზე პირველად სახლი აიშენა და დასახლდა ერთი მთიელი ინგუში, სახელად ნესარგი. ამ ინგუშს ისეთი გრძელი უღვაშები ჰქონდა, კისერთან რომ გაეკვანძა, ბოლოების ქამარში ჩატანებასაც შეძლებდა. მასთან იყო აგრეთვე რამდენიმე მეგობარი მხედარიც.

ნესარგზე უფრო ფიცხი ბუნებისა იყო ახლანდელი ექაჟ-ყონ-

გი-იურთის დამაარსებელი აჩამაზი, რომელსაც ჯგუფად შეკრული ბრბო ზურგს უმაგრებდა. აჩამაზის სახლი იდგა აჩამაზ-ბორცვზე, ხოლო სასტუმრო სახლი — ქალიშვილის-ბორცვზე.

აჩამაზს ხალხი დიდ შიშში ჰყავდა, საყაჩაღოდ დადიოდა და ხალხს იტაცებდა, ადამიანებს ხოცავდა, ყველას დიდ ზიანს აყენებდა. ერთხელ თავში მოუვიდა, მოდი, ადამიანთა წვერისაგან ჩემთვის ტყაპუჭს შევიკერავო. ვინც კი მოიხელთა, წვერი კანიანად ააგლიჯა და თავისთვის ტყაპუჭი შეაკერინა. ამ საქმეს რომ მორჩა, ყველა ქვეშევრდომს თავი მოუყარა და ჰკითხა:

— აბა, ვინ მეტყვის, რა აკლია ჩემს ტყაპუჭსო.

შეკრებილებში იყვნენ იმათი ძმები, დები, დედები და მამები, აჩამაზმა რომ წვერები დააგლიჯა და დახოცა. ვერაუინ გაბედა ეთქვა, თუ რა აკლია ტყაპუჭს. აჩამაზმა კიდევ იკითხა: რა აკლია ამ ტყაპუჭს, თუ ნაკლი აღმოაჩნდა, არ ჩავიცვამო. იქ იყო ერთი ქალი, რომლის ძმასაც აჩამაზმა წვერი დააგლიჯა და მოკლა. მან თქვა:

— მე ვიცი, რა აკლია ამ ტყაპუჭს, მაგრამ ჩემი ნათქვამით რა გამოვა?

— თქვი, ერთის ნათქვამიც საკმარისი იქნება, — უთხრა აჩამაზმა.

— ტყაპუჭს ნესარგის ულვაშისაგან გაკეთებული საყელო აკლიაო, — თქვა ქალმა.

— ვინ წავა ნესარგის ულვაშების მოსატანად? — ჰკითხა შეკრებილთ აჩამაზმა.

ყველა დადუმდა. აჩამაზმა კითხვა გაიმეორა, მაგრამ არაუინ უპასუხა. მესამედაც იკითხა: ვინ წავა ნესარგის ულვაშების მოსატანადო. ხმის ამოღება ვერაუინ გაბედა.

მაშინ აჩამაზმა მშვილდ-ისარი აიღო და თვითონ გასწია ნესარგის სახლისაკენ.

ნესარგის სახლს შესასვლელ კარზე ჭილობი ეკიდა, რომელსაც შესვლისას ასწევდნენ, შემდეგ კი დაუშვებდნენ ხოლმე. მეორე ოთახს კარი არც ჰქონდა.

უკარო ოთახის კუთხეში ვყუდა ამოღებული ხმალი, იქვე ნესარგი იჯდა და ხელებს იბანდა. ნესარგის დას ცალ ხელში თუნ-

გი ეჭირა და ძმას წყალს უსხამდა, მეორე ხელში კი კვარი ჰქონდა.

რადაც ხმაურიანო, მოესმა ქალს და რომ გაიხედა, აჩამაზი დაინახა, რომელსაც ისრის სასროლად მშვილდი მოზიდული ჰქონდა. გაშეშდა ქალი, ძმას რომ უთხრას, ეშინია, ვაითუ ერთმანეთს შეაკვდნენო. უცბად მოაფიქრდა და კვარი ჩააქრო. ანთუ კვარიო, — უთხრა ნესარგმა და ქალმა კვარი აანთო. ქალმა დაინახა, რომ აჩამაზი ისევ იქვე იყო დამიზნული მშვილდ-ისრით ხელში.

ქალმა მეორედაც ჩააქრო კვარი.

მაშინ ნესარგმა დას უთხრა:

— თუ ერთხელ კიდევ ჩააქრობ, ხმლით აგკუწავო.

ნესარგმა იცოდა, რომ აჩამაზი ისრის სროლას უპირებდა, მაგრამ მეტი სიამაყის გამო მისკენ არ იხედებოდა. მესამედაც რომ აანთო კვარი ქალმა, აჩამაზმა ისარს ხელი გაუშვა. ნესარგს მკერდში მოხვდა ისარი და რკინის წვერმა ზურგიც გაუხვრიტა. სროლისთანავე გაქცევა შეეცადა აჩამაზი. ნესარგმა ისარს თავი და ბოლო სწრაფად მოატეხა, ხელი დასტაცა კუთხეში მიყუდებულ ხმალს და სანამ ეზოდან გავიდოდა, აჩეხა აჩამაზი.

რა არის?

ბატონი და ერთი კაცი შეკამათდნენ, ჩვენს შორის ვინ უფრო ჭკვიანიაო. გადაწყვიტეს, ერთმანეთს კითხვები დაეუსვათ და დაუა გადაეჭრათო. ბატონის ყველა კითხვას კაცმა პასუხი გასცა. ახლა თავის მხრივ კაცმა ჰკითხა ბატონს:

— ურბილესი რა არის? უტკბილესი რა არის? უსწრაფესი რა არის? უმსუქნესი რა არის? უდიდესი რა არის?

ბატონმა ვერც ერთ კითხვას პასუხი ვერ გასცა. მაშინ კაცმა თვითონ უპასუხა თავის შეკითხვებს:

— ურბილესი ხელია. რაც არ უნდა რბილი იყოს ბაღში, თავიქვეშ ხელს რომ ამოიდებ, უფრო რბილი გეჩვენებო.

- ყველაზე ტკბილი ძილიაო.
- ფიქრზე უსწრაფესი არაფერიაო.
- უმსუქნესია მიწა, იგი იძლევა ქვეყნად ყველაფერსო.
- ყველაზე ღიდიც ღედამიწაა. რასაცა გასცემს, ყველაფერს ადრე თუ გვიან უკან იბარებს და ისევ მიწად აქცევს ხოლმეო. ბატონს სათქმელი რომ არ ჰქონდა, გაჩუმდა.

ღედის ხელი

ძალიან ღიდი ხნის წინათ ცხოვრობდა ერთი ღედა-შვილი. ყველაფერი საკმარისი ჰქონდათ, არაფერს უჩიოდნენ. გავიდა ხანი. ღედა დაბერდა და მოკვდა. შვილმა ის აკლდამაში დამარხა.

მას შემდეგ შვილი თანდათან გახდა. ყოველდღე წონა აკლდებოდა და წელში იხრებოდა. სადარდებელი თითქოს არაფერი ჰქონდა ვაჟს — საუკეთესოს სვამდა და ჭამდა, მაგრამ მაინც სუსტდებოდა. ვერაუთარი წამალი ვერ შეელოდა.

ბოლოს სიარულიც ვეღარ შეძლო, შეეღა კი არსაიდან ჩანდა. ერთხელ თავისი ამბავი ერთ მისანს უამბო. ყველაფერი რომ მოისმინა, მისანმა თქვა: ღედის სიკვდილის ბრალია ყველაფერი. მისი გამზადებული საჭმელი ყოფილა შენი წამალი. მხოლოდ მაშინ გამოკეთდები, როცა ღედის ხელი შეეხება შენს საჭმელს. სხვა წამალი შენთვის არ არსებობსო.

ყმაწვილმა კაცმა საჭმელი გაამზადებინა და აკლდამისაკენ გასწია. მკვდარი ღედის ხელი შეახო საჭმელს, შინ დაბრუნებულმა კი შეჭამა იგი. მას შემდეგ ვაჟი გამოკეთდა, საჭმელიც შეერგო.

ღედის ხელი უებარი წამალია. რასაც იგი შეეხება, ყველაფერი ღამაზდება.

კოჭლი თიმარი

როცა კოჭლი თიმარი პატარა ბავშვი იყო, მამამისს ბევრი ცხვარი ჰყავდა. ერთხელ თიმარმა დაინახა, რომ თოხლებში ერთი კურდღელი გარეულიყო. თიმარის დანახვისას კურდღელი გაიქცა. თიმარი კურდღელს გამოეკიდა, დაიჭირა და თოხლებში გაუშვა. კურდღელი ისევ გაიქცა, თიმარმა ისევ დაიჭრა და ისევ გაუშვა თოხლებში. კურდღელი გარბოდა, თიმარი იჭერდა და თოხლებში უშვებდა. ასე ტანჯვაში გავიდა დღე. საღამოს, როცა თიმარმა თოხლები შინისაკენ გარეკა, კურდღელიც თან წაიყვანა. თიმარმა მამას უთხრა: ჩვენს თოხლებში ერთი ბატკანია, სულ რომ გარბის, იმაზე ფეხმარდი არაფერი მინახავს, დღეს მის დევნაში სული ამომხდა, ის უნდა დაეკლათო. როცა ცხვარი უნდა გამოეშვათ, მამამ თიმარი წაიყვანა და ჰკითხა, სადაა ის ბატკანო. ეს არისო, აჩვენა მამას თიმარმა თოხლებში მყოფი კურდღელი.

— აბა, დაიჭირო, — უთხრა მამამ. ეცა თიმარი, დაიჭირა, ყელში ჩააგლო ხელი და მიუყვანა. მამამ კურდღელს მაშინვე ყელი გამოსჭრა, თიმარს კი ფეხი მოსტეხა: შენ რომ საღი იყო, არ შეიძლება, ქვეყანას დააქცევო. ასე დაკოჭლდა თიმარი.

მოკვდა თიმარის მამა. ყაჩაღებმა თიმარს ვაჟიშვილი მოჰპარეს, დიდ გასაჭირში ჩაეარდა იგი. ერთხელ, ხეტიალში რომ იყო, ერთ სამჭედლოში შევიდა და დაჯდა. თიმარის იქ ყოფნაში მჭედელს თვლელმა მოერია. თიმარმა დაინახა ბუზი, მჭედლის ცხვირიდან რომ გამოძვრა. ბუზი იატაკზე დაჯდა, იარა, გადაეგლო მამას, რომელიც წყლიან გეჯახზე იდო და, რომელსაც მჭედელი ცხელი რკინის ამოსაღებად იყენებდა. ბუზი სამჭედლოს იატაკის ერთ ხერხელში ჩაძვრა. თიმარს თურმე წინასწარმეტყველების უნარიც ჰქონია.

ბუზი უკან ამოძვრა და მჭედლის ცხვირში შეძვრა. მაშინ მჭედელსაც გამოედვიდა.

— ოი, თიმარ, შენს აქ ყოფნაში ჩამძინებია! — თქვა მჭედელმა, — სიზმარი ვნახე და უნდა გიამბო: აქედან რომ დავიძარი, ერთი ვრცელი ვაკე ქვეყანა გავიარე და ზღვას მივაღექი. ზღვაზე

რკინის ხიდი იღო და ხიდით ზღვის მეორე მხარეს გავედი. ისე მეგონა, თითქოს ზერულში ჩავძვერი-მეთქი. იქ, ქვემოთ, მომეჩვენა, თითქოს ძალიან ბევრი ოქრო-ვერცხლი იყო.

თიმარი მიხვდა, რომ მჭედლის ეზო-კარში, მიწის ქვეშ, ბევრი ვერცხლი და ოქრო იყო დამალული. მჭედელს კი უთხრა, რას არ ნახავ სიზმარშიო და შინ წავიდა. ორი-სამი დღის შემდეგ ისევ მივიდა მჭედელთან და უთხრა, ჩემი კოშკების გაყიდვას ვაპირებო.

— ვინ იყიდის შენს კოშკებს, ისინი მაშინაა აშენებული, როცა მამაშენი მდიდარი იყო, ახლა ვის ეყოფა სახსარი იმათ საყიდლადო, — უთხრა მჭედელმა.

— შენ რომ ჩემთვის სამჭედლო მოგეცა და ცოტა რაღაც რუ-ღაცაც დაგემატებინა, შენ მოგცემდიო, — უთხრა თიმარმა.

მისცა თიმარმა მჭედელს თავისი კოშკები და მისგან სამჭედლო იყიდა. სამჭედლოს სახლი დაადგა და თავის ცოლთან ერთად მიწის თხრას შეუდგა. მოთხრილი მიწა ღამით გაჰქონდათ. როგორც იქნა, იმ ადგილს მიადგნენ, სადაც ვერცხლი და ოქრო იყო. ვერცხლი და ოქრო ხელთ რომ იგდო, თიმარი თხრილების გაჭრას შეუდგა.

თხრილებს გაეჭრი, სახელი გამივარდება, მოპარულ შვილს ასე უკეთ მოვებნი, თუ ცოცხალია, დაბრუნდებაო, ფიქრობდა იგი.

ჩვენს ქვეყანაში — შავ მთაზე, ყოზაშქაზე და სხვაგან — საქართველოში, თურქეთში, აღმოსავლეთშიც ბევრია მისი გაჭრილი თხრილი.

ამ თხრილებს თიმარის მიერ ვაჟის ძებნისას გაყვანილ თხრილებს ეძახიან. მთელმა ქვეყნიერებამ გაიგო, რომ თიმარი თხრილებს ჭრის და თავის ვაჟიშვილს ეძებსო.

თიმარის ვაჟი იმ ბატონის ხბორებს მწყემსაუდა, რომელმაც იგი მოიტაცა. იმ დროს იგი ბავშვი ყოფილა. იმასაც გაუგია, თიმარს თხრილები გაჰყავს და ვაჟს ეძებსო. ისიც იცოდა, რომ თიმარი მამამისი იყო. ერთხელ მან გადაგდებული ცხენის თავის ქალა იპოვა. ბავშვებს, მას რომ ახლდნენ, უთხრა: ეს თავი გოლიათი ცხენის თავია, გოლიათი ცხენი მინდაო. მას შემდეგ

ხშირად ტიროდა ბავშვი. ამბობენ, ისიც, როგორც მამამისი თი-
მარი, წინასწარმეტყველი ყოფილა. მასთან მყოფმა ბავშვებმა
ბატონს უამბეს: იქ, რომ ცხენის თავის ქალა დევს, იმაზე თქვა,
გოლიათი ცხენის თავიარ და, ნეტა, გოლიათი ცხენი მყავდესო,
ტირის.

ბატონმა თავისთან იხმო ბავშვი და ჰკითხა:

— გოლიათ ცხენს გამოიცნობ?

— გამოიცნობო.

ბატონმა ანახა ბავშვს თავისი რჩეული რაშები, მაგრამ ბავშ-
ვმა თქვა, ამათში გოლიათი არც ერთი არ არისო. სულ ბოლოს
თვალი მოჰკრა კაცს, რომელსაც წელზე ხისტარიანი ხმალი
ერტყა და კვიცზე ამხედრებული შორიდან მოდიოდა. მაშინ
ბავშვმა თქვა: აგე, ის კვიცი, რომლითაც კაცი მოდის, გოლია-
თია, იმას რომ ხისტარიანი ხმალი არტყია, საუკეთესოაო. მაშ-
ინვე იყიდეს კვიციც და ხმალიც. კვიცი იალაღებზე გაუშვეს სამ
ფაშატთან ერთად.

ერთი წლის შემდეგ ბიჭმა ერთი ფაშატი შინ მოაყვანინა,
დააკლევინა და წვივის ძვალში ჩახედა. ძვალში ნემსის სისქის
ტვინი ჩანდა. მეორე წელს მეორე ფაშატი მოაყვანინა და იმის
წვივის ძვალში ჩახედა. ძვალში მახათის სისქის ტვინი აღმოჩნ-
და. შესამეც რომ მოაყვანინა და წვივის ძვალში ჩახედა, ძვალი
ტვინით იყო სავსე. კვიცი უკვე გაზრდილიაო, თქვა ბიჭმა და შინ
მოაყვანინა. ცხენის გამჩერებელი იქ არავინ აღმოჩნდა იმ ბიჭის
მეტი.

ეზოს თხუთმეტი წყრთის სიმაღლის ღობე შემოავლეს და
ბიჭს დააუღეს, ბატონის ცხენი გახედნეო.

ერთხელაც მან ბატონს დაუძახა და უთხრა:

— ბატონო, აქამდე პატიოსნად გემსახურე და მადლობა
მითხარიო!

როგორც კი ბატონმა თქვა, არ მიღალატოო, ბიჭმა ცხენი
მალალ ღობეს გადააფრინა და გაქრა. იმ დროს მამამისი თიმარი
უკვე ჯარის სარდალი ყოფილა.

ბიჭი რომ გაიქცა, ბატონმა მღევარი დაადევნა მის დასაჭ-
ერად.

გრძელი კუდებისა და სქელი ფაფურების მქონე რაშები როცა დაწვეაზე იყვნენ, ბიჭი ქარის საპირისპირო მიმართულებით გააჭენებდა ხოლმე თავის ბედაურს, როცა დაწვეაზე რუხი რაშები იყვნენ, მაშინ ქვიშნარზე გადადიოდა, ქურანი რაშების დაწვეისას კი პირს შვისკენ იზამდა ხოლმე.

— ახლა სამშვიდობოსა ხარ, ვერავინ ვერაფერს დაგიშავებს, — უთხრა ერთმა მღევარმა, — როცა გრძელკუდიანი და სქელფაფურიანი რაშები გეწეოდნენ, რატომ მიაჭენებდი ქარის საპირისპიროდ? როცა რუხი რაშები გეწეოდნენ, რატომ მიაჭენებდი ქვიშნარზე? ქურანი რაშები როცა გეწეოდნენ, რატომ მიაჭენებდი შვის საპირისპიროდ?

მაშინ ბიჭმა უპასუხა:

— გრძელკუდებიან და სქელფაფურიებიან ცხენებს კუდებისა და ფაფურების გამო ქარი იჭერს და ვერ გარბიან, რუხ ცხენებს ფლოქვები თხელი აქვთ და ქვიშნარზე სიარული უჭირთ, ქურანა ცხენებს შუბლის ძვალი თხელი აქვთ და შვის მიმართულებით ვერ გარბიანო.

მღევრებში ერთი კაცი იმ ბიჭვით ჭკვიანი ყოფილა, თუმცა ხალხს იგი ბეჩაუად მიაჩნდა. ყველამ ხელი რომ ჩაიქნია, მან თქვა, მაგას მე დავიჭერო. მაშინ ის გაუშვეს მღევრად. როცა ბიჭმა მდინარეს მიაღწია, მღევარიც დაეწია, ისარი სტყორცნა და განსაცდელში ჩააგდო ბიჭი.

მართალია, ბიჭი განსაცდელში იყო, მაგრამ იმას კი მიხვდა, რომ მღევარს საომარი გამოცდილება არ ჰქონდა. ბიჭმა კაცს უთხრა: ხომ ხედავ, ცუდ დღეში ჩამაგდე, მშვილდ-ისარი წყალში რომ დაგესველებინა, მეც და ჩემს ცხენსაც ნაკუნებად გვაქცევდიო. კაცმა მშვილდ-ისარი წყალში ჩაჰყო და სასროლად რომ მოზიდა, მშვილდმა ჭახანი გაიღო. ასე ხერხიანად გაუსხლტა იმ კაცს თიმარის ვაჟი. შეიტყო, სად იყო მამამისი და წაეიდა მასთან. როცა მამის სამყოფელს მიუახლოვდა, ცხენები ახვიხვინდნენ, თიმარის იარაღმა ბორგვა დაიწყო.

იმ დილას თიმარმა ხალხი გაუშვა, წადით, ყველა ჯარისკაცს ჰკითხეთ, ამ ოქროთი, ჭურჭელში რომ არის, რამდენი ადამიანის შენახვა შეიძლებაო. წასულები უკან დაბრუნდნენ და თქვეს:

ზოგი ამბობს, ასი კაცის შენახვა შეუძლებია, ზოგი — ხუთი ათასისა და მეტიცაა.

— ყველას შეეკითხეთ, ვინმე ხომ არ გამოგრჩათო? — ჰკითხა მათ თიმარმა.

— ერთადერთი ყმაწვილი დაგერჩა, თავქვეშ უნაგირი უდევს და სძინავსო, — თქვეს იქ ნამყოფებმა. იმასაც ჰკითხეთო. ჰკითხეს იმასაც, მან თქვა: მშიერი კაცისათვის ერთხელ საჭმელად სამყოფი არ არისო. რაღაც სისულელეს ლაპარაკობს, ასე თქვაო, მოახსენეს თიმარს.

— წადით, მოიყვანეთ ის ყმაწვილიო, — თქვა თიმარმა და მის მოსაყვანად ხალხი გაგზავნა. მიხვდა, რომ იგი მისი შვილი იყო. თიმარს თხრილის გაჭრაც იქ შეუწყვეტია.

ცაგენი

ცაგენს ერთი ზღვისპირა სოფელი ძალიან მოეწონა და საცხოვრებლად იქ დარჩა. შემოდგომობით მდიდრები ამ სოფლის ღარიბებს ხან მოსაგაღს, ხან კიდევ მიწას ართმევდნენ, ჩვენიაო.

ტყეც ჩვენიაო, სამ ურემს თუ მიუტანდნენ, მეოთხე ურემ შემას ღარიბებს ატანდნენ მდიდრები.

ერთხელ ცაგენმა ღარიბები ტყეში შეკრიბა და უთხრა:

— თქვენს შორის კაცი ვინმე არის?

— ჩვენ, ყველანი, კაცები ვართ, კაცები რომ არ ვიყოთ, ცოლი და შვილი საიდან გვეყოლებოდაო, — თქვეს ღარიბებმა.

— ცოლის მოყვანა და ბავშვების გაჩენა კაცობაა? — თქვა ცაგენმა.

— აბა, მაშ რა არის? — იკითხეს ღარიბებმა.

— არ არისო, — თქვა ცაგენმა.

— აბა, რა ჰქვიაო.

— მამალი ჰქვია, — თქვა ცაგენმა, — თქვენ კაცები, ვაჟკაცები არა ხართ თქვენ კურდღლები ხართ კურდღლებსაც ჰყავთ ოჯახები. მაგრამ, რაც მართალია, მართალია, მგელს ან მელას თუ დაინახვენ, ოჯახს თავს ანებებენ და გარბიანო, — თქვა ცაგენმა.

— ჩვენ კურდღლები არა ვართ, ვაჟკაცები ვართ. აბა, სად დაინახე, ოჯახი რომ მხეცებს დაუტოვეთ და გავიქეციტო, — თქვეს ღარიბებმა.

— გაქცეული არ დამინახიხართ, იმიტომ რომ თქვენ არავინ არ მოგდევთ. ერთი კი მართალია, თქვენს ცოლ-შვილს შიმშილით ხოცავეთ, მთელი წლის ნაგრამს კი მდიდრებს აძლევთ. აბა, რა ხართ, თუ არა კურდღლები? — უთხრა მათ ცაგენმა.

ღარიბებს შერცხვათ, დაიბნენ და თქვეს:

— მდიდრებს ძალა აქვთ, მაგრები არიან. აბა, ჩვენ? ჩვენ უვარგისი ტყავისაგან შეკერილი ქურქებით ძველი და უღონო ვართ. ჩვენ როგორ მოვერევით მდიდრებსო.

— ხომ ხედავთ, სულ ახლახანს ამბობდით, კურდღლები არა ვართო. ეს არის კურდღლობაც. ჩვენ როგორ მოვერევით ღონიერ მგელსო, ისინიც ამბობენ, — თქვა ცაგენმა.

— კურდღლები არ ვიქნებით და დავიხოცებით, რა ვუყოთ მდიდრებს? — თქვეს ღარიბებმა.

— მე არ ვამბობ, ეჩხუბეთ-მეთქი. თქვენ რომ თესავეთ, ოფულს ღვრით და მოსაველი მოგყავთ, მდიდრებს ნუ აძლევთ, თქვენს ცოლ-შვილს მიუტანეთო, — უთხრა მათ ცაგენმა.

— დღეის შემდეგ ერთ მარცვალს ჩვენგან ვერ წაიღებენო, — გადაწყვიტეს ღარიბებმა და დაიშალნენ.

შემოდგომა რომ დადგა, მდიდრებმა თავიანთი ბედლები გაას-უფთავეს, განაახლეს.

— რას შერებით, ამ ბედლებში თოვლის ჩაყრას ხომ არ აპირებთ? — ჰკითხა მდიდრებს ცაგენმა.

— არა და არა, მოსაველის ჩაყრას ვაპირებთო, — თქვეს მდიდრებმა.

— სადა გაქვთ მოსაველი, დათესეთო, — იკითხა ცაგენმა.

— რაც ველ-მინდვრებზეა, სულ ჩვენი არ არისო, — თქვეს მდიდრებმა.

— თუ თქვენი დათესილია, რა თქმა უნდა, თქვენია.

— რა განსხვავებაა, ჩვენ დათესეთ, თუ სხვამ დათესა, მოსაველი თუ ჩვენს ბედლებს აავსებსო, — თქვეს მდიდრებმა.

— არ არის განსხვავება, თუ მოსაველის პატრონმა დაგითმოთ

იგიო.

— აქამდე გვითმობდნენო, — თქვეს მდიდრებმა.

— მე ხშირად ვარ ხოლმე იმათთან. ზაფხულში ტვინს თუ არ აიდუღებ, ზამთარში ქვაბს ვერ აადუღებო, იტყვიან ხოლმე და უქნარა ცოლს ან შვილს საჭმელს არ აძლევენ, თუ ხელს არ გამოიღებენ თესვაში, მოსაყლის აღებაში. არ გიშრომიათო, ცოლ-შვილს ვინც საზრდოს არ აძლევს, ის კაცი თქვენ თუ მოსაყალს დაგიტმობთ, საოცარი იქნება, — თქვა ცაგენმა.

— შემოდგომამდე თუ მოითმენ, გაიგებ, რომ ეგ საოცრება არ ყოფილა, — თქვეს მდიდრებმა.

— აბა, ვნახოთო, — თქვა ცაგენმა და წავიდა.

დადგა შემოდგომაც. ყველა ღარიბმა თავისი მოსაყალი შინ წაიღო.

— ცაგენია დამნაშავეო, — თქვეს მდიდრებმა და ცაგენის ზღვაში ჩასაგდებად შეიკრიბნენ.

— ჩემი თხოვნაა, ფიცრებზე ნუ დამსვამთ, კისერზე ქვა ჩამაბით და ისე გადამაგდეთ ზღვაშიო, — სთხოვა მათ ცაგენმა.

— გვატყუებს, თავის დახსნა უნდაო, — თქვეს მდიდრებმა, ოთხი ფიცარი შეკრუს, ზედ ცაგენი დასვეს და ზღვას გააყოლეს.

ცაგენმა სიმღერა წამოიწყო. ზღვამ იგი შორს წაიღო. სოფელს დიდად რომ მოშორდა, დაინახა, მდიდარი კაცის ვაჟი ნაპირზე ცხვარს აბალახებდა.

— ეი, ვინა ხარ, სად მიდიხარო, — ჰკითხა მას მდიდრის შვილმა.

— ულამაზესი ორი ქალწული მელოდება, ვჩქარობ, რაც შეიძლება მალე მათთან მივიდეო, — თქვა ცაგენმა.

— გეხვეწები, ორნი თუ არიან, შენ ხომ მარტო ხარ, მეც თან გამიყოლეო, — უთხრა ცაგენს მდიდრის ვაჟმა.

— კარგი, — თქვა ცაგენმა და ჯობით, როგორც იქნა, ფიცრები ნაპირთან მიაცურა, — დაჯექი, მაგრამ ცხვარს ვის უტოლებ?

— ცხვარს არაფერი მოუვაო, — თქვა ვაჟმა.

— როგორ არ მოუვა, უპატრონოდ მათი დატოვება არ შეიძლება. ნადირმა ცხვარს თუ წაასწრო, ხომ დახოცაეს? არ იციო?

— თქვა ცაგენმა.

— ისინი წყალსაც წაუღია, მე ქალწულებთან მივდივარო, — თქვა ვაჟმა.

ცხვართან დარჩენის მსურველმა ცაგენმა თქვა:

— მე ცხვართან დავრჩები, შენ წადი იმ ქალებთან, უთხარი, რომ იმათ მოლოდინში ვარ, ორივე წამოიყვანე და მოდიო.

— კარგი, გადმოდი ნაპირზეო, — თქვა მდიდრის ვაჟმა.

— არ მომატყუო, ორივე წამოიყვანე და მალე მობრუნდიო, — მიაძახა ცაგენმა, ჯოხი აიღო, ფიცრებიდან გადავიდა, დასვა ზედ ვაჟი და ზღვის შუაგულისკენ შეაცურა.

— სად ვიპოვი ქალწულებს? — იკითხა მდიდრის ვაჟმა.

— იმდენხანს იარე, სანამ წაადგებიო, — უთხრა მას ცაგენმა, ვაჟი ზღვას მიანდო და თავისი ფარით შინისაკენ წავიდა.

შინ მიმავალი ცაგენი, რომელიც ცხვარს მიერეკებოდა, მდიდრებმა დაინახეს.

— ე, ზღვაში რომ გადაუგდეთ, აგერ ცხვრის ფარით უკან მოდისო, — თქვეს მათ და ცაგენთან წავიდნენ.

— საიდან მოგყავს ცხვარი? — ჰკითხეს მას მდიდრებმა.

— ღმერთო ჩემო, რა ბევრი ცხვარი იყო ზღვაში, — თქვა ცაგენმა.

— გვასწავლე, საიდან უნდა შევიდეთ, რომ ცხვარი გამოვრეკოთო, — იკითხეს მათ ცაგენმა მიასწავლა. მდიდრები ზღვისკენ გაქანდნენ.

— ზღვაში ჩამხტარი სანამ ბუშტუკებს არ ამოუშვებს, მეორე არ გადახტესო, — გააფრთხილა ისინი ცაგენმა.

გადახტა ზღვაში ერთი. მალე ბუშტუკები ამოუშვა. საწყალი იმის თქმას ცდილობდა, ცაგენი გვატყუებს, არ გადმოხტეთო.

— რას ამბობსო, — იკითხეს კლდის თავზე მდგომებმა.

— სწრაფად გადმოხტითო, — თქვა ცაგენმა.

ერთის გარდა ყველა გადახტა. ის კაცი არ ენდობოდა ცაგენს.

— რას დგახარ, ვერა ხედავ, ცხენების ჯოგებს იყოფენ ზღვის ქვეშ, — თქვა ცაგენმა, ხელი ჰკრა იმ ერთსაც და გადააგდო. თვითონ კი შინისაკენ წავიდა.

— სად არიან ჩვენი ქმრები? — ჰკითხეს ცაგენს მდიდართა ცოლებმა.

— მოიცადეთ, დღეს-ხვალ ურიცხვი ცხვარ-ძროხით დაბრუნდებიანო, — ამბობდა ცაგენი და ამასობაში დრო გაჰყავდა.

— გვატყუებსო, — თქვეს მდიდართა ცოლებმა, დაიჭირეს ცაგენი, ტომარაში ჩასვეს და ზღვაში გადაგდება დაუპირეს. ზღვას რომ მიადგნენ, თქვეს, თუ არ მოვკალით და ცოცხალი ჩაუგდეთ, უკან დაბრუნდება. ჯერ კეტების ცემით უნდა მოვკლათო და კეტების მოსატანად იქვე ტყეში წავიდნენ.

ამ დროს ნაუაჭრი საქონლით სავსე ურმით მომავალი მეღუქნე თავს წაადგა ცაგენს, ცაგენი კი ტომარაში იყო გახვეული.

— რას აკეთებ ამ ტომარაში? — ჰკითხა მეღუქნემ და ურემი გააჩერა.

— შეიდი ქალი დავობს, ჩემი და ჩემი ქმარი გახდიო, უარი რომ ვთქვი, ტომარაში ჩამსვესო, — თქვა ცაგენმა.

— ჰა, რატომ არ გინდა მათი ქმრობა, შეუხედავები არიანო? — იკითხა მეღუქნემ.

— აბა, ლამაზები არ არიან?

— ჩემი უშნო ცოლი მემუქრება, ისინი თუ ითხოვე, მოგიგდებ შენს ორ ჩვილ ბავშვს და წავალო. ბავშვები მეცოდებიან, აი დედასა, ეს რომ ასე არ იყოს, ვნახავდიო, — თქვა ცაგენმა.

— სად არიან ის ქალები? — იკითხა მეღუქნემ.

— ახლავე მოვალთ, შენ კი გადაწყვიტეო, თქვეს და აგერ იმ ტყეში შევიდნენო, — თქვა ცაგენმა.

მეღუქნემ ტომარას სწრაფად პირი მოუხსნა და:

— აბა, ჩამსვი ტომარაში, მე გაუწევ მათ თქმობასო, — თქვა მან და ტომარაში ჩაძვრა.

ცაგენმა ტომარას პირი მოუკრა.

— თუ წაგეჩხუბებიან, იყვირე, ვიქნები თქვენი ქმარი-თქო, მერე ამოგიშვებენო, — თქვა ცაგენმა და მეღუქნის ურმით შინისაკენ წავიდა.

განრისხებულმა დედაკაცებმა მძიმე და გრძელი კეტები დაუშინეს მეღუქნეს.

— თანახმა ვარ, თანახმა ვარ, ვიქნები თქვენი ქმარი, ყველას

შევირთავთ, ახლა კი გამიშვითო, — ყვიროდა მელუქნე.

— აი, შე სასიკვდილე, ვისი ქმარი გინდა რომ გახდე! ვის უნდა შენი ქმრობა, ვინ გთხოვა, ქმარი იყავიო! — იმდენი ურტყეს კეტები ქალებმა, რომ მელუქნეს სული გააფრთხობინეს, შემდეგ კი ზღვაში გადააგდეს. ცაგენმა კი მეორე დღესვე დუქანი გახსნა და ფარჩის გასაყიდად დაჯდა.

— ეი, ცაგენ, შინაც მოსულხარ, ჩვენი ქმრები თუ შეგ ხვდნენ? — ჰკითხეს ცაგენს მდიდართა ცოლებმა.

— ღმერთმანი, შემხვდნენ, — თქვა ცაგენმა.

— რას აკეთებენ? — იკითხეს მათ.

— დიდი ქონება შეუძენიათ, ზღვა ქალები ჰყავთ და ბედნიერად ცხოვრობენო, — უთხრა მათ ცაგენმა.

— ჩვენზე არაფერი გკითხეს?

— რა თქმა უნდა, მკითხეს. ამბობდნენ, რაში გეჭირდებიან ისინიო.

— დაგვაცადონ, ერთი იქ მივიდეთო, — თქვეს ქალებმა და კეტების მოსაჭრელად ტყისკენ წავიდნენ. ამ კეტებით უნდა ეცემათ ის ქალები, რომლებიც მათ ქმრებს ცოლობას უწევდნენ ზღვაში. მდიდართა ცოლები კეტებით ხელში ზღვაში დაიხრჩენენ. მათი ქონება ცაგენმა ღარიბებს დაურიგა და მას შემდეგ ყველა კარგად ცხოვრობს.

საბანქმუ დაზრდილი ძმები

იყო ერთი ქალი. ამ ქალს სამი ვაჟი ჰყავდა. ვაჟებს ჩასაცმელი არა ჰქონდათ, ამიტომ საწოლიდან არ დგებოდნენ. შეილებს სასმელ-საჭმელს დედა უზიდავდა, ისინი კი იწვნენ და ეძინათ. დედას მათი შენახვა ძალიან უჭირდა. ქალი ხელმწიფის შინამოსამსახურე იყო და ჯამაგირით არჩენდა ოჯახს. ბიჭები კი ისევ და ისევ ერთი საბნის ქვეშ იზრდებოდნენ, ერთ ლოგინში. იმ ხელმწიფესაც სამი ქალიშვილი ჰყავდა. ერთხელ შინ დაბრუნებულმა დედამ თქვა:

— ხელმწიფეს ქალიშვილის გათხოვება უნდა და ხალხი შე-

ყარაო.

დედა სამუშაოდ რომ წავიდა, ბიჭები წამოდგნენ, საბნისაგან სამოსი შეაკოწიწეს და გარეთ გაცვიოდნენ. მათ დათქვეს, ხელმწიფის ასული ჩვენი უნდა გახდესო. ხალხი გაცოცხლებული მიაჩერდა უცნობ ბიჭებს, დახეულ-დაგლეჯილი ტანსაცმელი რომ ეცკათ. ხელმწიფის ასულის მოსაპოვებლად ერთი დავალება იყო შესასრულებელი: შველი, რომელსაც სამი წელი მზე არ ენახა, უნდა დაეჭირათ და მთის მწვერვალზე აყვანათ, იქ კი სამი დღე-ღამის განმავლობაში მისთვის უნდა ეყარაულათ. ეს ამბავი ხელმწიფემ ხალხს რომ გამოუცხადა, ყველამ თავი ჩამოუშვა — ბევრი ვერ შეძლებდა ხელმწიფის დავალების შესრულებას. ძმებიც დაფიქრდნენ. უმცროსმა თქვა:

— დაჭერით დაეჭერ, მაგრამ მთაზე ვინ აიყვანსო.

— აი, სამი დღე ვინ ეყარაულებს, თორემ მთაზე აყვანა ადვილი საქმეაო, — თქვა შუათანამ.

— მაგ საქმეს თქვენ თუ შეძლებთ, მგონი, შველს მე ეუყარაულებო, — თქვა უფროსმა.

— ამ ამბავს რომ მოვრჩებით, ქალი ვის უნდა დარჩესო, — იკითხა შუათანამ.

— ის ქალი ხელმწიფის უმცროსი ასულია, მეც უმცროსი ვარ და მე უნდა დამრჩესო, — თქვა ნაბოლარამ.

შეთანხმდნენ, ხელმწიფის ასული უმცროსი ძმისა უნდა ყოფილიყო. ხელმწიფის ნათქვამი მეორე დღეს უნდა შესრულებულიყო, ამიტომ შინ წავიდნენ და დედის დაბრუნებამდე ტანისამოსი ისევ საბნად აქციეს და დასაძინებლად დაწვენენ. საღამოს შინ დაბრუნებულმა დედამ თქვა:

— შეილებო, სადა გვაქვს ბედი, რომ ხელმწიფის ასული შეგვხვდეს, მაგრამ მის სანახავად კი უნდა წასულიყავითო.

ბიჭები ჩუმად იყვნენ, ჩუმადვე ივანშემეს და დაიძინეს. დილას, დედა რომ წავიდა, სწრაფად აქციეს საბანი სამოსად და ხელმწიფის სასახლისაკენ გასწიეს. ხელმწიფე თავმოყრილი ხალხის წინ გამოვიდა, დავალება კიდევ ერთხელ გაიმეორა და შველი გაუშვა. ყველაზე უწინ შველთან უმცროსი ვაჟი გაჩნდა, დაიჭირა იგი და შუათანა ძმას გადასცა. იმან ზურგზე მოიგლო

შველი, ერთი ისკუპა და მთის მწვერვალზე გაჩნდა. შველი იქ დატოვა. უკან დაბრუნდა და ახლა თავისი უფროსი ძმა აიყვანა მთაზე. უფროსი ძმა სადარაჯოდ დაჯდა. მესამე ღამეს შველის შესაჭმელად ურჩხულები მოგროვდნენ. დილამდე ებრძოდა ურჩხულებს უფროსი ძმა, ხოცაუდა და გვამებს ხევში ყრიდა. დილას კი შველთან ერთად ხელმწიფესთან გაჩნდა. ძმებმა წაიყვანეს ხელმწიფის ასული. მეორე დღეს პატარძლის მამამ დიდი ქორწილი გადაუხადა თავის ასულს, ძმებს კი თავისი სამეფოს ნახევარი აჩუქა.

ძმებს ბედი ეწიათ. არ გასულა დიდი დრო, რომ უფროსმა ძმებმაც შეირთეს ხელმწიფის ასულები.

ლოგ-ელაღი

წინათ, როცა ყაჩაღთა ბანდები ტყვეებს იტაცებდნენ, ხამხონის თემში ცხოვრობდა ერთი მეფე. ამ მეფეს ძალიან ბევრი ქონება ჰქონდა, მის ცხვარ-ძროხას მთები ველარ იტევდნენ.

მეფემ დაიპყრო ცქოროის თემი, სხვა მეფეებს წაართვა ამ თემზე ბატონობის უფლება, ჰყავდა მრავალრიცხოვანი და ძლიერი ჯარი.

ღამით, როცა დასაძინებლად წვებოდა, თხუთმეტი წყრთის სისქის ბატის ბუმბულის ლოგინს უშლიდნენ. ერთხელ მეფემ მონას ღამით ლოგინი დააგებინა და გაბრაზებული დასაძინებლად დაწვა, თან მძიმედ ოხრაუდა.

დილას რომ ადგა, ლოგინი სამი წყრთის სისქისა გამხდარიყო.

გაოგნებულმა ლოგინის დამგებმა მონამ მეფეს ჰკითხა:

— ჩემო კეთილშობილო, ძლიერო მეფე, საკვირველია, ღამით, რომ გავშალე ლოგინი, თხუთმეტი წყრთის სისქე ჰქონდა, ახლა კი სამი წყრთის სისქისა გამხდარა. რა მოხდა, ნეტავი?

— ჩემო ერთგულო მონა, ხამხონისა და ცქოროის თემების პატრონი ვარ, ქონება იმდენი მაქვს, ვერაფერ დათვლის. მაგრამ რად მინდა ეს ქონება და ეს ქვეყანა, ერთი დიასახლისი არა

მყავს, რომ შემეგებოს ან დილით შინიდან გასულს გზა დამილოცოსო. მეცხალაოის თემში, სოფელ ერზიში ცხოვრობს შვიდი ძმის ერთადერთი და — მოციაგე მისალმათი. იმ თემში მისალმათის ძმებს ვერავეინ შეედრება ძალ-ღონით, მამაცობით, შესახედაობით. ისეთი ცხენი ჰყავთ, ნადირი რომ ვერ გაექცევა და ფრინველი რომ ვერ გაასწრებს. მზეს და მთვარეს სილამაზეში ეცილება ასული. დღისით, როცა იგი გარეთ გამოდის, მზეს ჰგონია, ჩემზე ლამაზიაო და მის სილამაზეს თვალს რომ ვერ უსწორებს, ღრუბლებს უკან იმალება. ღამით კოშკის სარკმლიდან რომ გამოიხედავს, მთებს ანათებს და მთვარეც იმალება. მისი სილამაზით მოხიბლული მდინარე არმხი ქალწულს ჰანგებს უმღერის. ბევრს ვფიქრობ და არ ვიცი, როგორ, რა ხერხით შევიერთო ასული. ფიქრებით დამძიმებულმა სხეულმა სამი წყრთის სისქისა გახადა ლოგინი, გაშლისას თხუთმეტი წყრთისა რომ იყო. ჩემო კარგო, მეცხალაოის თემისაკენ მიმავალ გზას უნდა დაადგე და ქალის ძმებს ყველაფერი უნდა უთხრა. უთხარი, ან ნებით მომეცით თქვენი და, ან ძალით წაგართმევთო.

მუდამ მზად მყოფი ყაბარდოული ჯიშის გოლიათი ცხენი შეკაზმეს და მონა შვიდ ძმასთან წავიდა.

დილას გასული ბინდისას ჰულხოის მთას მიადგა.

როცა სოფელ ჰულიში შევიდა, საფიხენოზე ხალხი შეკრებილიყო. სოფელში მარულა გაემართათ, მშვილდ-ისარს ნიშანში ისროდნენ, ერთმანეთს სიჩაუქეში ეჯიბრებოდნენ.

— ასალამ ალექემ, შორეულო უცხო სტუმარო. მდევარიც რომ მოგდევდეს, იმდენი ვაჟკაცობა გვეყოფნის, რომ დაგიცვათ, ისეთი მასპინძლობა ვიცით, რომ ვერაგებსაც მოუვლით. ჩამოღი ცხენიდან, დაისვენე, დაასვენე ფეხმარდი ჩერქეზული რაში, — უთხრა ერთმა ლერწამტანიანმა ჭაბუკმა, რომელსაც სახე ისე უბრწყინავდა, როგორც ბნელ ღამეში გაბადრულ მთვარეს.

— გმადლობთ, მეჩქარება, ისეთი საქმეა, გადადება არ შეიძლება. თქვენს შორის არის ვინმე ისეთი, სოფელ ერზიმდე რომ მიმაცილებს, სადაც მანათობელი მისალმათი ცხოვრობს თავის შვიდ ძმასთან ერთად?

— არც ისეთი უძღურნი არიან მეცხალაოის ბიჭები, სტუმარს

სურვილი არ შეუსრულონ! — თქვა ელვარე სახიანმა ლომ-ედალბიმ და სასწრაფოდ თავისი ცხენი შეკაზმა.

სტუმარი სტუმრობის მიზეზს არ ამბობდა, ელვარესახიანი ლომ-ედალბი კი არ ეკითხებოდა. ასე, აქეთურ-იქითურის ლაპარაკში, ერზიშიც მივიდნენ.

— ასალამ ალეიქუმ...

— ვა ალეიქუმ სალამ, მშვიდობა თქვენს მოსვლას, შორეულ სტუმრებო, გადმოდით ცხენებიდან, — სტუმრებს შეეგება შვიდი ძმა.

— მშვიდობა მოგცეთ ღმერთმა, აუცილებლად ჩამოუქვეითდები, საქმისათვის მოვედით.

— საქმეზე მერე ვილაპარაკებთ, თავისუფლად რომ დაესხდებით. ჰეი, შენ, შენ რატომ არ ჩამოდიხარ ცხენიდან, ჩვენი სტუმარი განა შენიც არ არის? — უსაყვედურა შვიდმა ძმამ ელვარესახიან ლომ-ედალბის, რომელსაც ძმები იცნობდნენ და პატივსაც სცემდნენ.

ძმებმა და ელვარესახიანმა ლომ-ედალბიმ სტუმარი შინ შეიპატივეს, ხელდახელ ცხვარი დაკლეს და გაუმასპინძლდნენ.

ასე გავიდა სამი დღე და სამი ღამე. ყოველ საღამოს იკვლებოდა ცხვარი, მოსვლის მიზანს სტუმარი არ ამბობდა და მასპინძლებიც არ ეკითხებოდნენ. სამი დღე-ღამის შემდეგ უფროსმა ძმამ სტუმარს ჰკითხა:

— აბა, სტუმარო, სამი დღე-ღამეა, რაც ჩვენთან ხარ, რა საქმეზე მოხვედი, არ გითქვამს. ახლა უკვე სტუმარი აღარა ხარ. გვიამბე, რამ მოგიყვანა ჩვენთანო.

— კეთილშობილნო ჭაბუკნო, ეს სამი დღე-ღამე ისე გავლიე, ვერ გაგებდე მეთქვა, რისთვისა ვარ მოსული. ახლა დრო დადგა, სათქმელი უნდა ვთქვა. ვიტყვი და თქვენ ვერ გადაგიჩივებთ, არ ვიტყვი და ჩემს ძლიერ მეფეს ვერ გადავუჩივებ. მზისა და მთვარის მეტოქის, მანათობელი მისალმათის გარეშე ვერ ვიქნები, ან ნებით გამომატანეთ, ან ძალით წაგართმევთო, დამაბარა ჩემმა ძლიერმა მეფემ. აი, ამისათვის მოვედიო, — თქვა სტუმარმა.

ელვარესახიანმა ლომ-ედალბიმ ჩამოწოლილი სიჩუმე დაარღვია და თქვა:

— სტუმარო, შენ სამი დღე ისე დაყავი, მოსვლის მიზეზი არ

გითქვამს. ადრევე მაინც გეთქვა. კი ვართ ისეთი ვაჟკაცები, შენტვის საკადრისი პასუხი რომ გაგვეცა. ჩვენი შიშით რომ არაფერი თქვი, შენი სიმზდალე გამოაჩინე. ასეთი ლაჩარი რომ ხარ, შენი მეფეც შენი მსგავსი იქნება. ქალს ნებით ვერ წაიყვანთ აბა, ახლა ძალით წაგვართვითო, — თქვა ელვარესახიანმა ლომ-ედალბიმ, რომელსაც მანათობელი მისალმათი უყვარდა.

მეფის თავდასხმის შიში გულშიც არ გაივლეს და დროს-ტარება განაგრძეს ძმებმა სტუმართან ერთად.

დილას მანათობელი მისალმათი ძროხას წველიდა. მან კო-სკის სარკმლიდან დაინახა მეფის ლაშქარი, კოშკი სამმაგ ალყა-ში რომ მოექციათ. სანამ ის ძმებს გააფრთხილებდა, ჩასაფრებული ელვარესახიანი ლომ-ედალბი მტერს ეკვეთა.

მარჯვნივ რომ მოიქნევედა ხმაღს, ერთი სოფლის სამყოფ ადგილს ათვისუფლებდა, მარცხნივ რომ მოიქნევედა — ქალაქის სამყოფს. დილიდან საღამომდე, ოქროს მზის ჩასვლამდე, იბრძოდნენ მეფის ჯარისკაცები და ელვარესახიანი ლომ-ედალბი. შვიდ ძმას ბრძოლაში ჩაბმის უფლება არ მისცა ლომ-ედალბიმ. ბოლოს, როცა მტერმა ძალ-ღონე და მხნეობა დაკარგა, ჯარის სარდალმა იყვირა:

— ვისაც შეგიძლიათ, თავს უშველეთ!

როცა მეფის ლაშქარი ჰულხონის მთას გადადიოდა, ელვარესახიანმა ლომ-ედალბიმ ხმალი ესროლა გაქცეულებს.

ნასროლმა ხმალმა ხერხივით შუაზე გაკვეთა მთა.

ახლაც დგას ის მთა, თითქოს ორ ბუმბერაზს უშველებელი ხერხით გაეხერხოს და ნაწილი ამოეღოს.

მეფის ძალა რომ გატეხა, გმირმა ლომ-ედალბიმ მზისა და მთვარის შეტოქე მანათობელი მისალმათი შეირთო და ახალ ცხოვრებას შეუდგა.

კვალნი არ გამოდის

ლომი დაბერდა. ძველებურად ვეღარ ნადირობდა და იწვა მშვიერი. მხეცებს ის უკვე ვეღარ დაეწეოდა. ამიტომ გადაწყვიტა, მოეხმო ისინი თავისთან, ვითომ საქმე ჰქონდა და შეეჭამა. მგელი

და მელაც მიიწვია ლომმა — მოდით, თქვენთან საქმე მაქვსო.
მგელი მაშინვე გაეშურა ლომთან. მელა შორიდან უთვალთვალებდა ლომის სამყოფელს. ერთი-ორი დღის შემდეგ კი თვითონაც გაემართა ლომთან. კარებს რომ მიადგა, ძირს დაიხედა:

— ლომთან შესული მგლის ნაკვალევი ჩანს გამოსულისა კი — არაო. უნდა გავიქცეო, — თქვა მელამ და იქიდან მოკურცხლა.

როგორ მოატყუა კურდღელმა მგელი

კურდღელმა, ტყეში რომ დაცანცარებდა, გაიგო, ტყისკენ ზურგზე ტომარამოკიდებული მოლა მოდისო. ეს ამბავი კურდღელმა არად ჩააგდო და თავისი გზა განაგრძო. ამ დროს წინ მგელი შემოეყარა:

— უნდა შეგჭამო, — უთხრა მგელმა.

— ნუ შემჭამ, — უთხრა კურდღელმა, — ამბობენ, ჩვენს ტყეში მოლა დადისო, საჭმელებით საესე ტომარა ჰქონია, ჩავუსაფრდეთ და წაუართვათო.

მგელს რჩევა ჭკუაში დაუჯდა. ჩავუსაფრდნენ მოლას და ლოდინი დაიწყეს. მოლა მათ რომ დაუპირისპირდა, კურდღელი წამოხტა და გაიქცა. მოლამ ტომარა მოისროლა და კურდღელს გამოეკიდა. ამით ისარგებლა მგელმა, ტომარას ჩააულო კბილი და თვალს მიეფარა.

კურდღელმა თავს უშველა, ორივეს, მოლასაც და მგელსაც, ხელიდან გაუსხლტა. მგელს უხაროდა, კარგი ვახშამი მექნებაო, მაგრამ ტომარა რომ გახსნა, შიგ ანაფორის, კრიალოსნისა და ერთი ტყაუის მეტი არაფერი იყო. მიხვდა მგელი, რომ კურდღელმა მოატყუა, მაგრამ რაღას იზამდა.

ქორი და ყვაპი

ქორი და ყვაპი დაძმობილდნენ და შორეული ქვეყნის გზას დაადგნენ. ქვეყანაში მიმავალ გზაზე ყვაპი დაიღალა. ყვაპმა თქვა:

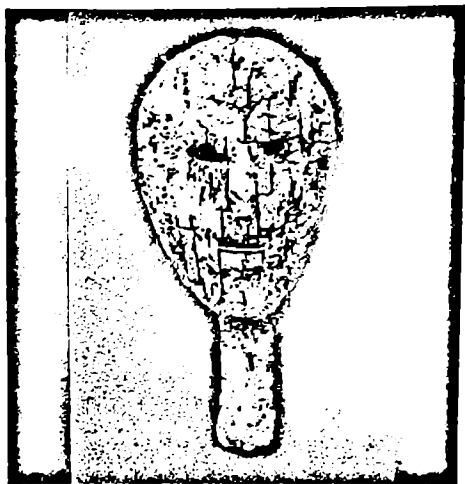
— დავიქანცე, ფრენა აღარ შემიძლიაო.

ამ დროს ერთი თავადი ფრინველებზე ნადირობდა თურმე. მას ხარის მძორზე მახე ჰქონდა დაგებული. ყვაპმა უთხრა ქორს: იმ ხარის ხორცს თუ არ მომიტან, გზის გაგრძელებას ვეღარ შეუძლებო. მძორთან მიფრენილი ქორი მახეში გაება. ამის დამნახავი ყვაპი ისე გაფრინდა, სიტყვაც კი არ უთხრა თავის ძმობილ ქორს. თავადმა ქორი რკინის გალიაში დაამწყვდია.

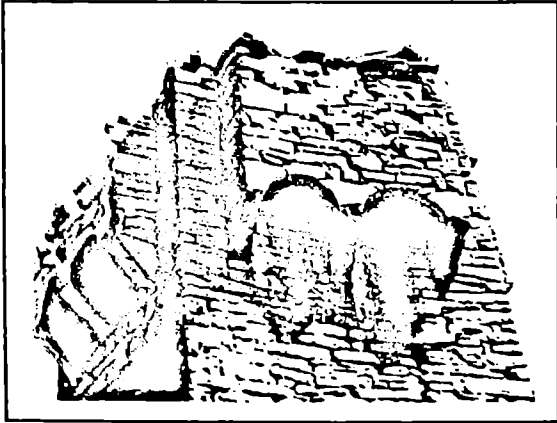
დამწყვდეულ ქორთან ყოველდღე მოფრინაედა ხოლმე სხვა ქორი და გალიას ზედ აწყდებოდა. ორივე ფრინველი ფრთებითა და ბრჭყალებით ცდილობდა გალიის გარღვევას და საშინლად წიოდა. ამ ამბავმა ძლიერ გააოცა თავადი და მოიწვია კაცი, რომელმაც ყველა სულიერი არსების ენა იცოდა. მან ქორების საუბარი მოისმინა და თქვა:

— ქორი, რომელიც გარეთაა, გალიაში მყოფს ეუბნება: შენ რომ ქორისთვის მიგეცა მხარი, ახლა დამწყვდეული არ იქნებოდი, ყვაპთან დაძმობილებამ გალიაში ჩაგსვაო.

თავადმა ქორი გალიიდან გაუშვა.

Поэзия

ХАЙ, ХАЛА, ХАЛА

Хай, хала, хала!
Пусть пойдет дождь, Дяла¹!
Пусть поля будут урожайными, Села²!
С кошкин хвост пусть колос будет!
С лани хвост пусть семена выпадут!
Хай, халоа, халоа!
Хай, халоа, халоа!
Хай, халоа, халоа!

ТО, ЧТО ВО ВРЕМЯ СЕВА

То, что во время сева мерилось гердами³,
Во время уборки пусть вернется повозками,
За гердой пусть будет повозка (зерна).
За бороздой пусть следует борозда,
За повозкой пусть следует повозка,
Дружная семья пусть будет!

СТАРИННАЯ ИНГУШСКАЯ ПЕСНЯ

В той необитаемой стране, где нет матери, чтобы оплакать
тебя,
В той вражеской стране, где нет сестры, чтобы рыдать над
тобой,
Тот голодный волк – разве не мать, оплакивающая тебя?
Тот черный ворон – разве не сестра, рыдающая над тобой?
Подобно той синей птице, что останавливается там, где ее
застанет вечер,
Так и ты, отважный юноша, останавливался в жестокой
битве!

Небо над головой, подобно синей бурке, кто износил, кто
износит?
Черную землю под ногами, подобно подошвам чувяк, кто
истоптал, кто истопчет?

Если мы не споем, если не развеселимся,
В узкой могиле, где нельзя повернуться,
Кто песню спел, кто поет?
Если мы не споем, если не развеселимся,
Села Сета египетской иглой ничего не сошьет,
Если мы не споем, если не развеселимся,
Плуг посланцев землю не вспашет.
Олень трубит, давая знать о себе ланям,
Сокол кричит, давая знать о себе голубям Солсы.
То не олени трубят,
То не соколы кричат,
Это неустрашимые юноши
На битву собираются.

ПЕСНЯ О МОЧАКЕ

Идите, сестры,
Песню споем,
Так споем, чтобы сердце вздрогнуло
У человека, сердце имеющего,
Так споем, чтобы думы развеялись
У человека, думами занятого.
Выше солнцем освещаемые,
Ниже дождем идушие,
Между двумя горами
На солнце вышедшие
Словно те гордые олени
На ловзар⁴ собрались

Вы, молодые канты,
Слушайте, канты,
Песню звучащую.
Из благородных предков происходящий
Ты, благородный Мочака,
Да будет с тобой мир,
Пусть будет тебе то, что пожелаешь,
Что полюбилось сердцу,
Пусть исполнится.
Не сокрушайся, ва Мочака,
О множестве этих людей,
Разве не много и свиней в стаде?
Подковы твоего коня
Пусть золотыми будут,
А гвозди в подковах
Пусть будут серебряными.
На синеглазом Тереке
Тобой пересекаемом,
Дубовый мост построить
Пусть смогла бы я.
Но разве не дубовый мост
Твой конь, на котором сидишь ты.
Там, где ты отдыхаешь,
На широкой равнине
Ложу мягкое постелить для тебя
Пусть хватило бы у меня сил.

БЕССТРАШНЫЙ СОСИ

Как необученный жеребенок
С копытами меньше волчьей лапы,
На кремневой скале обучившийся

Сердцем мужественный Соси,
Где птичке негде покружиться
В этом Шавхальском лесу
На неоседланном коне скакавший
Сердцем мужественный Соси.
В несущемся вскачь отряде конников
По галопу узнают твоего светло-серого коня,
В плотно сомкнутом отряде пехотинцев
По развороту узнают твои львиные плечи,
Когда переходят бойцы- канты реку вброд,
Без тебя боятся переходить.
Когда начинают пахоту
На этой широкой равнине,
Мужчины не могут договориться друг с другом,
Если нет тебя впереди.
Земли ниже Ильдара⁵-города
Войной потрясает ты , бесстрашный Соси.
Земли выше Ильдара-города
Данью облагаешь ты, бесстрашный Соси.
Впереди добычу светлым оком высматривая,
Позади погоню спокойно слушая,
Вспомнишь любимую –
Коня кнутом стегаешь,
Вспомнишь товарища –
Хватаешься за оружие.
Да умрет за тебя твоя мать, как горят глаза твои,
Да умрет за тебя Иди⁶,
Как изгибается стан твой.

ХАРАЧОЙСКИЙ⁷ ЗЕЛИМХАН⁸

Привет тебе,
Зелимхан из Харачоя,
Ты забыл всю семью свою
И сделал нас своей семьей.
Поднялись всадники Зелимхана, говорят,
Во всех краях поднялись, говорят,
В степях, в камышах появились, говорят,
Но в камышах порезали их, говорят,
Призывает тех, у кого кони лихие, говорят,
Призывает тех, у кого оружие славное, говорят,
На коня садится – будто гром гремит,
С коня сойдет – будто земля трясется.
На зеленую траву бурку кидает,
На бурке той деньги делит,
Кнутовищем еду делит,
В седле своем спит сладко,
Это Зелимхан едет, говорят.

СТАРИННАЯ ПЕСНЯ-ПОЖЕЛАНИЕ

Пусть та гора будет бронзовой,
А вода, что с нее льется, – золотой.
Галька в той воде пусть будет золотой.
И подковы твоего коня золотыми.
Гвозди тех подков пусть будут серебряными,
А бурка, что ты накинешь – андийской⁹.
Башлык на тебе пусть будет пуховый,
А твоя путь-дорога – из золота.

ПЕСНЯ ВРЕМЕНИ ПЕРЕСЕЛЕНИЯ

Если бы небесное светило
Узнало о нашем несчастье,
От жалости к нам заплакало бы
И погасло.

Полная луна
От жалости к нам
Погасла бы.

Если бы синий купол небес
Узнал о нашем несчастье,
От жалости к нам
Зарыдал бы и обвалился.

Ты, желтое солнце,
Вокруг земли вращаешься,
Ты, полная луна,
Что за солнцем следуешь,
И вы, небесные звезды

Мерцающие,
Почему мы дрожим,
Как несчастные сироты?

Почему трепыхаемся,
Как птенцы, из гнезда
Выпавшие?

Из слез, что из наших глаз
Льются,
Бездонные моря получились бы,
Кровью, что из раненого сердца
Льется,

Те синие моря
В красный цвет окрасились.
Смертельно раненый волк

Стонать не умеет,
Иначе он не волком,
А собакой был бы.
В тот черный день,
Когда разлучают мать с ребенком,
Когда девушку бесчестят,
А юношу делают пленником,
Не падайте духом,
Отважные мужчины!
Пусть тоска вас не сломит,
Достойные женщины!

ПЛАЧ СЕСТРЫ ПО БРАТУ

Пусть умрет твоя родная сестра!
С твоими бедными сиротами
Что я должна делать?
Пусть умрет твоя родная сестра!
В чистом поле остались мы,
Каким путем нам пойти?
Пусть умрет твоя родная сестра!
Кто теперь посмотрит за нами?
Кто сохранит нас,
Родной мой брат!
Пусть хранит Бог твоих детей,
Пусть он их осчастливит,
Пусть обрушится дом на нас!
Зачем ты забрал, Боже,
Моего родного брата!

И СЕСТРА ЗАБУДЕТ МЕНЯ

И сестра забудет меня,
Когда ее дети вырастут,
И брат забудет меня,
Когда с друзьями встретится.
Только родная мама
Никогда не забудет меня,
До конца своей жизни
Будет горько оплакивать.

ПЕСНЯ ДЕВУШКИ, НАСИЛЬНО ПРОСВАТАННОЙ

Лед лежит, да говорят, на синем Тереке,
Иней лежит, да говорят, на вершине Башлама¹⁰,
Иней на Башламе ветер развеет,
Лед на Тереке солнце растопит,
А на голове моей лежащий иней кто развеет?
А мое заледенелое сердце кто растопит?
Без любви просватанная, пусть умрет Новрагаз¹¹ ваша!
Без любви просватанная, пусть умрет Новрагаз ваша!

ИНЕЕМ ПОКРЫЛАСЬ

Инеем покрылась,
Говорят,
Башлама
Вершина.
Пусть я умру,
Если этот иней
Тяжелее
Инея,

Что на мою голову
Выпал!
Льдом покрылись,
Говорят,
Волны Терека,
Пусть я умру,
Если лед,
Что мое сердце
Сковал,
Не холоднее
Того льда!

ПЕСНЯ РАЗВЕДЕННОЙ ЖЕНЩИНЫ

Когда девушка идет к источнику,
Сразу же вслед за нею является юноша.
Когда они открывают сердца
Друг другу,
Вода убегает, звонко смеясь.
Хотя бы сейчас ты стоял у родника,
А я бы к этому роднику шла,
Хотя бы мы сейчас поговорили
С тобой.
Сегодня, когда я знаю жизнь,
Солнцем клянусь тебе, – сказал бы ты,
Неужели правду говорит? – подумала бы.
Хватит, довольно, не верю тебе!
Справа в груди у меня лед,
Слева в груди – огонь,
Из-за тебя, ингушский парень,
Сердце в груди моей ранено.
Не послушалась слов отца,

К слову матери не прислушалась,
Ты виноват, ингушский парень,
Что сердце мое болит.
Теперь не приходишь к источнику,
Совсем забыл дорогу ко мне.
Когда стала блекнуть моя красота,
Сразу же оставил меня.
Если бы можно было
Вернуть прошлое,
Если бы я знала, как знаю сейчас,
Как лжива твоя любовь!

ПЕСНЯ, СПЕТАЯ ДЕВУШКОЙ ЮНОШЕ

В дальней дороге
Грузинский пояс
Порвется, боюсь я.
На синей поляне
Шелковый платок
Останется, боюсь я.
Высокую гору
Что не перейдешь,
И конь твой падет, боюсь я.
Чтобы меня забрать,
Не найдешь силы
И не заберешь, боюсь я.

НЕ ПЕЧАЛЬСЯ, МОЛОДЕЦ

Не имея сестры, чтобы тебя оплакала
Во вражеской стране,
Не имея матери, чтобы по тебе причитать
Во вражеской стране.

Сколько таких молодых ребят осталось
Во вражеской стране.
Но разве не оплакивающая сестра –
Эта синяя птица?
Но разве не причитающая мать –
Этот черный ворон?
Не плачь, молодец,
О своем одиночестве,
Не разбивай сердце сестре
Не имеющей брата,
Не заставляй плакать сердце девушки,
Не имеющей матери.

ПЕСНЯ, ПОСВЯЩЕННАЯ ЛЮБИМОМУ

Черную шапку не надвигай на лоб,
В землю печально так не гляди,
Не кручинься, любимый, так сильно,
Осенью твое желание сбудется.
Черную шапку сдвинь на затылок,
В серую чоху нарядись,
Подумай, любимый, о завтрашнем дне,
Мы же с тобой вместе жить должны.
С твоим приходом солнце восходит,
С твоим уходом солнце заходит,
Пусть любимая твоя умрет,
Ты свет с собою приносишь.
Красота твоя утро красит,
Красота твоя вечер красит
Как поляну зеленую украшают красные маки,
Так и землю твоя красота украшает.
Когда вижу тебя приходящего, радуюсь,
Когда вижу тебя уходящего, радуюсь,

Когда вижу твою улыбку, радуюсь.
Что может помешать нашей любви?

У ЛАСТОЧЕК, ВОРОБЬЕВ

У ласточек, воробьев
Есть свое время вить гнезда.
Сейчас осень,
Пора осенняя.
Если однажды вечером
Придешь к нам,
Я согласна навсегда
Переселиться к тебе.

ВЕЧЕРОМ В СУМЕРКИ

Вечером в сумерки
Нетерпеливый юноша,
Подобный обильной осени,
Прекрасный юноша,
Подобный цветущей весне,
Любимый юноша,
Если замыслил забрать,
Забери дочь вдовы.

КОГДА ЛУНА УБЫВАЕТ

Когда луна убывает,
Она ведь теряет свет.
К пятнадцати годам
Мое ведь время уходит.
Глаза твои красивые
Сердце заставляют плакать.

Кроме тебя нет лекарства
Для меня, мамин сын,
Кроме тебя нет лекарства
Для меня, мамин сын.

ИЗ СОСЕДСКОГО САДА

Из соседского сада,
Глядя в наше окно,
Потеряв терпение,
Стоит мой любимый.
Думает мой любимый,
Как только я выйду,
Посадить меня на тачанку
И умчаться со мною.
Но как крепко сидит
У очага мой отец,
Как дорогу мне
Сильно загораживает!
Мысли мои ты угадал,
Потому не выходишь из дому.
Вспомни себя, отец.
Как обижался ты,
Когда в назначенный срок
Не приходила твоя любимая!
Как обижался ты,
Если тебя обманывали!
Выходи из дому, отец,
Дорогу мне не загораживай!
Даже если я не уйду этим вечером,
Все равно не останусь здесь!

ВОСХОД СОЛНЦА

Восход солнца встречаю с мыслями о тебе,
Заход солнца встречаю с мыслями о тебе,
В ожидании твоего прихода душу себе терзаю,
Все радости жизни забыла я,
Ты же издали на мой дом поглядываешь.
Ты же издали за моими шагами наблюдаешь,
Подойди ближе, любимый мой!
Родители не будут мешать нашей любви.
Пусть отсохнет язык у того,
Кто станет о нас сплетничать!
Подойди ближе, любимый мой!
Знаю, что очень любишь меня,
Но еще сильнее я тебя люблю.
Подойди ближе, любимый мой,
Сердце друг другу откроем.
На рассвете подойду к источнику,
К роднику подойду я в сумерки,
Приходи, приходи же, любимый мой!
Сердце друг другу откроем.

НАДЕНУ БЕЛОЕ ПЛАТЬЕ

Надену белое платье,
Наряжусь,
Красные румяна наложу,
Стану красивой.
Шелковым платком
Голову повяжу,
Доброго молодца
Полюбить хочу.

На зеленой поляне
Разобью шатер,
Вместе поселимся в нем,
Наших гор пещеры
Все обойдем!
Проходят дни и ночи,
И судьба наша близится!
Проходят дни и ночи,
И уходит молодость!

С РОКОТОМ ПО СИНЕМУ НЕБУ

С рокотом по синему небу
Белый самолет летит,
Сотрясая черную землю,
Поезд идет.
Выходи, парень,
Твоя любимая едет!
Выходи, парень,
Твоя невеста едет!

ТОТ, ЧТО ЛЕТИТ В НЕБЕ

Тот, что летит в небе,
Разве это не белый самолет?
Тот, что по земле проходит,
Разве это не поезд?
Тот, что работает в винограднике,
Разве это не мой возлюбленный?
Голос, что я слышу,
Разве это не его голос?

КАК ЗЕМЛЮ ОКРУЖАЕТ

Как землю окружает
Синее море,
Так мое сердце окружают
Горестные мысли.
Как гумно заполняют
Белые чайки,
Так мое сердце заполняет
Тяжелая тоска.
Как по воле родителей
Произошло венчание,
Так по воле Бога
Пусть оно расторгнется,
Если мы с любимым
Решили обвенчаться,
Так по воле Бога
Пусть это и случится.

В ОЖИДАНИИ ТВОЕГО ПРИХОДА

Как скажут мне, что ты идешь,
Из зубов молоко сочится.
Как скажут, что ты не идешь,
Слезами я заливаюсь.
Когда в глаза мои смотришь,
Сердце мое замирает.
Ты рожден для того, чтоб я плакала,
Пусть умрет твоя мать!
Моя дорога к тебе золотая, – ты говорил.
Моя дорога к тебе серебряная, – ты говорил.
Твоя семья светом озарена, – ты говорил,
Обманул ты меня, пусть умрет твоя мать!

В СИЛЬНОМ ВЕТРЕ

В сильном ветре,
Срывающем башлык,
Разгорячив коня,
В снегу и метели
Растирая
Руки замерзшие,
Придет Ахмет,
Если меня любит.
Ожидая его прихода,
Из окна выглядываю.
Новый платок,
На голову повязанный,
Совсем обветшал
В ожидании его.
От выбегания во двор,
В его ожидании
Чувяки истрепались.
А тебя все не видно,
Мой Ахмет!
Жду тебя, жду тебя,
Мой Ахмет!

КОГДА ПОДУЛ

Когда подул весенний
Теплый ветерок,
Когда колыхал на поляне
Нежные цветы,
Я назначила свидание,
Мама!

Назначенное время
Приближается, мама!
Во двор выйти хочу,
Мама!
Мой любимый придет
В назначенное время.

ЛЮБИМОЙ ДЕВУШКЕ

Украшенные природой
Высокие горы
Пестрые птицы
Ведь украшают?
На большой свадьбе
Собравшихся девушек
Моя любимая
Ведь украшает?
Тихо ступает
Прекрасным вечером,
Как лунный свет,
Что в озере отражается.
Куда бы я ни пошел,
Всюду твое лицо,
В солнечный луч
Превращенное,
Предо мной стоит,
Моя любимая!
Как чудесная весна,
Цветами украшенная,
Любовь мое сердце
Твоей сладостью
Наполнила.

Как летом в засуху
Нужен теплый дождь,
Так сердцу моему
Любовь твоя нужна.

КАК НОЧНОЕ СВЕТИЛО

Как ночное светило
Украшает землю,
Так тебя украшает
Оружие на твоём поясе.
Среди острых скал
Взращенный,
Подобно волчонку,
В тюрьмах Буро¹²
Взращенный
Прекрасный юноша.

СТАРЫЙ ОТЕЦ

Хочу, чтобы
Старый отец
Быстро ходил.
Хочу, чтобы
Родная мама
Сказала:
“Лучше бы я не родила
тебя”.
Хочу, чтобы
Брат родной
В землю, потупясь,
Смотрел.
Хочу, чтобы
Старики землю

Палками ковыряли.
Хочу, чтобы
Односельчане сказали:
“За любимого
замуж вышла”.

ПЕСНЯ ПРИВЕРЕДЛИВОЙ НЕВЕСТЫ

Товаров из Буро
Нет у тебя,
Сладостей из магазина
Нет у тебя,
И денег, чтобы меня содержать,
Нет у тебя,
И дома,
Куда бы привел меня,
Нет у тебя.
Не такой ты мужчина,
Чтоб в жены взять меня.
Поэтому лучше
Мне тебя бросить.

СВАТОВСТВО

Отважный как волк,
Сильный как медведь,
Рожденный матерью в тот день,
Когда волчица оценилась,
В метельное утро
Имя получивший,
Тот, чей друг –
Одинокий волк,

Может стать сыном
Твоим родителям.
Имеющий железное сердце
Цвета стали,
На росной воде
Вращенный,
Настоящий сын волка –
Это наш Умар!
Неужели не выйдешь
За такого парня?
Ты красива и добродетельна,
Но что у тебя есть, кроме этого?
Он же, гуляющий как лев,
Пугающий врагов,
Неужели откажешь
Нашему Умару?
Если выйдешь
За нашего Умара,
Не очень он от этого
Загордится,
Если откажешь ему,
Не очень он станет
Тужить.
И неужели
Не выйдешь
За нашего Умара?

СОСТЯЗАНИЕ ДЕВУШКИ И ЮНОШИ

- Я дочь той матери,
Что имеет красную корову,
Которая из белого молока
Производит желтое золото.
- Если ты дочь той матери,
Что имеет красную корову,
Из белого молока которой
Производят желтое золото,
Тогда я – сын отца,
Ткущего белый армянский шелк.
- Если ты – сын отца,
Ткущего армянский белый шелк,
То, став синим голубем,
В синее небо поднялась бы я.
- Если, став синим голубем,
В синее небо поднялась бы ты,
Став лазоревым облаком,
На тебя обрушился бы.
- Если бы ты, став лазоревым облаком,
На меня обрушился,
Теплым дождем став, я бы спустилась на землю.
- Теплым дождем став, если бы ты спустилась,
Корнем травы став, я бы тебя подстерегал.
- Если бы корнем травы став, ты подстерегал меня,
Я бы зернышками проса стала и рассыпалась.
- Если бы зернами проса став, ты рассыпалась,
Я бы, наседкой став, склевал тебя.
- Если бы, наседкой став, ты склевал меня,
У меня бы разорвалось сердце, и я бы умерла.
- Если бы у тебя разорвалось сердце, и ты бы умерла,

То, став дубовым “ин-ха¹³”, я бы сторожил тебя.
– Если бы, став дубовым заслоном, ты сторожил меня,
То, став красной лисицей, я убежала бы.
– Если, став красной лисицей, ты убежала бы,
То, став быстрой борзой, я поймал бы тебя.

САЛАМ¹⁴

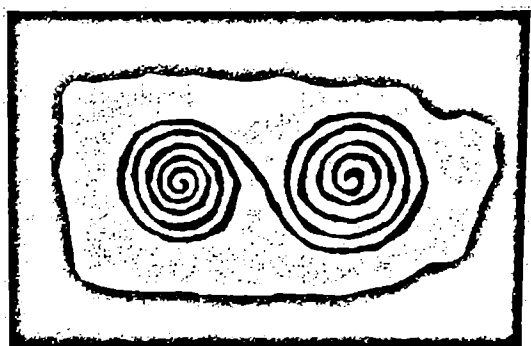
Как тихо дующий ветерок,
Нежный,
Как рассвет,
Красивый,
Как таркинская¹⁵ соль,
Тяжелый,
Как золотое восходящее
Солнце,
Светлый,
Такой, что
Грузинский буйвол не потянет,
Такой, что буйволиной веревкой
Не удержишь,
Вот такой привет
Послал Исрапил¹⁶ Дувше¹⁷.
Дувша послала ответ:
Три хинкали
И ляжку жареной курицы.

ШУТОЧНАЯ ПЕСНЯ

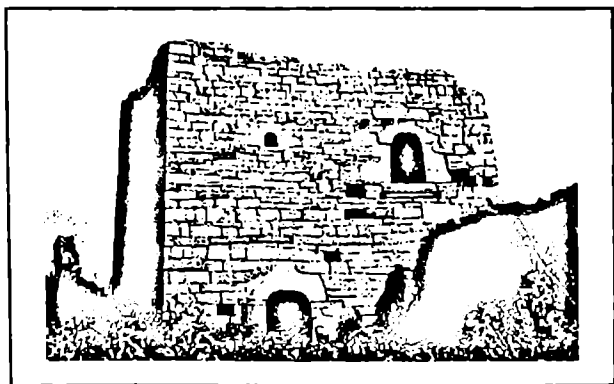
Пусть та, кого мы любим,
Не станет женой муллы –
“Нужно молиться”, – скажет,
Веселиться он не захочет.
Пусть та, кого мы любим,
Не станет женой ученика муллы,
“Трудно учиться”, – скажет,
Веселиться он не захочет.
Пусть та, кого мы любим,
Станет женой сына вдовы,
Как только солнце за горой скроется,
Сразу к постели направится.

ШУТОЧНАЯ ПЕСНЯ ДЕВУШКИ

Идущую из Грузии
Длинную дорогу
Золотом осыпь,
Если ты меня любишь!
Подобно всадникам,
Что в начале недели меняют коней,
Меняй магазины в конце месяца,
Если ты меня любишь!
Много белых монет,
Царем чеканенных,
Раздай моим братьям,
Если любишь меня!
Тонкий белый шелк
Из русских магазинов
Раздай моим сестрам,
Если любишь меня!

Проза

КАК ПОЯВИЛИСЬ СОЛНЦЕ, ЛУНА И ЗВЕЗДЫ

Это неправда. Но все-таки вот что рассказывают о том, что раньше было.

Был один юноша, красивый, как картинка, знаменитый мастер-кузнец. Говорят, когда он работал, огонь, зажженный в его кузнице, озарял весь мир. От удара его волчьего молота сверкали молнии, весь мир содрогался от грома.

В то время жила одна девушка. Она жила в большой башне, в которой не было ни одного окна. Девушка никогда не выходила из башни, но была так красива, что сияние ее лица было видно уже издали.

– Я посватаю ее, – твердо для себя решил молодой человек и послал к ней сватов. Юноша не знал, что эта девушка была его сестрой, но она знала об этом и не могла сказать.

– От его огня и золы померкнет мое сияние, и лицо мое состарится. Не пойду я за него замуж!

Такой ответ огорчил юношу. Он раскалил золотую палицу, которую целую неделю держал в огне, взял ее в руки и темной ночью пошел к девушке. Увидев его и боясь встречи с братом, девушка бросилась бежать. Он побежал за ней, но никак не мог ее догнать. Они так бежали, пока не умерли.

Искры, летевшие от раскаленной палицы, превратились в звезды. От девушки же остался светлый лик. Юноша превратился в Солнце, девушка – в Луну. Говорят, что и поныне он стремится догнать ее, пробегая круг за кругом.

СОЛНЦЕ И ЛУНА

У Солнца и Луны есть матери: мать Солнца зовут Азой, а мать Луны – Кинч. Солнце утром выходит из моря и вечером вновь в него погружается; когда оно поднимается на горизонт, то от него отделяется что-то черное; это, говорят, морская пена стекает с Солнца. В это время на него можно смотреть, потому что, выкупавшись в холодном море, оно еще не успевает накалиться...

Летом и зимой (когда бывает равноденствие) Солнце гостит у дома своей матери; зимой оно гостит трое суток, а летом три недели. Выйдя из дому, Солнце шесть месяцев путешествует, затем возвращается домой и снова пускается в шестимесячное путешествие.

Солнце и Луна считаются братьями. У них есть злая сестра Мож, которая сожрала всех своих родственников на небе и теперь постоянно гоняется за Солнцем и Луной. Когда она догоняет их и заслоняет собой, происходит затмение.

Во время затмения на Луне виднеется что-то вроде черной нитки, это, говорят, ружье караульщика, который оберегает Луну от нападения сестры. Черное пятно в середине Луны – это лошадь, которую носит на себе Луна. Если пасть у этой лошади расширится, то лето будет коротким, а зима продолжительной; если же пасть уменьшится, и сама лошадь потемнеет, то лето будет долгое и дождливое, а зима короткая.

АЛМАС¹⁸ И ОХОТНИК Я-САМ-СЕБЯ

Один охотник пошел в лес и повстречался с Алмасом, у которого на груди был топор остриём наружу. Он присоединился

к охотнику и хотел ночью убить его. Охотник понял это и стал думать, как бы спасти себя. Наконец, он говорит Алмасу: “Я хочу пить”. Алмас отвечает: “Тут поблизости есть вода, иди, напейся”. – “Ох, я не знаю, где вода, и боюсь пойти”. “Хорошо, я пойду и принесу тебе воды. Но только ты скажи, как тебя зовут, чтобы я смог окликнуть тебя, если потеряю”. Охотник отвечает: “Зовут меня Я-сам-себя”.

Когда Алмас пошел за водой, охотник прикрыл лежавшую тут же чинару своей буркой, под бурку положил маленький чурбан, будто это подушка, а сам залез на дерево и стал ожидать, что будет дальше. Алмас возвращается с водой и, подойдя к чинаре, говорит: “Хорошо ты сделал, что сам приготовился”. От радости он так набросился на чинару, что топор на его груди целиком вонзился в дерево. Пока он старался освободиться, охотник прицелился и выстрелил в него. Алмас страшно заревел, на его крики сбежалось все, что было на свете, – и звери, и птицы, и трава, – все окружили его и стали спрашивать, кто его ранил. Алмас ответил: “Я-сам-себя!” – “Ну, если ты сам себя убил, то что мы можем сделать?” – сказали собравшиеся и ушли прочь, а Алмас умер.

БЛАГОДАТНАЯ ПТИЧКА

В Мецкальском шахаре¹⁹ в одно время свила гнездо благодатная птичка. Поэтому там никогда урожай не пропадал; земли по обе стороны Армхи²⁰ были плодородными и на них выпасали скот.

Однажды ничем не брезгующие люди разрушили гнездо и изгнали благодатную птичку. Она улетела из того края. Улетая, благодатная птичка коснулась крылом земли лячхойцев²¹ и

башни в Балта²².

Эти места до сих пор благодатны. Заночевала она в Ларсе²³, а гнездо свила в Грузии.

КАК ПОЯВИЛОСЬ СЕЛО ЭРЗИ

В ущелье, где протекает река Армхи, там сейчас горы, заросшие лесом. А раньше здесь были пашни и луга. В лесах и сейчас видны следы распаханной земли. Гора напротив реки Армхи была покрыта густым лесом. Выше того места, где расположено село Эрзи²⁴, и сейчас видны остатки многолюдного села Кирбит. Село Кирбит было расположено в недоступном месте.

Основатель нового рода, Зовра, решил переселиться в лучшее место. Он прикатил из Кирбита большой круглый камень. “Где он остановится, там и поселюсь”, – сказал он. Катящийся по склону камень вломился в лес и остановился там. Как раз на том месте, где остановился камень, и сейчас стоит самая высокая башня. Тогда это было место, заросшее лесом, и на верхушках высоких деревьев гнездились орлы. Поэтому селение и назвали Эрзи.

ЮНОША ПО ИМЕНИ БОРГА И ДЕВУШКА ПО ИМЕНИ СУВ²⁵

Много времени тому назад было это. В то время орстхойцы²⁶ жили в Насаре. С внешним врагом и людьми своей страны много войн вели орстхойцы. В это время среди орстхойцев был человек, известный своим мужеством. Это был юноша по имени Борга. Он брал в плен своих врагов и продавал их жителям равнины. Стоя во главе жителей своей страны, орстхойцы вели войны с врагами на

равнине. В одном из сражений погиб Борга. После его гибели в Насаре был большой тазет²⁷, людей постигло большое горе.

Была девушка, известная своей небывалой красотой, она очень любила Борга, и Борга ее тоже очень любил. Сув было имя этой девушки. Когда она услышала о гибели Борга, то пронзила себе сердце ножницами и умерла. Родственники, подумав, похоронили их друг против друга, чтобы все видели на холмах эти могилы.

Неподалеку от села Пхиленконгий-Юрт на холме и сейчас находится могила Борга. Между селами Газеково и Яндаре есть курган наподобие большого холма. Под этим курганом погребена девушка по имени Сув. Этот курган называется “Сув-курган” (“Сув-боарз”). Под Сув-курганом есть родник. В свое время, говорят, для девушки Сув пробили этот родник для того, чтобы поить воинов-орстхойцев. Этот родник называют “Сув-хъаст” (“Сув-родник”). И до сих пор бьет вода из этого родника.

ДВЕ МОГИЛЫ

Жили когда-то девушка и юноша. Они были из разных родов, но жили поблизости. Их усадьбы разделяло глубокое ущелье, в котором протекала река. Роды девушки и юноши враждовали между собой. Девушка и юноша, стоя порой по разные стороны ущелья, смотрели друг на друга, иногда же в разговорах открывали душу друг другу.

Юноша сказал своим родственникам, что любит эту девушку и никого, кроме нее, не возьмет в жены.

– Если ты еще раз повторишь эти слова, твое имя будет “смерть”, – пригрозили ему.

Однажды к родителям девушки прибыли в гости чужие люди,

чтобы просватать их дочь. Родители не знали о любви дочери и дали слово сватам. Девушка заболела и слегла. Через неделю она позвала свою мать и сказала ей:

– Когда я умру, очень прошу похоронить меня на краю ущелья, около скалы.

– Что ты говоришь, доченька, ты скоро выздоровеешь, – сказала мать и начала говорить о другом.

– Не знаю, что и как будет, я просто сказала. Может быть, я и поправлюсь, – сказала дочь матери.

Когда мать вышла из комнаты, девушка ножницами заколола себя. Ее завещание выполнили – вырыли могилу около скалы и похоронили ее.

Когда об этом узнал юноша, он сильно опечалился. Каждую ночь до утра он сидел у могилы, не ел, не пил, исхудал, почернел и так довел себя до смерти. Перед смертью он попросил, чтобы его похоронили у скалы на краю ущелья, и умер.

Обе могилы были друг против друга, их разделяли только ущелье и река. По обе стороны ущелья продолжался траур.

Однажды вода в реке сильно поднялась и размыва могила девушки. Когда река вошла в свое русло, родственники пришли, чтобы поправить могилу. Но когда могилу раскрыли, она оказалась пустой. Удивленные, они спросили у гадалки, в чем дело. Она сказала: “Раскройте могилу юноши”. Попросили разрешения у родственников юноши и раскрыли могилу. В могиле, обнявшись, лежали девушка и юноша, совсем не изменившиеся, как будто их только что похоронили.

Могилу засыпали, поставили там два камня.

“После этого между нами не будет вражды”, – решили два этих рода и помирились.

Говорят, что на этой могиле до сих пор стоят два камня.

ЦАРЬ ГЕРГАЛ

В давние времена царем грузин был Гергал²⁸. Он перенес много сражений. В войске этого царя был один ингуш. Во всех битвах ингуш был в первых рядах. Каждый раз он убивал не меньше десяти врагов, сам же выходил из боя, не получив даже царапины.

Однажды царь Гергал пришел в Казбеги и пригласил туда ингушей. Царь устроил там большое пиршество и подружился с ингушами, некоторым же выдал грамоту, где говорилось о том, что они являются князьями.

Царь Гергал и наш народ решили: во время войны ингуши будут помогать грузинам, а если ингуши начнут войну с врагами, грузины помогут им.

Царь Гергал очень ценил наш народ за мужество, отвагу, честность, верность и воспитанность.

ШАМИЛЬ СКАЗАЛ

Шамиль был в гостях в одной семье. За столом один из сотрапезников спросил Шамиля:

– Шамиль, ты ничего в этой жизни не сделал такого, о чем ты сожалеешь?

– Нет, – сказал Шамиль, – пусть я сегодня умру, но ничего в моей жизни нет такого, о чем бы я сожалел. Есть только одно, о чем я жалею и буду жалеть до конца своей жизни.

В молодости я встретил прекрасную девушку и полюбил ее. И она меня полюбила. У этой девушки было три брата. Что бы я ни сделал, они все равно не отдали бы мне свою сестру. Что было делать – я похитил эту девушку. Что только ни делали братья в

поисках сестры! Чтобы они не отобрали девушку, я запрятал ее далеко в лесу. Но когда я вернулся к спрятанной девушке, то не нашел ее. Наверное, ее забрал дракон, который жил в том лесу. Несмотря на все старания, я так и не нашел и следа этой девушки.

– Когда я вспоминаю об этом случае, то все больше и больше сожалею, – сказал Шамиль.

ЧЕСТЬ

Много времени тому назад это было. В одно прекрасное утро встретились Вода, Ветер, Огонь, Честь. Мир посмотреть вместе выйдем, сказав, договорились и вышли вместе.

Куда добиралась Вода, всюду в этих местах красивые цветы распускались, трава оживлялась, роса появлялась, реки начинали течь.

Куда добирался Огонь, в этих местах темнота исчезала, холодом скованные озера от льда избавлялись, согревались.

Куда добирался Ветер, в этих местах камыши, как будто приветствуя друг друга, друг другу головами кивали, а луговые и полевые травы, как шелковых платков чачакхаш²⁹, колебались.

Огонь, Вода, Ветер там и сям игры заводили, взад-вперед бегая, играя, шли, в то время как Честь, ни вперед, ни назад не бегая, гордо подняв голову, прямо шла. Страну охранявшие богатыри при виде Чести радовались. Наконец эти друзья – Вода, Ветер, Огонь, Честь – добрались до одной дикой горы нашей Ингушской страны. Ветер вокруг этой горы кружиться начал, маленькие камни туда-сюда перебрасывая, ими играясь. Вода к текущему из этой горы ручейку присоединилась. Огонь с находящимся в земле под этой горой огнем беседовать стал. А Честь, с достоинством стоя на горе, наблюдала хозяйство людей, соблюдающих свои заветы.

“Друзья, – сказал беспокойный ветер, – посмотрите, перед нами, сколько видит глаз, лежат равнины. Очень хочу я над ними покружиться”. Текущая вода, согласившись с ним, одобрила его. И огонь согласился с этими словами. Честь же ничего не сказала.

“Правильно было бы определить примету, по которой можно будет найти каждого из нас”, – сказал Огонь. Другие согласились с этим. “Если вы увидите где-нибудь, что горит дом или сноп пшеницы, знайте, что я там”, – сказал Огонь.

“Когда среди степи вы увидите камыш, знайте, что я там”, – сказала Вода.

“Колеблющиеся листья и поднявшаяся на дороге пыль обнаружат меня для вас”, – сказал и Ветер.

Честь, слушая этот разговор, стояла молча. “Честь, ты почему стоишь, ничего не говоря? – сказал Ветер. – По какой примете мы найдем тебя?”.

“Не обижайтесь на меня, друзья, – грустно заговорила Честь, – мы должны расстаться друг с другом, потому что даже на короткое время расставшийся со мной больше никогда не сможет вернуться ко мне”.

САМОЕ ТРУДНОЕ

Много времени тому назад было это. Сидели как-то четыре старца, обслуживаемые молодыми, и вели беседу между собой.

Один из тех, кто их обслуживал, сказал им:

– Для нашей будущей жизни полезное слово скажите нам.

Один старец сказал:

– Нет большего несчастья для мужчины, чем если похитят просватанную им любимую невесту.

Второй старец сказал:

– Если люди похитят из конюшни ды³⁰, несчастье хуже этого не может постигнуть человека.

Третий старец сказал:

– Если совершенно убийство безвинного, наверное, горше этого нет ничего.

Последний, четвертый старец сказал:

– Эти три случая, о которых вы говорили, конечно, трудны, но, правда, за все события есть возможность отомстить. Но бывает случай, когда нет возможности и ничего нельзя изменить, когда вырастает слабое, недостойное, трусливое потомство. Да сохранит вас от этого Бог.

ЧЕСТЬ СИЛЬНЕЕ МЩЕНИЯ

Один горец убил человека и из страха перед мщением убежал с родины. Но куда бы он ни убежал, мстители находили его, и он убегал снова. Не знал этот горец, куда ему спрятаться. В конце концов, он поселился в Турции. Однажды убийца сказал своей жене:

– Пойди, принеси воды, чтобы я мог умыться.

– Хватит уже, – сказал ему жена, – не надо больше прятаться. В такой далекой стране, как Турция, они не станут тебя искать.

– Не говори о том, чего не знаешь, – сказал муж. – Они не такие, как ты думаешь. И в Турцию, и в любое другое место пойдут – вот такие это отважные люди.

Мстители в это время сидели в засаде за дверями убийцы. Услышав слова убийцы, они вышли и сказали:

– Если ты считаешь нас такими уважаемыми людьми, мы прощаем тебе твою вину.

Мстители побрили голову убийце и простили его.

ЧА И ЧЕРБАЖ

В селе Эрзи жили два брата – Ча и Чербаж. Однажды они пошли на охоту в ущелье Орстхой – Чож. Ходили до полудня и с трудом подстрелили одного зайца. “Приготовь еду”, – сказал старший брат Ча младшему и, оставив его, пошел опять на охоту.

Чербаж разжег огонь, зажарил зайца, поел, потом прилег и задремал. Во сне он увидел, что из леса вышел старик и подошел к нему. Старик был одет в белую, как снег, одежду и выглядел очень внушительно. Он растолкал палкой Чербажа и сказал:

– Идут разбойники, которые воруют людей, приготовь оружие.

Чербаж вскочил, оглянулся, но никого вокруг не увидел. “Это дело шайтана”, – сказал он, выстрелил в воздух и снова лег. Опять заснул. Во сне опять появился тот же старик, опять ткнул Чербажа острием палки в спину и опять сказал: “Не лежи! Идет отряд разбойников, которые воруют людей, приготовь оружие!”.

– Удивительно! – сказал Чербаж и сел. Никого вокруг снова не оказалось. “Пусть разгневается бог на дела шайтанов”, – опять выстрелил из ружья и опять лег. Снова заснул. В третий раз пришел старик, ткнул палкой Чербажа в спину и сказал:

– Я хочу сделать вам доброе дело и потому предупреждаю. Готовьтесь к сражению с разбойниками, которые воруют людей, – с этими словами старик исчез как молния.

У Чербажа сон совсем пропал. “Что же это все означает?” – думал он. Как раз в это время появился из леса старший брат, который нес на спине убитого тура.

– Почему ты стрелял? Здесь ничего не случилось? – спросил он.

Младший брат рассказал старшему все, что он увидел во сне и что сказал ему старик.

– Подойди ко мне, – сказал Ча Чербажу и поднял у него рубашку. У Чербажа на спине были видны три отметины.

– Мы должны делать то, что поручил нам старик, давай, приготовимся к сражению с разбойниками, – сказал старший брат.

Братья сели, поели жареное мясо тура, хорошо отдохнули и отправились в дорогу. Солнце клонилось к закату, когда братья заметили отряд разбойников, идущих из ущелья Терека.

Ча и Чербаж спрятались в узкой части ущелья: один сверху, над дорогой, другой – снизу. Если разбойники шли наверх, в них стрелял Ча, а если они шли вниз – стрелял Чербаж. Так они истребили всех разбойников, оставили в живых только одного. Они сняли с него шапку и сказали:

– Расскажи всем, что мы, братья Ча и Чербаж из села Эрзи, истребили всех разбойников. Если ты этого не сделаешь, мы покажем всем твою шапку и опозорим тебя!

Разбойник всем рассказывал о случившемся и, наконец, эта весть дошла до царя. Царя очень беспокоили разбойники, он не знал, что с ними делать, поэтому он пригласил к себе братьев Ча и Чербажа.

– Скажите, что вы хотите, мы исполним все ваши желания, – почтительно говорили им визири. – Хотите, дадим знамя, которое удостоверит, что все мужчины вашего рода – храбрецы, а женщины – словно огонь.

Братья сказали:

– Нам ничего не нужно. Быть господами мы не хотим, потому что никогда не были рабами. Если хотите нас наградить, подарите нам землю в вечное пользование.

Царь подарил братьям землю, как раз ту, где сейчас находится село Гелт³¹. Братья со своими родственниками поселились на этой земле.

СОЛНЦЕ И ЛУНУ НЕ ПОДЕЛИЛИ

Жили-были два брата. Однажды, сидя без дела, братья поспорили:

– Солнце мое, а луна твоя, – сказал один из них.

– Нет! Солнце не твое! Твоя луна, а солнце – мое! – воскликнул второй.

Долго спорили, но к согласию не пришли. Наконец решили: “Хорошо, пойдем к людям, может быть, они разрешат наш спор”, – и ушли из дома. Шли они, шли и устали. “Отдохнем в тени”, – сказали братья и сели под каштановым деревом. Как раз в это время с дерева упала огромная змея. Она обвилась вокруг шеи старшего брата и стала его душить. Парень уже погибал. Тогда младший брат схватил змею за горло и оттащил ее. Тут же змея обвилась вокруг младшего брата и начала душить его. Старший брат выхватил саблю и разрубил змею. Но при этом он случайно разрезал горло младшему брату. Младший брат умирал. Старший брат, растерянный, стоял перед младшим, не знал, что делать, чем помочь брату. “Хоть облегчу ему смерть”, – подумал он про себя, освободил тело юноши от разрубленной змеи и выбросил ее в болото. Как только змея попала в воду болота, она тут же ожила и уползла. Удивился старший брат. Он сломал себе на левой руке мизинец и опустил руку в воду. Мизинец сразу сросся. Затем он набрал эту воду и облил ею своего брата. Умиравший брат тут же ожил. Так братья узнали о свойствах воды этого болота.

– Если мы будем умными, для нас это болото станет золотым прудом, – сказал младший брат.

– Что мы должны сделать? – спросил старший.

– Ты станешь лекарем. Будешь оживлять умирающих и этим прославишься. Я буду возить для тебя воду из этого болота. Ты

будешь лечить людей этой водой. Так мы разбогатеем, и людям от этого будет польза.

Братья так и поступили. Старший брат прославился как искусный лекарь, который оживляет даже умирающих, а младший брат постоянно возил ему воду из этого болота. Со всего света привозили к ним умирающих для лечения.

Так прошло пять лет. Братья разбогатели. Но младшему брату стало трудно возить воду из болота. К тому же воды становилось все меньше.

Однажды, когда младший брат шел за водой, увидел, как со дна болота поднялся дракон.

– Ты что, хочешь выгнать меня из моего дома? Для чего тебе так много этой воды, зачем ты столько ее возишь?

Младший брат в страхе бросился бежать.

– Остановись, – закричал дракон. – Если ты сделаешь еще хоть шаг, проглочу! Подойди ближе и отвечай на мои вопросы.

Он подошел и начал рассказывать, как упала с дерева змея, как ее убил старший брат, как он случайно убил и брата, как ожила змея, как он оживил брата, как он этой водой стал оживлять умирающих и как они при помощи этой воды разбогатели. Дракон сказал:

– Это болото высыхает не из-за тебя. Если люди не будут умирать, это болото высохнет. А если высохнет вода этого болота, страна погибнет. Поклянись душой твоего отца, что ты и твой брат завтра придете ко мне.

– Я не имею права клясться вместо моего брата, – ответил младший брат. – Он ведь старше меня и, может быть, не захочет выполнить то, в чем я поклялся. Я скажу ему, чтобы он завтра пришел к тебе. Я же клянусь душой своего отца, что завтра приду к тебе.

– Ты прав, – сказал дракон, – иди. Завтра вместе со своим братом придешь ко мне.

Дракон погрузился в воду. Младший брат пошел к старшему, рассказал ему о встрече с драконом и сказал, что завтра они оба должны пойти к дракону.

– Я не такой ненормальный, как ты, чтобы идти к дракону по своей воле. Если хочешь, иди сам.

Младший брат на второй день пошел к дракону.

– Где твой старший брат? – спросил дракон.

– Не пришел, – ответил младший брат.

– Если бы он пришел, я бы отпустил вас обоих, но слава его как лекаря исчезла бы. Вы с братом ушли из дома, потому что не поделили солнце и луну. Ваш спор разрешу я. Ты – честный человек, потому солнце принадлежит тебе. С этого дня ты превратишься в сокола. Будешь зорким и почитаемым всеми, и летать ты будешь только днем. Твой брат – недостойный человек, потому луна – его. С этих пор он превратится в сову и будет летать на охоту только по ночам.

Так и случилось. Как только дракон произнес заклинание, младший брат превратился в почитаемого всеми сокола. Старший же брат превратился в полуслепую сову, которую дети отпугивали камнями.

Если сокол увидит сову днем, он начинает с нею драться, потому что младший брат злится на старшего. А старший брат, вспоминая о том, что у него отняли солнце, злится и сидит надутый.

ЗАЧЕМ ЦАРЮ ДРУГОЙ ЦАРЬ?

Мед был очень сильным человеком. У него были длинные усы, широкие плечи, мощное тело. Из-за того, что он был сильным, он отнимал детей у цхоройцев, гулойцев, галашкинцев. Цена одного ребенка была один пуд хлеба и одни новые сани.

– Теперь пойду к мержоевцам, – решил он и направился туда, где собирались мержоевцы. Там он бросил бурку и сказал: “Созовите всех, вам ведь тоже нужен царь, выберите царем меня. Я буду вас поддерживать, а вы мне будете отдавать детей”.

В то время правителя мержоевцев не было дома. Когда он вернулся домой, ему сообщили о приходе Меда и передали его слова. Правитель совсем не хотел идти к Меду, но пойти все-таки надо было, потому что некоторые люди говорили: “Хотим царя”. Правитель положил на осла седло коня, а на коня – упряжь осла, сел на осла и поехал к месту собрания. Там собралось много народа. Когда люди увидели сидящего на осле правителя, они удивились и стали кричать:

– Что ты делаешь? Почему позоришь себя и нас?

– Скажите, подходит ли ослу упряжь коня?

– Нет, – ответили ему.

– А коню подходит упряжь осла?

– Не подходит, – ответили собравшиеся.

– Мне подходит сидеть на осле?

– Это вообще что-то невозможное, – сказали ему.

– Вот так же нам подойдет и царь, – сказал правитель. Потом подошел к Меду, который сидел, как царь.

– Я сам царь, другой царь мне не нужен, – сказал он, схватил бурку Меда вместе с ним и выбросил в пропасть.

Так закончилось царствование Меда.

НЕ БУДУ ВЯЗАТЬ КОЛЬЧУГУ

В селе Келха жил один человек. Его звали Мерш. Он был искусным кузнецом. В это время царь жил в Сибири. Ингуши из Грузии на конях и на мулах возили дорогие ткани, железо и все остальное. Мершу из Грузии привозили железо, он изготавливал из него проволоку, а из проволоки – железные рубашки, кольчуги. Они были очень прочные и красивые и потому ингуши давали за них хорошую цену. Приходили покупатели и из Чечни, и из Хевсуретии. Постепенно Мерш разбогател. Однажды он подумал: “Давай-ка, я посмотрю, для чего используют мои кольчуги люди, купившие их”.

Мерш потихоньку пошел за людьми, которые недавно купили у него кольчуги. Покупатели не подозревали, что за ними следят, а Мерш между тем наблюдал за ними. И что же он увидел: покупатели начали разбойничать – в одном месте взяли в плен бедняка, в другом месте ограбили семью. Его кольчуги ни стрела, ни сабля, ни кинжал не могли пробить – такие они были прочные.

– Разбойники надевают мои кольчуги и делают много злых дел. Не буду больше вязать кольчуги, – сказал Мерш и с тех пор не связал ни одной кольчуги.

КТО ПЕРВЫМ ПОСЕЛИЛСЯ ЖИТЬ В НАСЫР-КЕРТЕ

Первым спустившись с гор, там где ныне находится Насыр-Керт³², на западной стороне, на одном из холмов построил дом и стал там жить ингуш по имени Нясарг. У него были длинные усы. Если их связать узлом на затылке, то их концы можно было заткнуть за пояс на спине. Вместе с ним были несколько его сподвижников-всадников.

Более жестоким, чем этот Нясарг, был основатель нынешнего села Экажкьонгий-Юрт, за которым стояла группа разбойников, Ачамаз. Его родовой дом был на Ачамаз-Кургане, а дом для гостей находился на Девичьем кургане.

Ачамаз чинил над людьми много насилий, совершал разбойничьи набеги, угонял людей, многих убивал, принося всем большое несчастье.

Однажды он задумал сделать себе бекх³³ из человеческих бород. У каждого встречного он сдирал бороду вместе с кожей. Таким образом он смастерил себе бекх. Собрав всех подвластных ему людей, он спросил:

– Ну, ну, чего не хватает моему бекху?

Среди собравшихся были братья, сестры и отцы тех, у кого он вырвал бороды, убивая их. Никто не осмелился сказать, чего не хватает бекху.

– Чего не достает моему бекху? – второй раз спросил Ачамаз.

– Коли в нем есть хоть один недостаток, я не надену его.

Одна женщина, у брата которой Ачамаз вырвал бороду, а затем убил, была там, среди собравшихся. Она сказала: “Мне известно, чего недостает твоему бекху. Но что значат слова одной женщины?”

– Скажи, мне достаточно слова и одного человека, – сказал Ачамаз.

– Для этого бекха был бы хорош воротник, сделанный из усов Нясарга, – сказала женщина.

– Кто пойдет оторвать усы Нясарга? – спросил Ачамаз у собравшихся людей. Никто не ответил. Он спросил еще раз, и опять никто не ответил. Спросил третий раз:

– Кто пойдет и отрежет усы Нясарга?

Никто не осмелился и слова сказать.

Тогда взяв лук, Ачамаз сам отправился к дому Нясарга. Вход в дом Нясарга в первой комнате был завешен циновкой, которую поднимали при входе, а войдя, опускали. Вход во вторую комнату был без дверей. В этой комнате, в которой не было двери, в углу стоял обнаженный меч. Нясарг, присев на кровать, мыл руки. Ему из кувшина поливала сестра, в другой руке она держала горящую свечу. Сестре Нясарга показалось, что она слышит шум. Она обернулась и увидела, что Ачамаз натягивает лук, чтобы пустить стрелу в Нясарга. Она не знала, что делать. Сказать брату боялась, так как знала, что они уничтожат друг друга. Внезапно ее озарила мысль, и она задула свечу. Нясарг сказал: “Зажги свечу”. Она вновь ее зажгла и опять увидела Ачамаза с натянутым луком. Вторично затушила она свечу. Тогда сказал сестре Нясарг: “Если еще раз ты затушишь свечу, то я изрублю тебя мечом”.

Нясарг знал, что Ачамаз готовится пустить в него стрелу, но гордость не позволяла ему даже взглянуть в его сторону. Когда в третий раз сестра зажгла свечу, Ачамаз пустил стрелу. Стрела попала в грудь Нясарга и пробила его насквозь: железный наконечник вышел через спину, а второй конец торчал спереди. Ачамаз, после того, как пустил стрелу, бросился бежать. Нясарг быстро обломал спереди и сзади концы стрелы, схватил стоявший в углу комнаты меч и, бросившись вдогонку ему, так быстро настиг и зарубил Ачамаза, что тот даже не успел выбежать со двора.

ЧТО ЭТО ТАКОЕ?

Один барин и один простолюдин поспорили между собой, кто из них умнее. Они договорились разрешить спор, задавая друг другу вопросы. Простолюдин ответил на все вопросы барина. Теперь он сам стал задавать вопросы барину:

– Что на свете самое мягкое? Что самое сладкое? Что самое быстрое? Что самое жирное? Что самое великое?

Барин не смог ответить ни на один вопрос. Тогда простолюдин сам же и ответил на свои вопросы:

– Самая мягкая на свете рука, потому что, какой бы мягкой ни была подушка, если положишь ладонь под голову, становится еще мягче.

Слаще всего сон.

Быстрее мысли нет ничего.

Нет ничего жирнее земли, из нее выходит все, что есть на свете.

Самая великая – земля. Все, что она дает, рано или поздно забирает обратно и превращает опять в землю.

Барин не знал, что сказать, и замолчал.

РУКА МАТЕРИ

Когда-то очень давно жили мать и сын. Всего у них было достаточно, ничего их не беспокоило. Прошло время, мать постарела и умерла. Сын похоронил ее в склепе.

После этого сын постепенно стал худеть и слабеть. Никакой причины для этого как будто не было – он ел и пил все самое лучшее, но все равно терял силы. Не помогали никакие лекарства. В конце концов, он уже не мог ходить, помощи же

ниоткуда не было видно. Однажды его отнесли к знахарю и рассказали тому обо всем. Знахарь, все выслушав, сказал: “Ты стал слабеть после смерти матери. Для тебя была полезна только еда, приготовленная матерью. Ты выздоровеешь только тогда, когда к твоей пище прикоснется рука матери. Другого лекарства для тебя не существует”.

Когда молодой человек вернулся обратно, он попросил приготовить ему еду. С миской, полной еды, он вошел в склеп и поднес эту миску к руке матери. Потом вернулся домой и съел эту еду. После этого молодой человек постепенно выздоровел. Теперь он мог есть любую еду.

Рука матери – незаменимое лекарство. К чему бы она ни прикоснулась, все становится лучше.

ХРОМОЙ ТИМАР

Когда Хромой Тимар был маленьким, отец его имел много овец. Тимар заметил среди ягнят одного зайца. Как только заяц увидел Тимара, он пустился наутек. Тимар погнался за ним, поймал и пустил к ягням в стадо. Заяц снова убежал, Тимар снова его поймал и пустил к ягням. Заяц стремился убежать, Тимар его ловил и пускал к ягням, так они и мучались. Вечером, когда он пригнал домой ягнят, то пригнал с ними и зайца. Он сказал отцу: “Среди наших овец есть один ягненок, который всегда убегает от стада, я не видел существа быстрее его в беге, сегодня я устал, гоняясь за ним, надо зарезать его”. Когда выгоняли овец, отец подозвал его и спросил, где этот ягненок. “Вот он”, – сказал Тимар, указывая на зайца.

– Поймай тогда, – сказал отец. Тимар бросился на зайца, поймал его за шею и принес. Тотчас же отец зарезал зайца,

схватил Тимара и поломал ему ногу. Он сказал: “Тебя нельзя оставить невредимым, так как, если будешь невредим, ты можешь погубить даже страну”. Так Тимар стал хромым.

Настало время, когда у Тимара умер отец, он обеднел, люди увели его сына, и он бедствовал. Однажды он забрел в одну кузницу и сидел там. Хозяин кузницы задремал на его глазах. Тогда он увидел, как из носа кузнеца вылезла муха. Эта муха сползла на пол, проползла по полу, добралась до щипцов, лежащих на корыте с водой, проползла по ним и скрылась в дыре под кузницей. Муха вернулась и снова залезла в нос. Тогда кузнец проснулся.

– Аях, Тимар, оказывается, я задремал, хотя ты и сидел здесь, – сказал кузнец.

– Я видел один сон, – начал он рассказывать Тимару свой сон. – Мне показалось, что я ушел отсюда в большую, просторную страну, прошел по этой стране, добрался до моря, перешел через море по железному мосту и спустился в нору. Мне показалось, что там, под землей, много серебра и золота.

Тимар был провидцем. Так он узнал, что под кузницей есть много серебра и золота, но кузнецу он сказал: “Что только не приснится во сне”, – и ушел домой. Спустя два-три дня он вернулся и говорит кузнецу: “Я бы продал свои башни”.

– Кто купит твои башни, ведь эти постройки сделаны еще тогда, когда отец твой был богатым человеком. Теперь же у кого хватит состояния купить их? – спросил кузнец.

– Если бы ты мне дал эту кузницу и еще кое-что впридачу, я бы уступил тебе их, – сказал Тимар.

Так он продал башни и купил кузницу. Он построил дом над кузницей и вместе с женой начал раскапывать пол под кузницей. Вырытую землю относил ночью в сторону. В конце концов,

докопались до места, где было много серебра и золота. После того, как Тимар овладел этим серебром и золотом, он стал могущественным и начал прокладывать рвы: он надеялся, что станет более известным, и похищенный сын его скорее найдется и, если он все еще жив, то вернется к нему.

В нашей стране у Черной дук, Козашка и во многих других местностях, в Грузии, Турции, на Востоке много проложенных им рвов. Их называют: “Рвы, проложенные Тимаром в поисках сына”. Во всем мире стало известно, что Тимар, прокладывая рвы, ищет своего сына.

* * *

Сын Тимара пас телят у похитившего его князя. Мальчиком он был в это время. Он тоже слышал, что Тимар роет рвы и ищет своего сына. Мальчик знал, что это его отец. Однажды он увидел брошенный на пустыре череп коня. Он сказал детям, его окружавшим: “Эта голова принадлежала богатырскому коню”. С тех пор, говоря: “Если бы я обладал богатырским конем!”, он часто плакал. Он, как и отец Тимар, говорят, был провидцем. Дети, которые были с ним, рассказали: “Лежащую на пустыре голову коня он называл головой богатырского коня и, сожалея, что не обладает богатырским конем, плакал”.

Тогда князь вызвал его к себе и спросил:

– Узнаешь ли ты богатырского коня?

– Узнаю, – сказал мальчик.

Князь показал ему самых лучших своих коней, но мальчик не признал ни одного из них богатырским конем. В последнюю очередь он заметил одного человека, у которого на боку висела сабля с деревянной рукоятью, и который ехал вдалеке на жеребенке. Тогда он сказал: “Жеребенок, на котором едет вон тот

человек, и есть богатырский жеребенок, а сабля с деревянной рукоятью – “цокбулат”, “Терсмейла сабля”³⁴. Тут же князь купил и жеребенка, и саблю. Жеребенка отправили в горы вместе с тремя кобылицами.

После того, как прошел один год, сын Тимара вернул одну из кобылиц, зарезал ее и посмотрел ножную кость. Там был костный мозг толщиной с обыкновенную иголку. Во второй год пригнал вторую кобылицу и посмотрел ее ножную кость. В кости был костный мозг толщиной с большую иголку. На третий год велел пригнать третью кобылицу и посмотрел ее ножную кость. Дупло всей кости было плотно заполнено костным мозгом. Тогда мальчик понял, что конь готов и разрешил пригнать его домой. Когда коня пригнали домой, никто не мог его остановить, кроме мальчика.

Двор был окружен забором в 15 локтей высоты. Мальчику велели приручить этого княжеского коня.

Однажды он крикнул князю:

– Князь, до сих пор я на тебя работал, скажи мне спасибо за это!

Как только князь сказал: “Не будь со мной таким вероломным”, мальчик перескочил на коне через высокий забор и исчез. В это время Тимар стоял во главе войска.

Как только мальчик ускакал, за ним погнались, чтобы поймать его.

Когда его начинали настигать кони с длинными хвостами и пышными гривами, мальчик скакал против ветра, когда его настигали кони серой масти, он скакал по гальке, когда его настигали поджарые кони, скакал против солнца.

– Теперь ты ушел от погони и ты в безопасности, скажи только, – обратился к мальчику один из преследующих, – почему

ты, когда тебя настигали всадники на конях с длинными хвостами и пышными гривами, скакал против ветра? Когда начинали догонять кони серой масти, скакал по гальке? Когда настигали поджарые кони, скакал против солнца?

Тогда он ответил:

– Коням с длинными хвостами и гривами ветер мешает бежать быстро, у коней серой масти копыта тонкие, и они не могут быстро бегать по гальке, у поджарых коней лобовая часть черепа тонка, тепло добирается до мозга, и они не могут долго бежать против солнца.

Среди преследующих был один человек, такой же мудрый, как этот мальчик, хотя никто не считался с ним. Когда никто не смог поймать мальчика, этот человек сказал, что сможет поймать его. Тогда этого человека послали в погоню за мальчиком. Когда мальчик достиг реки, он сумел его догнать и, стреляя из лука, поставил мальчика в безвыходное положение.

Хотя положение его было сложным, мальчик заметил, что этот человек не умел стрелять. Тогда он сказал ему: “Если даже сейчас ты поставил меня в сложное положение, то когда смочишь свой лук в воде, можешь разнести меня и моего коня в клочья”. Как только он смочил лук в воде и натянул стрелу, чтобы пустить ее в мальчика, лук с треском сломался. Благодаря этой хитрости избавился от этого человека сын Тимара. Узнав, где его отец, он приехал к нему. Когда он приближался, все кони многочисленного войска Тимара заржали, а все оружие задрожало.

Утром Тимар отправил людей с большой чашей, полной золота, и велел спросить у каждого воина, сколько человек может накормить это золото. Посланные вернулись с ответами, что одни говорят, можно накормить сто человек, другие – пять тысяч и больше.

– Остался ли еще хоть один человек, у которого вы еще не спросили? – сказал Тимар.

– Мы спросили всех, кроме одного юноши, который спит, положив в изголовье седло, – ответили посланные. Их послали спросить и у него. Они спросили. Он ответил:

– Этого золота недостаточно, чтобы накормить одного голодного человека.

– Он говорит не дело, но он так сказал, – доложили Тимару.

– Идите, приведите его, – сказал Тимар, узнав по ответу, что это его сын.

Ров там и остановился.

ЦАГЕН

Цагену очень понравилось одно село на берегу моря, и он остался там жить.

Урожай, который осенью получали бедняки, жившие в этом селе, забирали богачи, говоря, что земля принадлежит им, значит, и урожай тоже их.

Говоря, что и лес принадлежит им, они требовали, чтобы бедняки привозили им по три арбы дров, и лишь четвертую могли оставить себе.

Однажды Цаген собрал в лесу всех бедняков и сказал им:

– Есть ли среди вас хоть один мужчина?

– Мы все мужчины, если бы мы не были мужчинами, откуда бы взялись у нас жены и дети, – сказали бедняки.

– Разве все, кто имеет жен и детей – мужчины? – спросил Цаген.

– А разве они не мужчины? – спросили бедняки.

– Конечно, нет, – сказал Цаген.

– А кто же они тогда? – спросили бедняки.

– Это существа мужского рода. Вы – не мужчины. Вы – зайцы. И зайцы имеют семью, но если они увидят волка или лису, они убегают, бросив свои семьи, – сказал Цаген.

– Мы – не зайцы, мы – мужчины. Когда ты видел, что мы оставили семьи волкам и убежали, – сказали бедняки.

– Вашего бегства я, и вправду, не видел, потому что за вами никто не гонится. Но зато вы морите свои семьи голодом. Я вижу, что заработанное вами за год вы отдаете богатым. Кто же вы тогда, если не зайцы? – сказал Цаген.

Беднякам стало стыдно, и они сказали:

– У богатых есть сила, они крепки. А мы? Мы подобны тулупу, который сшит из старой овчины. Мы бессильны. Как мы можем сравниться с богатыми?

– Видите, только что вы говорили: “Мы – не зайцы”. А зайцы тоже говорят так: “Как мы будем сопротивляться сильному волку?”, – сказал Цаген.

– Мы не хотим быть зайцами, лучше умереть. Что мы должны сделать с богатыми? – спросили бедняки.

– Я не говорю вам, чтобы вы с ними дрались. Урожай, который вы сеете и собираете, не отдавайте богачам, а везите домой, в свои семьи.

– После этого ни одного зернышка не дадим им, – сказали бедняки и разошлись по домам.

Перед наступлением осени богачи стали чистить и чинить свои амбары.

– Что вы делаете, уж не собираетесь ли вы наполнять свои амбары снегом? – спросил богачей Цаген.

– Нет, конечно. Мы собираемся наполнить амбары урожаем, – сказали богачи.

– Откуда у вас урожай, разве вы сеяли? – сказал Цаген.

– Все, что есть в полях и лугах, не наш ли урожай? – сказали богачи.

– Конечно, ваш, если вы сами его вырастили.

– Сами вырастили или другие, какое это имеет значение, если урожай наполнит наши амбары, – сказали богачи.

– Да, конечно, если те, кто трудится, отдадут его вам, – сказал Цаген.

– До сих пор давали, – сказали богатые.

– Я часто бываю у них. “Если летом мозги не будут кипеть, зимой кастрюлю не вскипятишь”, – говорят они и не дают еду тем членам своей семьи, которые не принимали участия в посеве и уборке урожая. Будет удивительно, если такие люди, которые не кормят тех членов своей семьи, которые не хотят работать, отдадут урожай вам, – сказал Цаген.

– Если ты подождешь до осени, то увидишь, что это совсем не удивительно, – сказали богачи.

– Что же, посмотрим, – сказал Цаген и ушел.

Наступила осень. Все бедняки урожай забрали к себе домой.

– Это Цаген виноват, – решили богачи и собрались, чтобы бросить его в море.

– Я прошу вас, не сажайте меня на доски, привяжите на шею камень и так бросьте меня в море, – сказал Цаген.

– Он хочет нас обмануть, – сказали богачи, связали вместе четыре доски, посадили на них Цагена и пустили в море.

Цаген запел песню. Море унесло его далеко. Когда он удалился от деревни, его увидел сын богача, который пас овец на берегу моря.

– Эй, кто ты такой и куда направляешься? – спросил его сын богача.

– Недалеко отсюда меня ждут две прекрасные девушки. Тороплюсь, чтобы скорее встретиться с ними, – сказал Цаген.

– Умоляю, если их двое, ты ведь один, возьми меня с собой, – сказал сын богача.

– Хорошо, – ответил Цаген и направил палкой свои доски к берегу. Сказав “садись”, он потом спросил: “А кому ты оставляешь овец?”

– С ними ничего не случится, – сказал сын богача.

– Как не случится? Их нельзя оставлять без пастуха. Если нападут волки, они же их уничтожат, – сказал Цаген.

– Пусть будет, что угодно, а я поеду к девушкам, – сказал сын богача.

Решив остаться там, Цаген сказал:

– Я останусь с овцами. Ты поезжай к девушкам, скажи, что я ожидаю их здесь, и привези их сюда.

– Хорошо, слезай с досок, – сказал сын богача.

– Не обмани меня. Возьми их обеих и быстро возвращайся, – сказал Цаген, взял палку, сошел с досок и оттолкнул их в открытое море.

– Где я их найду? – спросил сын богача.

– Плыви до тех пор, пока не найдешь их, – сказал Цаген, оставил его в море, а сам с овцами вернулся домой.

Богачи увидели Цагена, который шел с овцами.

– Ой, Цаген, которого мы бросили в море, с овцами идет! – с этим криком богачи побежали к Цагену.

– Откуда ты ведешь этих овец? – спросили богачи.

– Ой, как их много было в том море, – сказал Цаген.

– Научи и нас, с какой стороны надо войти в море, чтобы привести оттуда овец, – попросили они и пошли с Цагеном на берег моря.

– Пока прыгнувший в море не начнет пускать пузыри, пусть следующий не прыгает, – сказал Цаген.

Один прыгнул. Он пускал пузыри, стараясь сказать оставшимся: “Не прыгайте, потому что Цаген обманывает нас”.

– Что он говорит? – спросили стоящие на берегу.

– Он говорит: “Прыгайте быстрее”, – сказал Цаген.

Прыгая один за другим, все богачи скрылись в море. Не прыгнул только один, потому что этот человек до конца не доверял Цагену.

– Почему ты стоишь? Ты же видишь, что они внизу делят табуны лошадей, – сказал Цаген и толкнул его. Бросив последнего богача в море, Цаген пошел домой.

– Где наши мужья? – стали спрашивать у Цагена жены богачей.

– Подождите, не сегодня-завтра они вернутся со множеством овец и коров, – говорил Цаген. Обманывая их, он тянул время.

– Он нас обманывает, – сказали женщины, поймали его, посадили в мешок и пошли к морю, чтобы выбросить его туда. Когда они дошли до берега моря, то сказали: “Если мы бросим его живого, он вернется домой. Надо его убить”, – и пошли за кольями в лес, который находился недалеко от берега.

В это время над мешком, где был Цаген, остановился хозяин магазина на арбе, доверху наполненной парчой.

– Что ты делаешь в мешке? – сойдя с арбы, он подошел к Цагену.

– Семь женщин хотят, чтобы я был их мужем. Когда я отказался, они посадили меня в мешок, – сказал Цаген.

– Почему ты не хочешь стать их мужем? Они некрасивые? – спросил хозяин магазина.

– Очень красивые. Но моя некрасивая жена говорит: “Если ты

будешь их мужем, я заберу твоих двух детей и уйду”. Мне жалко детей. Если бы это было не так, я бы знал, что мне делать, – сказал Цаген.

– Где эти женщины? – спросил хозяин магазина.

– “Мы скоро вернемся, а ты подумай”, – сказали они мне и ушли в лес.

Хозяин магазина быстро открыл мешок и сказал:

– Дай мне залезть в мешок, я буду им мужем, – и залез внутрь.

Цаген быстро завязал мешок и сказал:

– Если они начнут тебя бить, ты кричи: “Согласен, согласен, я буду вашим мужем!” – тогда они тебя отпустят.

Сказав это, Цаген взял арбу и ушел домой.

Вернувшись с толстыми, длинными кольями, женщины начали бить ими хозяина магазина.

– Согласен, согласен, буду вашим мужем. Теперь отпустите меня, – закричал хозяин магазина.

– Ой, согласен, да пусть Бог возьмет тебя к себе! Кому ты нужен? Кто тебя просит быть нашим мужем? – сказали женщины и, забив его кольями до смерти, бросили в море.

На второй день Цаген посреди села открыл магазин и начал торговать парчой.

– Ой, Цаген, ты уже вернулся домой! Не видел ли ты там наших мужей? – спросили у Цагена жены богачей.

– Как нет, увидел, – сказал Цаген.

– Что они там делают, чем занимаются? – спросили женщины.

– У них много имущества, они взяли себе новых жен и живут себе на дне моря, – сказал Цаген.

– Ты не сможешь нас туда отвести? – спросили женщины.

– Конечно, смогу, но они говорили про вас, что им не нужны

старые жены, они имеют там новых, – сказал Цаген.

– Дайте нам прийти туда, а потом мы посмотрим, кто им нужен, – сказали они и ушли в лес за кольями. С кольями на плечах жены богачей прыгнули в море и утонули.

А имущество богачей Цаген раздал беднякам.

БРАТЬЯ, ВЫРОСШИЕ ПОД ОДЕЯЛОМ

Жила-была одна бедная женщина. У нее было три сына. У детей не было никакой одежды, и поэтому они совсем не вставали с постели. Еду им приносила мать, а они все время лежали и спали. Очень трудно было матери их растить. Мать работала во дворце царя. Что она сумеет там заработать, тем и кормила своих сыновей. Вот так, лежа в постели под одеялом, и выросли три брата.

У того царя было три дочери. Однажды, вернувшись с работы, мать сказала:

– Царь решил одну из дочерей выдать замуж и собирает народ.

Когда мать ушла на работу, братья вскочили, из своего одеяла смастерили себе одежду и пошли ко дворцу. Они решили: “Дочь царя должна стать нашей”. Люди удивленно оглядывались на юношей, одетых в лохмотья. Для того, чтобы взять в жены дочь царя, нужно было выполнить одно задание. У царя была косуля, которую он держал три года в темном хлеву. Нужно было поймать эту косулю, когда он ее выпустит, отнести на вершину горы, три дня и три ночи сторожить ее там. Когда царь объявил об этом задании, все собравшиеся опустили головы – не каждый смог бы это сделать. Призадумались и братья.

Младший сказал:

– Поймать-то я поймаю, но на вершину горы отнести не смогу.
– Если бы кто-нибудь посторожил ее три дня и три ночи, я бы отнес ее на вершину горы, – сказал средний брат.

– Если вы сможете сделать то, что сказали, я смогу покараулить косулю, – сказал старший.

– Если мы все это исполним, кому тогда будет принадлежать девушка? – спросил средний брат.

– Эта девушка – младшая дочь царя, и я – тоже младший, поэтому девушка останется мне, – сказал младший брат.

Братья с ним согласились. Задание царя нужно было выполнить на второй день, поэтому братья вернулись домой, до прихода матери снова сшили одеяло и легли.

Вернувшись домой вечером, мать сказала им:

– Дети мои, разве есть у нас счастье, чтобы встретить дочь царя, но хорошо, если бы вы на нее хотя бы посмотрели.

Братья ничего не сказали матери, поужинали и заснули. Утром, когда мать ушла, быстро сделали из одеяла одежду и поспешили ко дворцу царя. Царь вышел к собравшимся людям, еще раз повторил задание и выпустил косулю. Раньше всех около косули оказался младший брат, поймал ее и передал среднему брату. Тот взвалил ее на спину и отнес на вершину горы, оставил ее там, вернулся и сразу же доставил туда своего старшего брата. Старший брат сел там караулить косулю. На третью ночь собрались чудовища, чтобы съесть косулю. До утра старший брат сражался с чудовищами, убивал их и выбрасывал в пропасть. А утром, вместе с косулей, предстал перед царем. Братья забрали дочь царя и ушли. На другой день отец невесты, царь устроил большую свадьбу, а братьям подарил половину своего царства.

Так у братьев изменилась судьба. Прошло немного времени, и старшие братья тоже женились на дочерях царя.

ЛОМ-АДАЛБИ

В давние времена, когда совершались разбойничьими отрядами набеги и людей брали в плен, в Хамхоевском шахаре жил один паччах³⁵. Он обладал несметными богатствами, все горы были покрыты бесчисленными стадами скота и овец этого паччаха.

Он овладел Цароевским шахаром, лишил других паччахов их владений, имел много войск и крепкую власть.

Ночью, когда он ложился спать, ему стлали постель толщиной в двенадцать локтей из лебединого пуха. Однажды ночью раб, в обязанности которого входило убирать его постель, заметил, что паччах глубоко вздыхает и ложится спать сердитым и недовольным.

Когда он утром встал, постель оказалась толщиной только в три локтя. Убирающий постель раб очень этому удивился и спросил паччаха:

– Мой благородный всеильный паччах, удивительное это дело: вечером я стлал тебе постель из лебединого пуха толщиной в 12 локтей, сейчас она стала до того тонкой, что в ней только три локтя толщины. Что же произошло?

– Покорный мне раб, владея Хамхоевским и Цхроевским шахарами, я обладаю богатствами, которые человек не может сосчитать. Но зачем мне эти богатства и этот мир, если нет у меня хозяйки в доме, чтобы, когда возвращаюсь вечером, встречать, когда ухожу утром, счастливой дороги пожелать.

В Мецхалском шахаре, в селе Арзи есть сестра семи братьев – сиянием окруженная Мисалмат. В Мецхалском шахаре с ее братьями сравниться в силе, мужестве, в благородстве не может ни один человек. У них есть такой быстрый конь, который может

догнать любого убегающего зверя, любую улетающую птицу.

С солнцем и луной соревнуется эта девушка. Днем, когда она выходит, солнце считает ее красивее себя и, не смея смотреть на нее прямо, прячется за облаками, ночью, когда она выглянет из окна башни, озаряет горы, и луна прячется от нее. Завидуя ее красоте, течением своих вод поет ей песни Армхи.

Так много думал я, как, какими путями жениться на ней, из-за тяжести этих дум отяжелело мое тело и (поэтому) постель в 12 локтей стала тонкой, в три локтя.

Мой раб, ты должен собраться в путь в Мецхалский шахар с моим поручением. Скажи им: “Если хотите, отдайте добровольно вашу сестру, не хотите, я захвачу ее силой паччаха!”.

Выведя из конюшни кабардинского коня и оседлав его, раб поехал искать семерых братьев. Выехал он утром, когда солнце начало клониться к закату, он добрался до Хулхой горы. Когда он добрался до Хули, то увидел на пхегате³⁶ собравшихся людей, тут происходили скачки, состязания по стрельбе из лука.

– Ассалам алейкум, день и ночь не различающие благородные канты³⁷. Не преследуемого мстью, в сердце вероломства не таящего путника примете вы? – сказал раб паччаха.

– Ва алейкум салам, неизвестный гость издалека. Если тебя преследуют кровники, чтобы дать им достойный отпор, мужчины мы, чтобы встретить вероломство, хозяевами будем мы. Спешись, отдохни. Дай отдохнуть и быстроногому кабардинскому коню, - так ответил стройный как тростник один из кантов, чей облик был окружен сиянием, словно луна в темную ночь.

– Баркал³⁸, спешу я. Я занят делом, которое не терпит

отлагательства. Нашелся бы среди вас человек, который проводил меня до села Арзи, где живет со своими семьей братьями, сиянием окруженная Мисалмат? – спросил гость.

– Не такие уж слабые канты Мецхалского сахара, чтобы не удовлетворить желание гостя,! – сказал прекрасноликий Лом-Адалби и быстро оседлал своего коня.

Говоря о том, о сем, гость не сказал о цели своего приезда, прекрасноликий Лом-Адалби не спросил его об этом³⁹. Таким образом добрались они до Арзи.

– Ассалам алейкум...

– Ва алейкум салам, проходите с миром, дальние гости, спешите, заходите, - встретили их семь братьев.

– Пусть Бог даст вам мир, и вы будьте с миром, мы не станем спешиваться, есть у нас одно дело.

– О деле мы поговорим свободно, сидя в доме, за столом.

– Ай, почему ты-то сидишь на коне, не спешишься, ведь наш гость и твой гость, – упрекнули семь братьев известного и любимого прекрасноликого Лом-Адалби.

Приняв гостя, быстро зарезали барана и оказали ему гостеприимство семь братьев и прекрасноликий Лом-Адалби.

Таким образом, прошло три дня и три ночи. В течение этого времени ни гость не говорил о цели своего приезда, ни хозяева не спрашивали его об этом. Когда миновала третья ночь, старший брат сказал:

– Ха, три дня и три ночи минуло, как ты здесь, и ты не сказал о цели своего приезда. Срок, диктуемый приличием, прошел, теперь расскажи нам о цели своего приезда.

– Благородные канты, эти три дня и три ночи я провел, не решаясь заговорить о деле, с которым я приехал. Теперь я вынужден сказать об этом, если я скажу, могу обидеть вас, не

сказать – могу обидеть сильного своего паччаха.

Если сказать, по какому делу я пришел, то с солнцем и луной спорящую Мисалмат должны вы отдать, если хотите, отдайте добровольно вашу сестру, не хотите, я захвачу ее властью паччаха – так велел мне сказать мой могущественный паччах – вот по такому делу пришел я, – признался гость.

Тишину нарушил прекрасноликий Лом-Адалби, сказав:

– Гость, ты три дня и три ночи не говорил, по какому делу приехал, если бы ты сказал раньше, то узнал бы, что мы настоящие мужчины, чтобы дать тебе настоящий ответ. Не говоря о своем деле, боясь нас, ты показал свою трусость. Если ты такой трус, таким же будет и твой паччах. Добровольно не отдадим. Пусть паччах выставит свои войска, – так велел передать паччаху влюбленный в сияние излучающую Мисалмат, прекрасноликий Лом-Адалби.

Не боясь нападения войска паччаха, сели они есть-пить.

Утром, когда сияние излучающая Мисалмат доила коров, она выглянула из окна башни и увидела царских солдат, окружавших башню в три кольца. Не успела она предупредить братьев, как сидевший в засаде прекрасноликий Лом-Адалби ворвался в ряды врагов и вступил с ними в бой.

Направо ударив саблей, освобождал столько места, что можно было расположить там село, налево ударив, освобождал столько места, что можно было построить башню, так сражался Лом-Адалби. До тех пор, пока утром взошедшее солнце золотое не скрылось вечером, длился бой между солдатами паччаха и прекрасноликим Лом-Адалби.

Лом-Адалби не позволил семи братьям принять участие в этом сражении. Наконец, когда силы и мужество их стали покидать, предводитель войска крикнул:

– Спасайтесь, кто может!

Когда спасающиеся бегством солдаты паччаха исчезли за Хулахой-горой, прекрасноликий Лом-Адалби кинул им вслед саблю. Брошенная сабля, как пилой, расколола гору. И теперь существует эта гора. Кажется, как будто два великана пилой распилили ее и откололи глыбу камня.

Победив войска паччаха, женившись на своей любимой, с солнцем и луной спорящей, сияние излучающей Мисалмат, стал жить богатырь Лом-Адалби.

СЛЕД НЕ ВЫХОДИТ

Лев постарел. Он не мог, как раньше, охотиться на зверей и лежал голодный. Он уже не мог ловить зверей и поэтому надумал позвать их к себе, как будто у него к ним какое-то дело. На самом же деле хотел их съесть. Позвал он и волка, и лису: приходите, мол, у меня к вам дело.

Волк тут же побежал ко льву, лиса же издали следила за ним. Через два-три дня после ухода волка и лиса пошла ко льву. Когда она подошла к дверям, то посмотрела на землю.

– Следы волка, входящего в логово льва, видны, а следов волка, выходящего обратно, не видно. Надо мне убежать отсюда, – сказала лиса и убежала.

КАК ЗАЯЦ ОБМАНУЛ ВОЛКА

Когда заяц бегал по лесу, до него дошли слухи, что в сторону леса идет мулла с мешком на спине. Заяц не обратил внимания на это известие и продолжил свой путь. Бежал он, бежал и встретился с волком.

– Я тебя съем, – сказал волк.

– Не ешь меня, – сказал заяц, – говорят, в нашем лесу ходит мулла с мешком, полным еды. Давай спрячемся, нападём на него и отберём все у него.

Волк согласился. Они устроили засаду там, где должен был пройти мулла, и стали ожидать его. Как только показался мулла, заяц выскочил на дорогу и убежал. Мулла бросил мешок и побежал за зайцем. Это увидел волк, схватил мешок и убежал в другую сторону.

Так заяц спасся от обоих, и от муллы, и от волка.

Волк радовался, что у него будет хороший ужин, но когда он открыл мешок, то увидел, что внутри была анапора⁴⁰, четки и шерстяной коврик для молитвы, и больше ничего. Догадался волк, что заяц его обманул, но ничего сделать не смог.

ЯСТРЕБ И ВОРОНА

Ястреб и ворона подружились и отправились вместе в путь. По пути в далекую страну ворона устала. Ворона сказала: “Я так утомилась, что не могу дальше лететь”.

В это время один князь охотился на птиц, приманивая их на тушу мертвого быка. Ворона сказала ястребу: “Если ты не принесешь мне кусочек от этого быка, я не смогу продолжить дорогу”.

Ястреб полетел к туше быка, и его сразу поймали. Увидев это, ворона улетела, не сказав ни слова своему побратиму ястребу. Князь посадил ястреба в железную клетку.

К ястребу, сидевшему в этой клетке, каждый день прилетал другой ястреб и бился о клетку. Обе птицы крыльями и когтями старались разломать клетку и ужасно кричали. Князя очень удивило это, и он позвал человека, который понимал язык всех

живых существ. Он послушал беседу ястребов и сказал:

– Ястреб, который снаружи, говорит тому, который сидит в клетке: “Если бы ты подружился с ястребом, не сидел бы сейчас в клетке, а из-за того, что подружился с вороной, теперь сидишь здесь”.

Когда князь это услышал, он выпустил ястреба из клетки.

შენიშვნები – ПРИМЕЧАНИЯ

1. დეელა ღმერთი.
2. სიელა წვიმის ღვთაება.
3. გმრდა ფხვიერ ან მარცვლოვან ნივთიერებათა ჩენურ-ინგუშური საწყაო.
4. ჟაირი ნალის ლურსმანი.
5. ილდარი ვოლგა.
6. იღი ქალის სახელი.
7. ხარაჩოი სოფლის სახელი.
8. ზელიმხანი ცნობილი ჩენი სახალხო გმირი, მოკლეს 1913 წელს.
9. ანდიური დაღესტნის ერთ-ერთი ტომის, ანდიელების, ნახელავი.
10. ბაშლაში მყინვარწყერი.
11. ნოპრაღაზი ქალის სახელი.
12. ბურო ქალაქი ძუგი.
13. თარძი სოფლის სახელი.
14. ისრაფილი კაცის სახელი.
15. ღუშაბ ქალის სახელი.
16. ალმასი დემონური პერსონაჟი.
17. არმხი თერგის მარჯვენა შენაკადი.
18. ლიაჩხოი მთიანი ინგუშეთის ერთ-ერთი თემი.
19. ბალთა ინგუშების სოფელი საქართველოს სამხედრო გზაზე.
20. ლარსი ინგუშების სოფელი საქართველოს სამხედრო გზაზე.
21. მრზი ინგუშურად არწივს ნიშნავს.
22. გიერბალ მუჟე ასე იწოდებოდა მეფე ერეკლე II ინგუშების ზეპირსიტყვიერებაში.
23. ბელთი გველეითი, ინგუშების სოფელი საქართველოს სამხედრო გზაზე.

1. ДЯЛА Бог.
2. СЕЛА божество дождя.
3. ГЕРДА старинная мера веса сыпучих веществ.
4. ЛОВЗАР веселье.
5. ИЛЬДАР р.Волга.
6. ИДИ женское имя.
7. ХАРАЧОЙ название села.
8. ЗЕЛИМХАН известный чеченский народный герой, убит в 1913 г.
9. АНДИ одно из дагестанских племен. Андийские бурки славились своим высоким качеством.
10. БАШЛАМ гора Казбек.
11. НОВРАГАЗ женское имя.
12. БУРО г.Владикавказ.
13. ИН-ХА заслон из дубовых или иных досок для закладки ниши, куда кладут покойного.
14. САЛАМ приветствие.
15. ТАРКИ название деревни.
16. ИСРАПИЛ мужское имя.
17. ДУВША женское имя.
18. АЛМАС демонический персонаж ингушского фольклора.
19. ШАХАР здесь: название местности, где проживает определенное сообщество родов (тайпов).
20. АРМХИ река в горной Ингушетии, правый приток Терека.
21. ЛЯЧХОЙ один из родов горной Ингушетии.
22. БАЛГА ингушский аул на Военно-Грузинской дороге.
23. ЛАРС также ингушский аул на Военно-Грузинской дороге.

24. ЭРЗИ по-ингушки орел.
25. СУВ буквально "княгиня".
26. ОРСТХОЙЦЫ одно из ингушских племен. Славились своей воинственностью и мужеством.
27. ТАЗЕТ обряд оплакивания, похоронения.
28. ГЕРГАЛ в фольклоре ингушей так называли царя Ираклия II.
29. ЧАЧАКХ бахрома.
30. ДЫ с особенной заботой выращенный конь, служивший для верховой езды. Продажа "ды" являлась большим несчастьем для хозяина.
31. ГЕЛТ название ингушского села, по-грузински Гвелети.
32. НАСЫР-КЕРТ ныне составная часть г.Назрани, Ингушетия.
33. ПО-ИНГУШКИ "бекх" означает стеганное из шерсти пальто или куртка.
34. ЦОКБУЛАТ ТУР, "Терсмейла тур" – сабля из стали самой высокой марки. "Цокбулат" – буквально "сталь-тигр". Часто подобная сабля воспевается в песнях, представляется обладающей волшебными свойствами.
35. ПАЧЧАХ царь. В довольно условном понятии.
36. ПХЕГАТ место сбора односельчан. Обычно площадь села.
37. КАНТЫ молодцы, джигиты.
38. БАРКАЛ спасибо.
39. Расспрашивать гостя о цели приезда с точки зрения народной этики неприлично.
40. АНАПОРА специальная одежда для молитвы.

კრებულში შეტანილი ტექსტები ამოღებულია შემდეგი გამოცემებიდან:

Вошедшие в сборник тексты взяты из следующих изданий:

1. “Дега გიჟ”. Фрунзе, 1957: 3, 11, 15.
2. Г|алг|ай фольклор. II. Грозный, 1967: 4-6, 14, 34, 43, 47, 48, 54, 57, 60.
3. Г|алг|ай фольклор. Грозный, 1991: 7-10, 12, 13, 16-33, 35-37, 42, 44-46, 49-53, 55, 56, 58, 59, 61-63.
4. А.Х.Танкиев. Духовные башни ингушского народа. Саратов, 1997: 1, 2, 38-41.

**ა.თანკიევის თარგმანები სარჩევში აღნიშნულია ვარსკვლავით.
Переводы А.Х.Танкиева в содержании отмечены звездочками.**

სარჩევი – Содержание

წინათქმა	3
Предисловие	11

აოშისია

პაი, პალა, პალა	19
თესვისას	19
ძველი ინგუშური სიმღერა	19
სიმღერა მოჩაყაზე	20
უშიშარი სოსი	22
ხარაჩოელი ზელიმხანი	23
ძველებური დალოცვის სიმღერა	23
გადასახლების დროინდელი სიმღერა	24
ღის დატირება ძმაზე	25
ღას დაევეიწყლები	26
თანხმობის გარეშე გათხოვილი ქალწულის სიმღერა	26
ჭირხლით დაიფარაო	26
ქმართან გაყრილი ქალის სიმღერა	27
ქალწულის ნამღერი ვაჟისთვის	28
ნუ დარდობ, ვაჟკაცო	29
სიმღერა სატრფოზე	29
მერცხლების, ბელურების	30
სალამოს ბინდივით	30
მთვარე რომ იღვევა	31
ქალწულის სიმღერა მეზობლის ბალიდან	31
ქალწულის სიმღერა (მზის ამოსვლას...)	32
თეთრ კაბას ჩავიცვამ	33
ღურჯ ცაზე გუგუნით	33
ცაზე რომ მიფრინავს	34

დედამიწას რომ არტყია	34
შენი მოსვლის მოლოდინში	35
ძლიერ ქარში	35
გაზაფხულის თბილმა	36
სატრფოს	36
ღამის მნათობივით	37
ხნიერი მამა	38
წუნია პატარძლის სიმღერა	38
მძახლობა	39
ქალიშვილისა და ჭაბუკის პაექრობა	40
სალამ-ქალამი	41
სახუმარო სიმღერა	42
ქალწულის სახუმარო სიმღერა	42

პ რ ო ზ ა

როგორ გაჩნდნენ მზე, მთვარე და ვარსკვლავები	45
მზე და მთვარე	45
ალმასი და მონადირე მეთვითონ	46
ბარაქის მომტანი ჩიტი	47
როგორ გაჩნდა სოფელი ერზი	48
ჭაბუკი ბორღა და ქალიშვილი სუვი	48
ორი საფლაევი	49
გიერგალ მეფე	50
შამილმა თქვა	51
ღირსება	51
ყველაზე ძნელი	53
ღირსება თუ შურისძიება	54
ჩა და ჩერბაეი	54
მზე და მთვარე ვერ გაიყვეს	56

მეფეს მეფე რად უნდა?	59
ჯაჭვის პერანგს აღარ მოექსოვ	60
ვინ დასახლდა პირველად ნესარ-ქერთში	60
რა არის?	62
დედის ხელი	63
კოჭლი თიმარი	64
ცაგენი	68
საბანქევს დაზრდილი ძმები	73
ლომ-ვღალბი	75
კვალი არ გამოდის	78
როგორ მოატყუა კურდღელმა მგელი	79
ქორი და ყვავი	80

ПОЭЗИЯ

*Хай, хала, хала!	83
*То, что во время сева	83
Старинная ингушская песня	83
Песня о Мочаке	84
Бесстрашный Соси	85
Харачойский Зелимхан	87
Старинная песня-пожелание	87
Песня времени переселения	88
Плач сестры по брату	89
И сестра забудет меня	90
Песня девушки, насильно просватанной	90
Инеем покрывлась	90
Песня разведенной женщины	91
Песня, спетая девушкой юноше	92
Не печалься, молодец	92

Песня, посвященная любимому	93
У ласточек, воробьев	94
Вечером в сумерки	94
Когда луна убывает	94
Из соседского сада	95
Восход солнца	96
Надену белое платье	96
С рокотом по синему небу	97
Тот, что летит в небе	97
Как землю окружает	98
В ожидании твоего прихода	98
В сильном ветре	99
Когда подул	99
Любимой девушке	100
Как ночное светило	101
Старый отец	101
Песня привередливой невесты	102
Сватовство	102
Состязание девушки и юноши	104
Салам	105
Шуточная песня	106
Шуточная песня девушки	106

ПРОЗА

*Как появились Солнце, Луна и звезды	109
*Солнце и Луна	110
*Алмаз и охотник Я-сам-себя	110
*Благодатная птичка	111

Как появилось село Эрзи	112
Юноша по имени Борга и девушка по имени Сув	112
Две могилы	113
Царь Гергал	115
Шамиль сказал	115
Честь	116
Самое трудное	117
Честь сильнее мщения	118
Ча и Чербаж	119
Солнце и Луну не поделили	121
Зачем царю другой царь?	124
Не буду вязать кольчугу	125
Кто первым поселился жить в Насыр-Керте	125
Что это такое?	128
Рука матери	128
Хромой Тимар	129
Цаген	134
Братья, выросшие под одеялом	140
Лом-Адалби	142
След не выходит	146
Как заяц обманул волка	146
Ястреб и ворона	147

გამომცემის რედაქტორები
ლელია სიხარულიძე და მანია გაიდაროვა

მხატვრული რედაქტორი ლულუ დადიანი

მენეჯერი ბადრი შარვაძე

დამკაბაღონებელი გიორგი კვრანიძე
ოპერატორები: ნინო კიკინაშვილი და ოლესია ეფიშვილი

Редакторы издания:

ЛЕЙЛА СИХАРУЛИДЗЕ и МАЙЯ ГАЙДАРОВА

Художественный редактор ЛЮЛЮ ДАДИАНИ

Менеджер БАДРИ ШАРВАДЗЕ

Верстка ГЕОРГИЙ ПЕРАНИДЗЕ

Операторы: НИНО ПИПИНАШВИЛИ, ОЛЕСЯ ЕФИМОВА

ინგუშური ფოლკლორი

(ქართულ და რუსულ ენაზე)

2001

ИНГУШСКИЙ ФОЛЬКЛОР

(На грузинском и русском языках)

გამოცემაში გამოყენებულია ილუსტრაციები წიგნიდან

„Каменная летопись страны вайнахов“,
Москва „Русская книга“, 1994

საქართველოს კულტურულ ურთიერთობათა ცენტრი
„კაუკასიური სახლი“
თბილისი, გალაკტიონის ქ. №20

მადლობას ვუხდით ჰოლანდიურ ფონდს
„STICTING HORIZON“-ს დახმარებისთვის

Our deep gratitude for the help to the
Foundation STICTING HORIZON

Приносим глубокую благодарность голландскому
фонду „STICTING HORIZON“ за помощь.